

TMC

ISSN 2661-6416

सौगात

वर्ष १६ अङ्क १५, २०८१

TMC सौगात

प्रकाशक
सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय
टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस
टीकापुर, कैलाली
वार्षिक प्रकाशन
२०८१

TMC
सौगात

वर्ष-१६, अङ्क-१५

प्रकाशक

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस

टीकापुर, कैलाली

वार्षिक प्रकाशन

२०८१

Website : www.tikapur.fwu.edu.np

E-mail: tikapur@fwu.edu.np

091-560088, 561088, 561272

TMC
सौगात

वर्ष-१६, अङ्क-१५

TMC सौगात

वर्ष-१६, अङ्क-१५, २०८१

संरक्षक

सहप्रा. ढविन्द्र रावल

क्याम्पस प्रमुख

सल्लाहकार

सहायक क्याम्पस प्रमुख सहप्रा. आत्माराम अधिकारी

सहायक क्याम्पस प्रमुख सहप्रा. भरतकुमार तिरुवा

सम्पादक

सहप्रा. लयप्रसाद खतिवडा

नवराज पाण्डे

सर्वाधिकार ©

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस

टीकापुर, कैलाली

मुद्रण प्रति ३०१

ISSN 2661-6416

कम्प्युटर सेटिङ

पृथ्वीराज ढुङ्गाना

मुद्रण

शुभलक्ष्मी अफसेट प्रेस

टीकापुर, कैलाली

सम्पर्क नं.: ९८५८४२१६७३

TMC

सौगात

वर्ष-१६, अङ्क-१६

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग

सानोठिमी, भक्तपुर, नेपाल

UNIVERSITY GRANTS COMMISSION

SANOTHIMI, BHAKTAPUR, NEPAL

Certificate of Institutional Accreditation

*The University Grants Commission on the recommendation of the
Quality Assurance and Accreditation Council hereby duly confers
The Certificate of the Institutional Accreditation to*

TIKAPUR MULTIPLE CAMPUS

Tikapur-1, Tikapur, Kailali
Nepal

Bhim P. Subedi

Chairman
(Prof. Bhim Prasad Subedi, PhD)

Date: 2076/04/07 (BS)
July 23, 2019 AD

This certificate is valid for five years from the date of issue.

TMC

सौगात

वर्ष-१६, अङ्क-१५

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय उपकुलपतिको कार्यालय महेन्द्रनगर, काठमाण्डौ

प.सं.:
च.नं.:

मिति: २०८१/१०/२२

शुभकामना

नेपालको उच्च शिक्षाको क्षेत्रमा प्रतिष्ठित टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसले आफ्नो वार्षिक मुखपत्र TMC सौगात प्रकाशनमार्फत् शिक्षक क्षेत्रको प्रगतिलाई प्रवर्धन गर्ने काम गरेकोमा म हृदयदेखि नै शुभकामना दिन चाहन्छु। शिक्षाले व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको समग्र विकासलाई लक्ष्य बनाउनुपर्छ। त्यसैले क्याम्पसबाट प्रकाशित पत्रिका केवल एउटा दस्तावेज नभएर शिक्षक र विद्यार्थीहरूको सिर्जनशीलता, विश्लेषणात्मक सोच र प्रतिभालाई उजागर गर्ने एउटा महत्त्वपूर्ण माध्यम हो। शिक्षा र ज्ञान समाजको उज्यालो भविष्यका आधारस्तम्भ हुन्। यस सन्दर्भमा क्याम्पसको वार्षिक प्रकाशनले क्याम्पसका विद्यार्थी, प्राध्यापक, कर्मचारी तथा अन्य सरोकारवालाहरूको सिर्जनशीलता र क्षमता प्रदर्शन गर्ने उत्कृष्ट माध्यमका रूपमा कार्य गर्नेछ भन्ने मेरो विश्वास रहेको छ। यस पत्रिकाले ज्ञानको आदानप्रदान, अनुसन्धानको प्रवर्धन र नवीन विचारको विकासमा थप योगदान पुऱ्याउने छ। साथै, यसले शिक्षाका नयाँ आयामहरूमा छलफल गर्न र नवीन खोजलाई प्रोत्साहन गर्न सहयोग पुऱ्याउने छ। क्याम्पसको वार्षिक उत्सवमा प्रकाशन हुन लागेको यस पत्रिकामार्फत् टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको निरन्तर प्रगतिको कामना गर्दै शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छु।

प्रा.डा. हेमराज पन्त
उपकुलपति
सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय

केन्द्रीय कार्यालय: भीमदत्त न.पा.-१८, महेन्द्रनगर, काठमाण्डौ
फोन नं.: ०१८-५२०७२८, ०१८-५२०७२७, Website : fwu.edu.np, Email : info@fwu.edu.np

TMC

सौगात

वर्ष-१६, अङ्क-१६

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय रजिष्ट्रारको कार्यालय महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर

प.सं.:

च.नं.:

मिति: २०८१/१०/२२

शुभकामना

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको वार्षिक मुखपत्र TMC सौगातको १५ औं अङ्क प्रकाशनको अवसरमा म क्याम्पस परिवारलाई बधाई तथा शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छु । यस मुखपत्रले क्याम्पसका विद्यार्थी, प्राध्यापक र अनुसन्धानकर्ताहरूका विचार, अनुभव र सिर्जनशीलतालाई उजागर गर्न सकोस् । शिक्षा, अनुसन्धान र सिर्जनशील कार्यका लागि समर्पित यस प्रयासले शैक्षिक गतिविधिलाई प्रोत्साहन गरी सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक ज्ञानको आदानप्रदानलाई सुदृढ गर्दै संस्थाको प्रतिष्ठालाई थप उचाइमा पुऱ्याउन सकोस् । शिक्षा क्षेत्रमा निरन्तर प्रगतिका लागि यस्ता प्रकाशनहरूको महत्त्व विशेष रहन्छ । यसले नवीन विचारहरूको प्रवर्धन, अनुसन्धान कार्यमा प्रेरणा र समग्र शैक्षिक प्रणालीमा सुधार ल्याउन उल्लेखनीय योगदान गर्नेछ भन्ने मैले विश्वास लिएको छु । टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको वार्षिक उत्सवको अवसरमा प्रकाशन हुने यस पत्रिकामार्फत् क्याम्पसको उज्ज्वल भविष्यको कामना गर्दै यस मुखपत्रको निरन्तरताका लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

२०८१/१०/२३

प्रा. यज्ञराज पाठक

रजिस्ट्रार

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय

TMC

सौगात

वर्ष-१६, अङ्क-१५

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय
कृषि विज्ञान संकाय
डीनको कार्यालय
टीकापुर, कैलाली

मिति: २०८१/१०/१८

शुभकामना

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको वार्षिक मुखपत्र TMC सौगातको १५ औं अङ्क प्रकाशन हुन लागेको सुन्दा खुसी लागेको छ । यसका लागि म सम्पूर्ण क्याम्पस परिवारलाई हार्दिक बधाई र शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छु । यसले क्याम्पसमा अध्ययनरत विद्यार्थी, कार्यरत प्राध्यापक र कर्मचारीहरूको सिर्जनात्मकता र शैक्षिक उपलब्धिहरूलाई उजागर गर्दै क्याम्पसको शैक्षिक र प्राज्ञिक योगदानलाई नयाँ उचाइमा पुऱ्याउने छ । साथै, यस प्रकाशनले शिक्षा र ज्ञानको आदानप्रदानको महत्त्वपूर्ण माध्यमका रूपमा संस्थागत क्षमताको प्रदर्शन गर्नेछ भन्ने विश्वास लिएको छु । क्याम्पसका सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई यस शुभकामनामार्फत् थप रचनात्मक र प्रेरणादायी योगदान दिन प्रोत्साहित गर्न चाहन्छु । टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको यस प्रयासले सधैं निरन्तरता पाउने छ भन्ने विश्वास लिएको छु । यस अवसरमा म टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस परिवारलाई निरन्तर प्रगति र सफलताका लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

डा. विष्णु विलास अधिकारी
डिन, कृषि सङ्काय
सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय

फोन नं. ०९९-५६०८२४ e-mail & web site : dean.agriculture@fwu.edu.np
Central Office: Mahendranagar, Kanchanpur Ph. No.: 099-520727 Website: www.fwu.edu.np, Email: info@fwu.edu.np

TMC

सौगात

वर्ष-१६, अङ्क-१६

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस

विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट गुणस्तर प्रत्यायनकृत
(प्रत्यायनकृत वर्ष: वि.सं. २०७०)

टीकापुर कैलाली

मिति: २०८१/१०/१५

शुभकामना

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयको आङ्गिक क्याम्पसको रूपमा स्थापित QAA प्राप्त यस क्याम्पसले राष्ट्रिय स्तरमै सक्षम, योग्य र दक्ष शैक्षिक जनशक्ति उत्पादन गर्दै आएको छ। टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस विद्यार्थी र अभिभावकको पहिलो छनोट र आकर्षकको केन्द्र बन्न पुगेको छ। यस क्याम्पसमा यहाँका विद्यार्थी, अभिभावक, समाजसेवी, उद्यमी, व्यापारी, प्राज्ञ र अन्य सरोकारवालाहरूको अपेक्षा र युगसापेक्ष नयाँ नयाँ विषय पठनपाठन हुँदै आएका छन्। शैक्षिक संस्थाको व्यवस्थापनमा शिक्षक, विद्यार्थी र आम अभिभावकको त्रिकोणात्मक सहभागिता र सहयोग उत्तिनै महत्त्वपूर्ण मानिन्छ। यसका निम्ति क्याम्पस परिवारले निरन्तर समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ। सुदूरपश्चिममा रहेर देशका लागि आवश्यक जनशक्ति उत्पादनमा सहयोग पुऱ्याउँदै आएको यस क्षेत्रको उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने क्याम्पसको मुखपत्रबाट यहाँका विद्यार्थी, अभिभावक, समाजसेवी, उद्यमी, व्यापारी, प्राज्ञ र अन्य सरोकारवालाहरूले जुन अपेक्षा राख्दै आएका छन्, त्यो परिपूर्ति हुने कुरामा म विश्वस्त छु। क्याम्पसको वार्षिक गतिविधिलाई शब्दमार्फत् प्रस्तुत गर्ने यस पत्रिका, हाम्रो शैक्षिक संस्थाको उन्नति र प्रगतिलाई प्रतिबिम्बित गर्ने महत्त्वपूर्ण साधन हो। यस पत्रिकामा शोधमूलक, खोजमूलक, चेतनामूलक, सामाजिक, साहित्यिक र सांस्कृतिक भलक दर्शाउने खालका लेख रचनाका साथै क्याम्पसका गतिविधि समावेश हुने हुँदा यसले क्याम्पसको स्पष्ट भलक प्रस्तुत गर्दछ। क्याम्पसको मुखपत्र प्रकाशन अभिलेखीकरणको महत्त्वपूर्ण पाटो पनि भएकाले निरन्तर प्रकाशन हुँदै आएको यस प्रकाशनमार्फत् सम्पूर्ण विद्यार्थी, प्राध्यापक, अभिभावक र यस क्याम्पसका शुभेच्छुक तथा सरोकारवालाहरूमा हार्दिकता प्रकट गर्दछु।

यस पत्रिकाले क्याम्पसका विद्यार्थीहरूलाई थप सशक्त बनाउने र उनीहरूको उज्ज्वल भविष्य निर्माणमा प्रेरणा दिनेछ, भन्ने विश्वास लिएको छु। गतिशिल शैक्षिक संस्थाका निम्ति ज्ञान, विज्ञान र सूचना प्रवाह अपरिहार्य बन्दै गएको छ। मानवीय संसाधनको विकासका लागि विषयगत, खोजमूलक, अनुसन्धानमूलक लेख रचना प्रकाशन र अनुसन्धानको संस्कारले शैक्षिक संस्थाको विकास र बिस्तारमा सहयोग पुऱ्याउँछ। अन्त्यमा, प्रकाशन कार्यमा खटिनु भएका सम्पादक र क्याम्पसमा गठित सार्वजनिक सूचना तथा प्रकाशन समितिलाई धन्यवाद दिँदै शुभकामना दिन चाहन्छु। धन्यवाद !

सहप्रा. ढविन्द्र रावल

क्याम्पस प्रमुख

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस

TMC

सौगात

वर्ष-१६, अङ्क-१५

सम्पादकीय.....✍

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसले विद्यार्थीहरूलाई गुस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्दै उनीहरूको भविष्य उज्ज्वल बनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलि रहेको छ । क्याम्पसले शैक्षिक कार्यक्रमहरूलाई अभि प्रभावकारी बनाउन र विद्यार्थीहरूको सर्वाङ्गीण विकासमा योगदान पुर्‍याउन निरन्तर प्रयास गरिरहेको छ । यसै क्रममा, क्याम्पसले विभिन्न शैक्षिक, साँस्कृतिक र खेलकुद गतिविधिहरूको आयोजनालाई प्रकाशन गर्दै विद्यार्थीहरूको प्रतिभा र क्षमताको विकासमा जोड दिइरहेको छ । क्याम्पसको वार्षिक प्रकाशन TMC सौगातले क्याम्पसमा भएका सूचनालाई सम्पूर्ण विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावकहरूमा हस्तान्तरण गर्दै आएको छ । क्याम्पसले वर्षभरि गरेका सम्पूर्ण गतिविधि तथा विचार र सूचनालाई प्रवाह गर्ने माध्यम नै प्रकाशन हो । यस TMC सौगात मार्फत् क्याम्पसका गतिविधि लगायत वर्षभरि भए गरेका शैक्षिक प्राज्ञिक, भौतिक, आर्थिक क्रियाकलापहरूलाई सकेसम्म सजीव रूपमा उतार्ने प्रयास गरिएको छ । शैक्षिक कार्यक्रम, आर्थिक तथा भौतिक स्थिति, प्राध्यापक तथा कर्मचारीको विवरण, विद्यार्थी विवरण, बजेट, लेखा परीक्षण प्रतिवेदन तथा क्याम्पसको यथार्थ स्थिति पहिचान गराउन विभिन्न अवसरमा खिचिएका तस्विरहरूलाई यस प्रकाशनमा समावेश गरिएको छ । यस प्रकाशनमा क्याम्पसका गतिविधिका साथै विद्वानहरूका खोजमूलक, सोचमूलक अनुसन्धानमूलक र विवरणत्मक लेख रचना समावेश गरिएका छन् ।

शिक्षाले समयानुकूल नयाँ मूल्य, मान्यता र नैतिकताको स्थापनामा विशेष जोड दिनुपर्ने अवस्था छ । चेतना अभिवृद्धि गर्ने काममा लाग्न शैक्षिक संस्थाको भूमिका महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । आजको युगमा गुणस्तरीय शिक्षाले मात्र व्यक्तित्व विकास, सिर्जनात्मकता र दिगो भविष्य सुनिश्चित गर्न सक्छ । त्यसका निम्ति शैक्षिक संस्थाले प्रकाशन गर्ने सूचनाहरूको भूमिका अहम् रहन्छ । शैक्षिक संस्थाको व्यवस्थापनमा शिक्षक, विद्यार्थी र आम अभिभावकको त्रिकोणात्मक सहभागिता उत्तिनै महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस त्यसको एक ज्वलन्त उदाहरण बनेको छ । क्याम्पसका गतिविधि र विद्वानहरूका भाव वा विचारहरूले समेटिएका लेख रचनाहरूलाई यस TMC सौगातमा प्रकाशन गरिएको छ । यस प्रकाशनमा प्रकाशित सामग्री तथा सूचनाले सम्पूर्ण विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावक तथा अनुसन्धाता तथा सबैका लागि उपयोगी सिद्ध हुनेछ भन्ने विश्वास सम्पादक मण्डलले लिएको छ ।

यस TMC सौगातमा अमूल्य लेख रचना उपलब्ध गराइ दिनु हुने विद्वान्हरूप्रति हृदयदेखिनै हार्दिक आभार प्रकट गर्दै धन्यवाद दिन चाहन्छौं । कम्प्युटर सेटिङमा सहयोग गर्ने पृथ्वीराज ढुङ्गानालाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छौं । प्रकाशनको क्रममा हुने त्रुटिहरूलाई सच्याउने काम सम्पादक मण्डलको भएकाले त्यो चुनौतीपूर्ण कार्य निभाउँदा निभाउँदै पनि कहिलै कतै केही त्रुटि देखिए विद्वान् पाठकजनलाई सुधार गरी पढ्न आग्रह गर्दै आगामी अङ्कमा सम्पादक मण्डललाई सुझाव प्राप्त हुने छ भन्ने विश्वास लिइएको छ ।

अन्त्यमा टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसले वार्षिक रूपमा प्रकाशन गर्दै आएको TMC सौगात वर्ष १६ अङ्क १५, २०८१ मा लेख रचना दिएर सहयोग गर्नुहुने व्यक्तित्वहरूमा हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौं ।

- सम्पादक मण्डल

TMC

सौगात

वर्ष-१६, अङ्क-१६

विषय सूची

शीर्षक	लेखक	पे. नं.
- नेपालमा कागुनो खेतीको सम्भावना, महत्त्व र खेती प्रविधि	डा. विष्णुविलास अधिकारी	१
- विद्यालय स्टाफका लागि स्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रम	लालसिंह कार्की	६
- सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा र कथ्य सङ्कथन	लयप्रसाद खतिवडा	१५
- भाषापाठ्यक्रम र भाषा पाठ्यपुस्तकका सन्दर्भहरू	तिलकदेव गिरी	२३
- स्वास्थ्य संस्थाहरूको सामाजिक परीक्षणमा जवाफदेहिताको एक अभ्यास	एकिन्द्र तिमिल्सेना / मीनबहादुर शाही	३०
- गगनसिंह थापाको 'अस्ताचलको ढोकाबाट' उपन्यासको विश्लेषण	डा. धनकृष्ण उपाध्याय	४२
- स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन र यसका गतिविधि	नृप जंग थापा	४७
- Enfeebled Smile	Kedar Bhattarai	५०
- Exploring the Functional Framework of Neuroeconomics: Integrating Emotions and Decision-Making in Behavioral Economics	Khem Raj Subedi	५२
- Working Capital Management and Tobins Q Ratio in Tikapur Municipality	Damodar Kandel	५७
- Cyber Security Challenges	Chitra Raj Upadhyay	६४
- Under the Mask of Glory (Short Story)	Nabraj Pandey (Prerit)	६७
- Exploring Social Condition as the Fundamental Causes of Health Inequalities in Nepal	Shiv Charan Chaudhary	६९
- Exploring the Dynamics of Economics Sanctions: India's use of Economics Sanction Against in Nepal	Dr. Bhuwaneswor Pant	७७
- क्याम्पसको सङ्क्षिप्त परिचय		८५-१०१
- क्याम्पसको वार्षिक गतिविधि २०८१		१०२-११७
- मानविकी सङ्कायको शैक्षिक अवलोकन भ्रमणको प्रतिवेदन		११८-१२६
- लेखा परीक्षण प्रतिवेदन		१२७

TMC

सौगात

वर्ष-१६, अङ्क-१५

नेपालमा कागुनो खेतीको सम्भावना, महत्त्व र खेती प्रविधि

डा. विष्णुविलास अधिकारी

डिन, कृषि विज्ञान सङ्काय

टीकापुर, कैलाली

१. परिचय

कागुनो घाँस परिवार (Poaceae or Gramineae family) को एक खाद्यान्न बाली हो । यसको वैज्ञानिक नाम *Setaria italica* हो भने यसलाई विभिन्न देशमा *Panicum italicum* जf *Chaetochloa italica* पनि भन्ने गरिन्छ । यसलाई नेपालीमा कागुनो, अङ्ग्रेजीमा Italian millet जf Chinese millet जf German millet भनिन्छ भने हिन्दीमा Kangni वा Kakun र चिनमा Su भनिन्छ । यसलाई गरिवको अन्न पनि भनिन्छ । कागुनो करिब ६०००-७००० वर्ष पहिलादेखि नै उत्तरी चिनमा खेती गर्ने गरेको इतिहासमा पाइन्छ भने आजभोलि भारत, पाकिस्तान, नेपाल, रसिया, जापान, दक्षिण कोरिया, अमेरिका, अष्ट्रेलिया आदि देशहरूमा खाद्यान्नको रूपमा, पशुपंक्षीको दानाको रूपमा, अल्कोहल बनाउन वा घाँसको लागि खेती गरेको पाइन्छ । यो कम पानी र कम मलखाद भएको रूखो जमिनमा पनि लगाउन सकिने, सुख्खा सहने र छोटो अवधीमा तयार हुने वाली हो । नेपालमा यसलाई पहिलादेखि नै कुअन्न, पौराणिक अन्न, लोपोन्मुख वाली आदिको नामले एक हेलत्वको हिसावले लिइएको कारण यसको खेती मध्य पहाड र उच्च पहाड क्षेत्रमा मात्र सीमित भएर हाल लोप हुने अवस्थामा पुगेको छ । विश्व खाद्य संगठनले सन् २०२३ लाई अन्तर्राष्ट्रिय कोदो वर्ष मनाएपछि कागुनोको महत्त्व धेरै देशमा बढेको पाइन्छ । हालका केही वर्ष यता यस बालीमा केही अध्ययन, अनुसन्धान र खोज बढ्दै जाँदा, पौष्टिक महत्त्व बुझ्दै जाँदा पहाडका अतिरिक्त तराई क्षेत्रमा समेत कागुनोको महत्त्व बढ्दै गएको छ ।

पौष्टिकताको हिसावले कागुनोमा ६०-७० प्रतिशत कार्बोहाइड्रेट, १०-१२ प्रतिशत प्रोटीन, ४-५ प्रतिशत चिल्लो पदार्थ, १०-१२ प्रतिशत पानी, भिटामिन बी-१, बी-१२, खनिज पदार्थमा क्याल्सियम, फलाम, म्याङ्गनिज तथा एन्टिअक्सिडेन्ट (फिनोलिक एसिड, ल्फेभिनाइड्स, टेनिन) आदि पदार्थ पाइन्छ । एन्टिअक्सिडेन्ट गुण भएको हुँदा कागुनोको नियमित सेवन गर्ने व्यक्तिलाई क्यान्सर रोग नलाग्ने सम्भावना बढी हुन्छ । कागुनोमा कमदेखि मध्यम खालको ग्लाइसेमिक इन्डेक्स पाइन्छ जसको उपयोगले मानिसहरूमा मधुमेय रोग लाग्नबाट जोगाउँछ वा यसको नियमित उपयोग गर्नु मधुमेहका रोगीहरूको लागि पनि बढी उपयोगी हुनसक्छ । कागुनोको चामलमा बढी रेसा पाइने हुनाले यसको नियमित सेवनले शरीरमा कोलेस्ट्रॉलको मात्रा घटाएर मुटुको रोग लाग्नबाट जोगाउँछ । यसको नियमित सेवनले पेटको कब्जियत नहुने र मोटा मानिसहरूमा तौल घटाउन पनि मद्दत गर्छ ।

कागुनोको नल, पराल गाईवस्तुलाई हरियो वा सुकाएर वा साइलेज (गुन्द्रुक) बनाएर खुवाउन सकिन्छ । यसमा रेसा बढी पाइने हुँदा पशुहरूलाई खुवाउन राम्रो मानिन्छ । कागुनोको नल धानको पराल, गहुँको छवालीभन्दा पोसिलो र स्वादिलो मानिन्छ । कागुनोका दानालाई पशुपंक्षीको दानाको रूपमा पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

२. कागुनो खेतीको सम्भावना

कागुनो कम मलखाद र कम पानी भएको रूखो जमिनमा पनि खेती गर्न सकिने वाली भएकोले मौसममा आएको परिवर्तन र यसका प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न पनि यो वालीले सहयोग पुऱ्याउन सक्छ । कागुनो नेपालका

TMC

सौगात

-१-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड सबै स्थानमा सजिलै खेती गर्न सकिने वाली भएकोले यी स्थानहरूमा यसको व्यावसायिक खेती गर्न सकेको खण्डमा देशमा भएको खाद्यान्न सङ्कटलाई केही हदसम्म हल गर्न सकिन्छ। कागुनोको चामलबाट भात, खिर, ढिँडो, रोटी, पेय पदार्थ आदि बनाएर खान सकिन्छ। यसको माग दिन प्रतिदिन नेपालका शहरी क्षेत्रहरूबाट बढ्दै गएको हुनाले तुरुन्तै यस वालीको व्यावसायिक खेती गर्नुपर्ने देखिन्छ। हाल नेपालका काठमाडौँ, पोखरा, चितवन, भैरहवा, धनगढी, विराटनगर आदि शहरका सुपरमार्केटहरूमा कागुनोको चामल ३००-३५० रूपैयाँप्रति किलोको दरले किन्न पाइन्छ। नेपालका मध्यपहाड र उच्च पहाडका पाखो तथा खेतहरू अधिकांश युवा युवतीहरू विदेशमा रोजगारिको लागि वा पढाइको लागि गएको कारण कृषिको लागि आवश्यक कामदारको कमि, वा बसाई सराई बढी भएका कारण धेरै जमिन बाँझो भएको अवस्थामा यो कम मलखाद र पानी चाहिने बाली, उत्पादन गर्दा धेरै मेहनत गर्न नपर्ने, स्वदेश र विदेशबाट समेत प्राङ्गारिक कागुनोको चामलको माग बढिरहेको अवस्थामा कागुनोको खेतीलाई प्राथमिकता दिनु हालको आवश्यकता हो। सरकारले कागुनोको अध्ययन, अनुसन्धान र विकासमा आवश्यक बजेट छुट्याएर तुरुन्त उत्पादनका प्रभावकारी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

३. उत्पादन खेती प्रविधि

क) हावापानी र माटो

कागुनो खेतीको लागि २०-३० डिग्री से. तापक्रम भएको स्थान र समय उपर्युक्त मानिन्छ। यसको खेती तराईदेखि २५०० मिटर उचाइसम्म खेती गर्न सकिन्छ। कागुनो गर्मी याममा खेतमा लगाउने चलन छ। यो सुख्खा सहने क्षमता भएको वाली हो। कागुनो छरेर उम्रेपछि सिंचाइको सुविधा नभएको अवस्थामा पनि आकासे पानीको पर्खाइमा लामो समयसम्म पर्खेर वस्न सक्छ र पानी परेपछि तुरुन्तै बढेर विरूवाको विकास हुनसक्छ। सामान्यतया वार्षिक ४००-६०० मि.मी. वर्षा हुने स्थानमा कागुनो खेती सफलतासाथ गर्न सकिन्छ। कागुनो विभिन्न खालको माटोमा खेती गर्न सकिन्छ। पानीको राम्रो निकास भएको, मध्यम मलिलो, वलौटे दोमट वा चिम्ट्याइलो दोमट माटोमा कागुनो खेती गर्न सकिन्छ। माटोको पि.एच. ५.५-७.५ भएको माटो उपर्युक्त मानिन्छ।

ख) जमिनको तयारी र मलखाद

राम्रो खनजोत गरेको माटोमा कागुनो खेती गर्ने गरिन्छ। कागुनो छर्नु अगाडि २-३ पटक खनजोत गर्नुपर्छ। कागुनोको बिउ मसिनो हुने भएकोले बिउ उम्रनको लागि राम्रो खनजोत गरी डल्ला फोरी माटो मसिनो बनाउनु पर्छ। जमिनको तयारी गर्ने वेलामा राम्रो पाकेको गोठेमल ६-८ टन प्रति हेक्टर हाल्नुपर्छ। गोठेमल नभएको खण्डमा कम्पोस्ट मल, गड्यौले मल, कुखुराको सुली वा वाखाको जुतो पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ। रासायनिक मलखाद पाएको खण्डमा ६०:३०:२० किलो ना. फ.पो प्रति हेक्टर प्रयोग गर्न सकिन्छ। मलखाद प्रयोग गर्दा सिफारिस गरिएको सबै गोठेमल, फोस्फरस र पोटास प्रयोग गर्ने र नाइट्रोजनको आधा मात्रा (३० किलो) एकोहोरो गोडाइपछि र बाँकी आधा मात्रा (३० किलो) दोहोरो गोडाइपछि प्रयोग गर्नुपर्छ। धेरै मलिलो माटोमा मलखाद धेरै मात्रामा प्रयोग गरेमा वाली हस्किन गई ढल्ले र धेरै भुसिने डर हुन्छ।

ग) छर्ने समय, बिउदर र जात

कागुनो छर्ने समय जमिनको उचाइको आधारमा फरक फरक हुन्छ। उच्च पहाडमा फाल्गुन-चैत्र, मध्य पहाडमा, चैत्र-वैशाख र तराइमा वैशाख-जेठ महिनामा छर्ने चलन छ। एक दुई पटक आकाशबाट पानी परेपछि वा मनसुन सुरू भएपछि जमिनको तयारी सुरू गर्नुपर्छ। बिउ राम्रो उम्रनकोलागि माटोमा उचित चिस्यानका साथै तापक्रम

TMC

सौगात

-२-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

२०-३०^० से.ग्रे. हुनुपर्छ । बिउ दर कति मात्रामा प्रयोग गर्ने भन्ने कुरा रोप्ने तरिका, माटोको मलिलोपना, लगाउने समय, जात, माटोमा चिस्यानको अवस्था, उमारशक्ति आदिले फरक पार्दछ । समान्यतया लाइनमा रोप्ने हो भने ८ किलो र छरूवा गर्ने भएमा १० किलो बिउ प्रति हेक्टर प्रयोग गर्नुपर्छ । नेपालमा अधिकांश स्थानीय जातहरू लगाउने चलन छ । नेपालका महत्त्वपूर्ण जातहरूमा लमजुडे कागुनो, जुम्ली कागुनो, वभाडे कागुनो, डोल्पाली कागुनो, वरियो कागुनो हुन भने उन्मोचन हुन लागेका उन्नत जातहरूमा कागुनो-१, कागुनो-२, सेटारियो-१ आदि हुन् ।

घ) दुरी र गोडमेल

लाइनमा रोप्ने भएमा २०-२५ से.मी. लाईन देखि लाइनको फरक र विरूवादेखि विरूवाको फरक १०-१५ से.मी. कायम गर्नुपर्छ । विरूवाको दुरी कायम गर्न बिउ छरेको २०-२५ दिनपछि एकोहोरो गोडेको बेलामा कायम गर्नुपर्छ । मलखाद, माटोमा भएको चिस्यान र माटोको उचित तापक्रम भएको खण्डमा एउट विरूवा गाँजाएर ४-६ सरासम्म छोडन सक्छ । विरूवाको दुरी धेरै नजिक कायम गरेमा विरूवा धेरै अग्लो हुने, कम गाँजाउने र सो बाली ढल्सक्ने सम्भावना बढ्छ ।

ङ) रोगको व्यवस्थापन

कागुनो गर्मी मौसममा लगाउने वाली भएकोले यसमा विभिन्न खालका रोग किराहरूले आक्रमण गर्न सक्छन् । कागुनोमा देखिने मुख्य रोगहरूमा पात मरूवा (*Pyricularia setariae*), डाउनी मिल्ड्यू (*Sclerospora graminicola*), पातको सिन्दुरे (*Puccinia setariae*), कालोपोके (*Ustilago crameri*), इर्गोट रोग (*Claviceps microcephala*) र एन्थ्रेक्नोज (*Colletotrichum graminicola*) हुन । यी प्राय सबै दुसिजनक रोग भएको हुनाले यी रोगहरूको व्यवस्थापन गर्न बिउ रोप्नुअघि वेभिस्टिन, थिराम, वा क्याप्टान नामक दुसीनासक विषादी २-३ ग्राम प्रति किलो बिउको दरले उपचार गर्ने । समयमै मलजलको राम्रो व्यवस्थापन, उचित भारपात नियन्त्रण, समयमै गोडमेल गरेमा रोगको प्रकोप कम हुन सक्छ । विरूवाको कुनैपनि अवस्थामा यी दुसीजन्य रोगहरूको प्रकोप देखिएमा दुसीजन्य विषादी Metalaxyl or Mancozeb नामक विषादी २-३ मी.ली. प्रति लिटर पानीमा मिलाएर ४-५ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्न सकिन्छ । *Trichoderma harzianum* नामक जैविक विषादी २-३ मी.ली. प्रति लिटर पानीमा मिलाएर ४-५ दिनको फरकमा २-३ पटक पातमा छरेमा पनि धेरै दुसीजन्य रोगहरू कम हुन सक्छन् ।

च) किराको व्यवस्थापन

कागुनोलाई धेरै दुःख दिने किराहरूमा मुख्यतया गुवोको गवारो (*Atherigona atriplapis*), डाँठको गवारो (*Chilo partellus*), लाहीकिरा (*Rhopalosiphum maidis*, *Melanaphis sacchari*), फौजीकिरा (*Spodoptera* spp.), फटेङ्गा (*Hieroglyphus* spp., *Atractomorpha* spp.), कटवर्म (*Agrotis ipsilon*) आदि हुन । यी किराहरूको उचित व्यवस्थापनका लागि सफा खेती, उचित मलखाद र उचित पानीको व्यवस्थापन, उपर्युक्त बालीचक्र, वाली समयमा रोप्ने आदि कुराहरू अपनाउनाले किराहरूको प्रकोप कम हुनसक्छ । निमपत्तामा आधारित विषादीहरूको प्रयोग गर्नाले पनि किराहरूको प्रकोप कम हुनसक्दछ । हानिकारक किराहरूको नियन्त्रण गर्न लाभदायक किराहरूको पहिचान गरी हानीकारक किराहरूलाई सिकार गर्न लगाउन पनि सकिन्छ । यस्ता किराहरूको प्रकोप बढी भएमा Chlorpyrifos or Carbaryl विषादी २ एम. एल. प्रति लिटर पानीमा मिलाएर भिज्ने गरी छर्नुपर्दछ ।

छ) वाली पाक्ने, र वाली काटने

कागुनो बिउ छरेको ७०-१०० दिनभित्रमा पाक्छ । ढिलो पाक्ने वा छिटो पाक्ने भन्ने कुरा जात, लगाउने स्थान (पहाड वा तराई), मलजल र स्याहार आदिले प्रभाव पार्न सक्छ । वाली पाक्दा वालाको टुप्पोवाट पाक्दै फेदतर्फ बढ्दै जान्छ । वालाको फेदको दाना पहेलो भएपछि, दुध सुकेपछि, वोटमा माथिका पातहरू पहेला देखिनथालेपछि बाली पाकेको मानिन्छ । राम्रो पाकेको दानामा चिस्यानको मात्रा १५-२० प्रतिशतसम्म हुन्छ । बाली पाकेपछि कागुनोको वाला टिपेर बालीको कटानी गरिन्छ भने व्यवसायिक खेती गरेमा मेसिनको प्रयोग गरेर पनि कटानी गर्न सकिन्छ । वाला टिपेमा वालालाई त्रिपालमा थुप्रो बनाएर २-३ दिन छोपेर राख्नुपर्छ, जुन प्रक्रियालाई क्युरिङ्ग भनिन्छ । क्युरिङ्ग गर्नाले वालाहरूको थुप्रोमा तातो निस्कने, र नपाकेका हरिया दानाहरू सवै राम्रोसँग पाक्ने हुँदा वाला माड्दा वा ठटाउँदा राम्रोसँग दाना भार्न सकिन्छ ।

ज) सरसफाइ र भण्डारण

कागुनोका सबै वाला राम्रोसँग पाकिसकेपछि माडेर वा ठटाएर दाना भार्न सकिन्छ । दाना श्रेसर लगाएर पनि भार्न सकिन्छ । दाना भारिसकेपछि सरसफाइ गरेर सुकाएर दानाको चिस्यान १०-१२ प्रतिशत कायम गरेपछि भण्डारण गर्न सकिन्छ । भण्डारण गर्न टिनका भकारी, चोयाका भकारी, हर्मेटिक ब्याग, हावावन्दी बोरा आदिको प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

झ) उत्पादन

उन्नत खेती प्रविधिको प्रयोग गरेको खण्डमा १-१.५ टन प्रति हेक्टर कागुनोको उत्पादन हुन सक्दछ भने २-३ टन प्रति हेक्टर परालको उत्पादन हुन सक्दछ ।

४. कागुनो वाली उत्पादनका मुल समस्याहरू

- क) नेपाल सरकारले कागुनो बालीलाई अन्य अन्नबालीको तुलनामा कम प्राथमिकता दिनु ।
- ख) नेपालका प्रमुख खाध्यान्न बालीको तुलनामा कम अध्ययन, अनुसन्धान, जातीय सुधार आदि हुनु ।
- ग) नेपालमा हालसम्म कागुनोका स्थानीय जातहरू मात्र उपलब्ध हुनु र उन्नत वा वर्णशंकर जातहरू उपलब्ध नहुनु ।
- घ) कागुनोमा उन्नत खेती प्रविधिको प्रयोग नहुनाले अन्य प्रमुख अन्नबालीहरूको तुलनामा बालीको उत्पादन र उत्पादकत्व अत्यन्त कम हुनु ।
- ङ) कागुनोको उपयोगिता वा यसको उपयोगवाट हुने फाइदाको बारेमा सर्वसाधारण व्यक्तिहरूलाई जानकारी नहुनु ।
- च) बाली पाकेपछि छिट्टै भर्ने समस्याका साथै कागुनोको उन्नत खेती प्रविधिको बारेमा सर्वसाधारणहरूमा जानकारी नहुनु ।
- छ) बालावाट दाना भार्ने, दाना सफा गर्ने, उचित भण्डारण गर्ने र कुटेर चामल निकाल्ने मेसिनहरू सहजै सर्वसाधारणहरूलाई उपलब्ध नहुनु ।
- ज) कागुनो खेतीको विकास गर्ने खालका सरकारी ऐन, कानुन र नियमहरूको उचित व्यवस्थापन नहुनु ।
- झ) उत्पादित कागुनोवाट विभिन्न किसिमका परिकारहरू बनाएर उचित बजारीकरण गर्न नसक्नु ।

५. निष्कर्ष

नेपालमा कागुनो खेतीलाई खासै महत्त्व दिएको पाइँदैन र यसलाई एक लोपोन्मुख बालीको रूपमा लिइएको छ । सन् २०२३ मा अन्तर्राष्ट्रिय कोदो दिवस मनाएपछि मात्र यसको महत्त्व र आवश्यकताको बारेमा केही मात्रामा जनमानसमा जानकारी हुन आएको छ । नेपाल सरकारले कागुनो बालीको अध्ययन, अनुसन्धान र विकासमा प्राथमिकता दिएर यसको क्षेत्र विस्तार गर्न सकेको खण्डमा कागुनोको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाई देशलाई खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनाउन सहयोग मिल्नेछ भने नेपालीहरूमा कागुनोको नियमित उपयोगले स्वास्थ्यमा समेत सुधार ल्याउन सक्दछ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू:

- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2017). The future of food and agriculture: Trends and challenges. Rome: FAO. Retrieved from <http://www.fao.org>.
- International Crops Research Institute for the Semi-Arid Tropics (ICRISAT). (2018). Millets for food security in semi-arid regions: An overview. Patancheru, Telangana, India: ICRISAT Press. Retrieved from <https://www.icrisat.org>.
- Ministry of Agriculture and Livestock Development (MoALD). (2020). Statistical information on Nepalese agriculture 2019/2020. Kathmandu, Nepal: Government of Nepal.
- Nepal Agricultural Research Council (NARC). (2019). Annual report: Agricultural research in Nepal. Khumaltar, Lalitpur: NARC Publications.
- Prasai, R. K., & Singh, R. B. (2021). Millet production and its potential for food security in Nepal. Journal of Agriculture and Forestry, 11(2), 15-22.
- Rana, R. B., Garforth, C. J., & Sthapit, B. R. (2017). Farmers' perception of the importance of minor cereals: A case study of foxtail millet in Nepal. Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine, 13, 58.
- Shrestha, P., & Gautam, S. (2018). Climate resilience through traditional crops: The case of foxtail millet in Nepal. Agricultural Research & Development, 19(1), 42-51.
- Subba, D. B. (2019). Millet-based farming systems in the hill regions of Nepal: A traditional perspective. Kathmandu: Nepal Institute of Agriculture and Animal Science.
- Tiwari, R. K., & Upadhyay, M. P. (2020). Agronomic practices of minor cereals in Nepal. Lalitpur: Nepal Agricultural Research Council (NARC).
- Verma, D. K., & Patel, S. (2020). Nutritional benefits and production of foxtail millet in South Asia. Journal of Cereal Science and Technology, 18(3), 125-133.

विद्यालय स्टाफका लागि स्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रम

लालसिंह कार्की

सहप्राध्यापक, टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस
टीकापुर, कैलाली

लेखसार

यो लेख विद्यालय स्टाफका लागि स्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रम शीर्षकमा तयार गरिएको छ । यसको मुख्य उद्देश्य विद्यालय स्टाफको स्वास्थ्य प्रवर्धनका लागि सञ्चालन गरिने क्रियाकलाप र कार्यक्रमहरूको आवश्यकता, महत्त्व र प्रभावको विश्लेषण गर्नु हो । यस लेखमा विद्यालय स्टाफका लागि स्वास्थ्य प्रवर्धनको अवधारणा, महत्त्व र आवश्यकतासम्बन्धी जानकारीको बारेमा चर्चा गरिएको छ । यो लेख गुणात्मक ढाँचामा आधारित छ । यस लेखको निर्माणका लागि विभिन्न लेखकका लेख, रचना, पुस्तक, तथा पत्रपत्रिकामा प्रकाशित समाचार र व्यक्तिगत अनुभवबाट आवश्यक विषयवस्तु तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । सङ्कलन गरिएका अधिकांश सामग्री पुस्तकालय तथा इन्टरनेटमा आधारित छन् । यी सामग्रीको सङ्गठन र प्रस्तुतीकरणका लागि वर्णनात्मक र व्याख्यात्मक विधि अपनाइएको छ । यस लेखमा विद्यालय स्टाफका लागि स्वास्थ्य प्रवर्धनको अवधारणा, विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको स्वास्थ्य प्रवर्धनको अर्थ र आवश्यकतालाई प्राथमिकता दिँदै विभिन्न स्वास्थ्य खतरा तथा समस्याहरूको वर्णन गरिएको छ । त्यसैगरी स्वास्थ्य प्रवर्धनका उद्देश्य र यसका लाभहरूलाई उल्लेख गर्दै विद्यालयहरूमा सञ्चालन गरिनुपर्ने स्वास्थ्य प्रवर्धनात्मक क्रियाकलापहरूको पनि चर्चा गरिएको छ । साथै विद्यालय स्टाफको मानसिक र शारीरिक स्वास्थ्य, तनाव व्यवस्थापन, तन्दुरुस्ती, उचित पोषण, सुरक्षित कार्यस्थलको वातावरण जस्ता विषयहरूलाई पनि समेटेर विद्यालयमा स्वस्थ वातावरण निर्माणको दिशामा उद्गुत्तर्ने कदमहरूको आवश्यकता औल्याइएको छ । यो अध्ययन विशेष गरी शिक्षक र विद्यालयका अन्य कर्मचारीहरूको मानसिक, शारीरिक र सामाजिक स्वास्थ्यलाई कसरी सुदृढ बनाउन सकिन्छ भन्नेमा केन्द्रित छ ।

मुख्य शब्दावली : कार्यस्थल स्वास्थ्य प्रवर्धन, मानसिक स्वास्थ्य, तनाव व्यवस्थापन, स्वास्थ्यमैत्री विद्यालय वातावरण, शिक्षण सुधार, नीति निर्माण ।

अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत लेखको मुख्य उद्देश्य भनेको विद्यालय स्टाफको स्वास्थ्य प्रवर्धनका लागि सञ्चालन गरिने क्रियाकलाप र कार्यक्रमहरूको आवश्यकता, महत्त्व र प्रभावको विश्लेषण गर्नु हो । यस अध्ययनले विद्यालय स्टाफको स्वास्थ्य खतरा तथा समस्याहरूलाई औल्याउँदै उनीहरूको समग्र कार्यक्षमता र जीवनस्तर सुधार गर्न के कस्ता उपायहरू लागु गर्न सकिन्छ भन्नेबारे बुझ्न मद्दत गर्दछ । साथै स्वास्थ्य प्रवर्धनका कार्यक्रमहरूले विद्यालयको वातावरणमा सकारात्मक प्रभाव पार्दै शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार गर्न सहयोग पुऱ्याउन सक्ने सम्भावनालाई पनि अध्ययनले उजागर गर्नेछ ।

अध्ययन विधि

TMC

सौगात

-६-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

यो लेख गुणात्मक ढाँचामा आधारित रहेको छ । यस लेखको निर्माणका लागि विभिन्न लेखकका लेख, रचना, पुस्तक तथा पत्रपत्रिकामा प्रकाशित समाचारहरूबाट आवश्यक विषयवस्तु तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । सङ्कलन गरिएका अधिकांश सामग्री पुस्तकालय तथा इन्टरनेटमा आधारित छन् । यसका साथै अनलाइन सामग्री र लेखकका निजी अनुभव र दृष्टिकोणलाई समेत आधार बनाइएको छ । यी सामग्रीको सङ्गठन र प्रस्तुतीकरणका लागि वर्णनात्मक र व्याख्यात्मक विधि अपनाइएको छ ।

परिणाम तथा छलफल

अवधारणा र पृष्ठभूमि

विद्यालय स्टाफको लागि स्वास्थ्य प्रवर्धन (Health Promotion for School Staff) पछिल्लो केही दशकमा विकसित भएको एक आधुनिक अवधारणा हो । सन् १९७० र १९८० को दशकमा युरोप र उत्तर अमेरिकामा कार्यस्थल स्वास्थ्य प्रवर्धनका लागि विभिन्न अध्ययनहरू गरिएका थिए । यी अध्ययनहरूले कर्मचारीहरूको स्वास्थ्य तन्दुरुस्ती र कार्यक्षमतामा सुधार ल्याउन स्वस्थ कार्यस्थल वातावरणको महत्त्वलाई उजागर गरेका थिए । यो अवधारणाले स्वास्थ्यलाई कामको परिधिमा मात्र सीमित नगरी व्यक्तिगत र सामाजिक स्तरमा पनि सकारात्मक प्रभाव पार्न सक्छ भन्ने मान्यतालाई जोड दिएको थियो । सन् १९८६ मा ओटावा चार्टरको घोषणापत्रले स्वास्थ्य प्रवर्धनको क्षेत्रमा ठुलो परिवर्तन ल्यायो । यस चार्टरले व्यक्तिको शारीरिक स्वास्थ्य मात्र होइन, मानसिक र सामाजिक स्वास्थ्यलाई पनि समेट्दै एक समग्र स्वास्थ्य दृष्टिकोणलाई प्राथमिकता दियो । जसले शैक्षिक संस्थाहरूमा पनि स्वास्थ्य प्रवर्धनको अवधारणालाई अगाडि ल्यायो । त्यसपछि विश्व स्वास्थ्य सङ्गठन (WHO) लगायतका संस्थाहरूले विद्यालय र अन्य शैक्षिक संस्थाहरूमा स्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा जोड दिन थाले ।

सन् १९९० को दशकमा “स्वस्थ विद्यालय” अभियानहरू विश्वभरि नै शुरू हुन थाले । यस अभियानले विद्यार्थीहरूसँगै विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको स्वास्थ्यलाई पनि ध्यान दिनुपर्ने कुरा उठायो । यस अवधारणाअन्तर्गत शिक्षक र अन्य विद्यालय कर्मचारीहरूको शारीरिक, मानसिक र सामाजिक स्वास्थ्यलाई बलियो बनाउन विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिन थालियो । सन् २००० पछि विद्यालयस्तरमा स्वास्थ्य प्रवर्धनको अवधारणाले अभूत प्रगति गर्न सफल भयो । “समग्र स्वास्थ्य” को दृष्टिकोणलाई अपनाउँदै मानसिक स्वास्थ्य, तनाव व्यवस्थापन तथा तन्दुरुस्तीलाई प्राथमिकतामा राख्दै यो अवधारणालाई अगाडी बढाउन थालियो । हाल यो अवधारणा विद्यालय व्यवस्थापन र सरकारका नीति निर्माता तथा स्वास्थ्य विशेषज्ञहरूका लागि एक महत्त्वपूर्ण क्षेत्र बनिसकेको छ । विभिन्न अनुसन्धानले विद्यालय स्टाफको स्वास्थ्यमा लगानीले शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार ल्याउन मद्दत गर्ने देखाएका छन्, जसले गर्दा विद्यालय स्टाफ स्वास्थ्य प्रवर्धनको अवधारणालाई अभूत व्यापक रूपमा स्वीकार गरिँदै आएको छ ।

अमेरिका र युरोपमा विद्यालय स्टाफको लागि स्वास्थ्य प्रवर्धनका कार्यक्रमहरू पछिल्ला केही दशकमा धेरै विकसित भएका छन् र ती अहिले पनि विस्तार र सुधार हुँदै गइरहेका छन् । यी क्षेत्रमा विद्यालय स्टाफको स्वास्थ्यलाई सुधार गर्ने प्रयासहरूले प्रमुख प्राथमिकता पाएका छन् र विभिन्न नीतिहरू र अभ्यासहरू विद्यालयमा लागु गरिएका छन् । अमेरिकामा विद्यालय स्टाफको स्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रमलाई सम्बोधन गर्न सङ्घीय र राज्य स्तरमा विभिन्न प्रयासहरू भएका छन् । अमेरिकाका कतिपय राज्यहरूमा विद्यालयमा स्वास्थ्य प्रवर्धनका लागि अनिवार्य नीति लागु गरिएको छ । जसले विद्यालयलाई कर्मचारीहरूको मानसिक स्वास्थ्य, शारीरिक गतिविधि तथा पोषणको लागि विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गरेको छ । केही विद्यालयहरूले त आफ्नै Employee Assistance Programs

(EAPs) सुरु गरेका छन् । जसले मानसिक स्वास्थ्य सहयोग, तनाव व्यवस्थापन र विभिन्न परामर्श सेवाहरू प्रदान गर्दछ ।

युरोपमा विद्यालय स्टाफ स्वास्थ्य प्रवर्धन नीति र कार्यक्रमहरूको विकास अभै संस्थागतरूपमा बलियो देखिन्छ । European Network for Workplace Health Promotion (ENWHP) जस्ता संगठनहरूले कार्यस्थलमा स्वास्थ्य प्रवर्धनको महत्त्वलाई उजागर गर्दै आएका छन् । साथै विश्व स्वास्थ्य संगठन (WHO) को Health Promoting Schools को अवधारणालाई धेरै युरोपेली देशहरूले अपनाएका छन् । जसमा विद्यालयहरूको समग्र वातावरणलाई स्वास्थ्यमैत्री बनाउनका लागि शिक्षक र कर्मचारीहरूको स्वास्थ्यलाई प्राथमिकतामा राख्ने नीति बनाइएको छ । जर्मनी, नेदरल्यान्ड्स र स्वीडेनजस्ता देशहरूले विद्यालय स्टाफको स्वास्थ्य प्रवर्धनका लागि राष्ट्रिय स्तरमा ठोस नीतिहरू लागु गरेका छन् । उदाहरणका लागि फिनल्याण्ड र नेदरल्यान्ड्समा विद्यालय स्टाफलाई शारीरिक र मानसिक स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न सरकारी कोषको सहयोगमा कार्यक्रमहरू उपलब्ध छन् । अमेरिका र युरोपमा विद्यालय स्टाफ स्वास्थ्य प्रवर्धनलाई महत्त्वपूर्ण क्षेत्रको रूपमा हेर्ने गरिएको छ । यद्यपि कार्यान्वयनका तरिकाहरू फरक-फरक छन् । यो अवधारणालाई प्रवर्धन गर्ने तथा कार्यान्वयनमा निरन्तर सुधार गर्ने प्रयास भइरहेका छन् ।

नेपालमा पनि पछिल्लो दशकमा विद्यालय स्टाफको लागि स्वास्थ्य प्रवर्धनको अवधारणाले थोरै भएपनि महत्त्व पाउन थालेको छ । स्वास्थ्य प्रवर्धनका कार्यक्रमहरू र नीतिहरू विद्यालयका शिक्षक र कर्मचारीहरूको भलाइ र कार्यक्षमता सुधारका लागि महत्त्वपूर्ण मानिन्छन् । विद्यालयका शिक्षकहरू र अन्य स्टाफ सदस्यहरूको स्वास्थ्य राम्रो भएमा उनीहरूले विद्यार्थीहरूको शिक्षा र विकासमा पनि राम्रो योगदान गर्न सक्छन् । यसले विद्यालयको वातावरणलाई सकारात्मक बनाउन र विद्यार्थीहरूको समग्र प्रदर्शनमा सुधार ल्याउन मद्दत गर्छ । नेपाल सरकार र विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरूले विद्यालयमा स्वास्थ्य प्रवर्धनका लागि विभिन्न पहलहरू सञ्चालन गरिरहेका छन् । यसमा नियमित स्वास्थ्य परीक्षण, पोषण सम्बन्धी जानकारी, मानसिक स्वास्थ्यको प्रवर्धन र व्यायामको महत्त्वका बारेमा जागरूकता कार्यक्रमहरू समावेश छन् । विद्यालय पाठ्यक्रममा स्वास्थ्य शिक्षा समावेश गर्ने प्रयास गरिएको छ । यसले शिक्षक र विद्यार्थीहरूलाई स्वास्थ्य र तन्दुरुस्तीको महत्त्वबारे सचेत पार्न मद्दत गरेको छ । यसका साथै विद्यालयहरूले स्वास्थ्य र पोषणका विषयमा विशेष कार्यक्रमहरूको आयोजना पनि गर्ने गर्दछन् । तर नेपालमा अनिवार्य एवम् औपचारिकरूपमा विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम लागु नभएकाले स्टाफको स्वास्थ्य प्रवर्धनमा केही चुनौतीहरू पनि छन् । स्रोतसाधनको कमी, स्वास्थ्य सेवाको पहुँचको अभाव र स्वास्थ्य सम्बन्धी जानकारीको कमी जस्ता कारकहरूले कार्यक्रमहरूको प्रभावकारितामा असर पार्न सक्छन् । यसकासाथै धेरै विद्यालयमा स्वास्थ्य प्रवर्धनको लागि उपयुक्त संरचना र कार्यक्रमहरूको कमी पनि रहेको छ ।

विद्यालय स्टाफका लागि स्वास्थ्य प्रवर्धनको अर्थ (Meaning of Health Promotion for School Staffs)

विद्यालयलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको हुन्छ । शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको स्वास्थ्य प्रवर्धन गर्नु विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रमको एउटा महत्त्वपूर्ण भाग हो । स्वास्थ्य प्रवर्धन भनेको व्यक्तिहरूलाई स्वस्थ जीवनशैली अपनाउन प्रोत्साहित गर्ने, उनीहरूको स्वास्थ्य स्थिति सुधार गर्नमा सहयोग गर्ने समग्र प्रक्रिया हो । यो अवधारणा विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको लागि पनि विशेष महत्त्वपूर्ण छ । किनकि शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको स्वास्थ्य अवस्थाले विद्यालयको समग्र कार्यक्रम र पठनपाठनमाथि सीधा प्रभाव पार्छ । स्वास्थ्य प्रवर्धन भनेको मानिसहरूको समग्र स्वास्थ्यमा सुधार गर्नका लागि विभिन्न कदमहरू चाल्ने प्रक्रिया हो । कार्यस्थल स्वास्थ्य प्रवर्धनको अवधारणाको विकास भएपछि विद्यालयलाई पनि स्वास्थ्य प्रवर्धन गर्ने ठाउँको रूपमा लिन थालिएको हो ।

TMC

सौगात

-८-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

विद्यालयले विद्यार्थीहरूको लागि मात्र नभएर शिक्षक तथा कर्मचारीहरू सबैको स्वास्थ्य प्रवर्धन गर्नमा मद्दत पुऱ्याउने खालका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने वातावरणको सृजना गर्नुपर्दछ । विद्यालय स्टाफका लागि स्वास्थ्य प्रवर्धन भनेको शारीरिक, मानसिक र सामाजिक स्वास्थ्यलाई मजबुत बनाउनका लागि सञ्चालन गरिने विभिन्न गतिविधिहरू र कार्यक्रमहरूको समष्टिगत रूप हो । यसले कर्मचारीहरूलाई स्वस्थ जीवनशैली अपनाउन प्रेरित गर्ने, उनीहरूका स्वास्थ्यसम्बन्धी ज्ञान अभिवृद्धि गर्ने र कार्यस्थललाई स्वस्थ र सुरक्षित बनाउने प्रयास गर्दछ । यसअन्तर्गत तन्दुरुस्ती, पोषण, मानसिक स्वास्थ्य, तनाव व्यवस्थापन, व्यायाम र स्वास्थ्यसम्बन्धी अन्य सेवाहरू समावेश गर्न सकिन्छ । यो अवधारणाले विद्यालयका शिक्षक र अन्य कर्मचारीहरूलाई शारीरिक रूपमा स्वस्थ, मानसिक रूपमा सन्तुलित र कार्य कुशल बनाउनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ, जसले विद्यालयको समग्र वातावरणमा सकारात्मक प्रभाव पार्न मद्दत पुऱ्याउँछ । शिक्षक कर्मचारीहरूले स्वास्थ्य व्यवहार अपनाएर आफूलाई स्वस्थ र तन्दुरुस्त राख्न सकेको खण्डमा विद्यार्थीहरूलाई पनि स्वस्थ व्यवहार अपनाउन र स्वस्थ रहनको लागि उत्साहित गर्न सक्दछन् । त्यसैले विद्यालयका शिक्षक कर्मचारीहरूलाई स्वस्थ रहन मद्दत पुऱ्याउने खालका स्वास्थ्य प्रवर्धनात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ । यस अवधारणाको मुख्य लक्ष्य भनेको विद्यालयमा काम गर्ने सबै व्यक्तिहरूको स्वास्थ्य सुधार गर्नु र उनीहरूलाई स्वास्थ्यसम्बन्धी सकारात्मक निर्णय लिन प्रोत्साहित गर्नु हो । यसले विद्यालयको समग्र वातावरणलाई सुधार गर्छ र शिक्षण तथा सिकाइ प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउँछ । स्वास्थ्य प्रवर्धनको उद्देश्य शिक्षक कर्मचारीहरूलाई स्वस्थ राख्नु, उनीहरूको काम गर्ने क्षमता बढाउनु र उनीहरूलाई सन्तुष्ट र सशक्त बनाउनु हो ।

विद्यालयका शिक्षक र कर्मचारीहरूको स्वास्थ्य प्रवर्धनको विकासक्रममा थुप्रै चरणहरू पार गरिएको छ । प्रारम्भिक कालमा आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाइमा मात्र ध्यान दिइएको भए पनि समयसँगै स्वास्थ्य जाँच, आकस्मिक उपचारको व्यवस्था, मानसिक स्वास्थ्य, काम गर्ने समय, आराम तथा मनोरञ्जन, सुरक्षित कार्यस्थल वातावरण, स्वास्थ्य सम्बन्धी सचेतना, तनाव व्यवस्थापन, परामर्श सेवा, स्वास्थ्य बीमा र समग्र स्वास्थ्य प्रवर्धन जस्ता महत्त्वपूर्ण पक्षहरूमा ध्यान दिन थालिएको छ । हालको समयमा यो अवधारणा विद्यालय प्रशासनको प्रमुख प्राथमिकतामा पर्न थालेको छ । जसले शिक्षक र कर्मचारीहरूको जीवनस्तरमा सकारात्मक प्रभाव पारिरहेको छ । स्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रमहरूले विद्यालयमा सकारात्मक संस्कृतिको निर्माण गर्न मद्दत गर्दछ । यसले स्टाफबिचको आपसी सम्बन्धलाई सुदृढ पार्दै उनीहरूमा एकअर्कासँग सहयोग गर्ने भावना विकास गर्न प्रेरित गर्छ । साथै यसले शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको अनुपस्थितिलाई कम गर्न, कार्य उत्पादनशीलतालाई बढावा दिन र समग्र विद्यालयको सफलतालाई प्रवर्धन गर्न मद्दत गर्दछ ।

स्टाफको लागि स्वास्थ्य प्रवर्धनको आवश्यकता (Need of Health Promotion for Staffs)

विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रमलाई व्यवस्थित ढङ्गले सञ्चालन गर्नका लागि विद्यालयमा स्टाफको स्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ । शिक्षक कर्मचारीहरूको स्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रमले विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको पेसागत जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी उच्चतम स्वास्थ्य प्राप्तमा सहयोग पुऱ्याउँछ । यसले विद्यालयको समग्र पक्षको विकास गर्नमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने भएकोले यसको आवश्यकता छ । यसबाट विद्यालयका सम्पूर्ण स्टाफहरूले स्वास्थ्य प्रवर्धनका बारेमा सिक्ने र विद्यार्थीहरूलाई पनि आवश्यकताअनुसार स्वास्थ्यको बारेमा सिकाउन सक्छन् । तर नेपालमा यस खालको कार्यक्रम सञ्चालन नभएको हुँदा विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम राम्रोसँग सञ्चालन हुन सकेको छैन । नेपालमा अझैपनि विद्यालयका स्टाफहरूलाई विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रमको बारेमा राम्रोसँग थाहा छैन । सरकारले पनि प्राथमिकतामा राखी यसमा लगानी गरेको पाइँदैन । सरकारले सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरू जस्तै: शिक्षा मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, स्थानीय पालिका,

स्थानीय स्वास्थ्य निकाय, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, जिल्ला स्वास्थ्य तथा जनस्वास्थ्य कार्यालय, सामुदायिक सङ्घ सङ्गठन आदिसँग समन्वय गरेर स्टाफको स्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक छ ।

विद्यालयका स्टाफहरूको स्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रमको आवश्यकता तथा महत्त्वलाई बुँदागतरूपमा निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

१. विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई स्वस्थ आचरण र स्वस्थ बानीव्यवहार अपनाएर आफ्नो स्वास्थ्य सुधार गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ ।
२. विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको स्वास्थ्य लेखाजोखा गर्न आवश्यक सहयोग गर्छ ।
३. विद्यालय स्टाफहरूको लागि उचित पोषण र शारीरिक व्यायामको व्यवस्था गरी तौल नियन्त्रण तथा तनाव व्यवस्थापन गर्न सहयोग गर्दछ ।
४. स्वास्थ्य परामर्श तथा पेसागत परामर्शद्वारा स्वस्थकर बानी व्यवहारको विकास गर्न सहयोग गर्दछ ।
५. स्टाफहरूको पेसागत दक्षतामा अभिवृद्धि गर्दछ ।
६. स्टाफहरूमा हुनसक्ने दुर्घटनाको सुरक्षा प्रदान गर्नुकासाथै प्राथमिक उपचारको व्यवस्था गर्न मद्दत गर्दछ ।
७. धूम्रपान तथा लागु पदार्थको नियन्त्रण गर्ने कार्यमा सहयोग गर्दछ ।
८. स्टाफहरूमा बिरामीको दर न्यूनीकरण गरी विद्यालयमा अनुपस्थित हुने दर तथा जागिरछाड्ने दरलाई घटाउन मद्दत गर्दछ ।
९. यसले स्टाफहरूको उत्पादनशीलता र गुणस्तरमा वृद्धि गर्दछ ।
१०. यसले शिक्षकहरूलाई व्यावसायिक सन्तुष्टि प्रदान गर्दछ ।
११. यसले शिक्षकहरूको मनोबल बढाई मानसिक तनावलाई घटाउन बल पुऱ्याउँछ ।
१२. यसले स्टाफहरूको स्वास्थ्य उपचारमा हुने खर्चलाई घटाउन मद्दत गर्दछ ।

विद्यालय स्टाफको स्वास्थ्य खतरा तथा समस्याहरू (Occupational Health Hazards of School Staff)

कलकारखाना तथा औद्योगिक क्षेत्रमा कामगर्ने कामदारहरूको तुलनामा विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको पेशागत स्वास्थ्य समस्या र खतराहरू कम हुने गर्छन् । तर विद्यालयहरू पनि पेसागत स्वास्थ्य जोखिमबाट पूर्णरूपमा सुरक्षित भने छैनन् । विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीहरूले अन्य पेसाकर्मीहरूजस्तै विभिन्न स्वास्थ्य समस्याहरूको सामना गर्नुपर्दछ । तर नेपालमा शिक्षकहरूको स्वास्थ्य समस्यामा विशेष ध्यान दिइएको छैन । मानसिक तनाव, उच्च रक्तचाप र शैक्षिक जिम्मेवारीको बोभले उनीहरूको स्वास्थ्यमा गम्भीर असर पारिरहेको हुन्छ । आर्थिक, सामाजिक र स्वास्थ्य सम्बन्धी दृष्टिकोणबाट शिक्षकहरू कमजोर अवस्थामा छन् । स्वास्थ्य सूचना, शारीरिक अभ्यास, पोषण र स्वास्थ्य सेवाहरूको कमीले समस्या थप जटिल बनाएको छ । साथै विद्यार्थीहरूको असफलता र अनुशासनहीनताको कारणले शिक्षकहरूको तनाव अभि बढाएको छ । कतिपय शिक्षकहरू चुरोट, सूती, जाँड रक्सीको कुलतमा फसेका छन् । जसले उनीहरूको स्वास्थ्यलाई थप जोखिममा पारिरहेको छ ।

यी सबै समस्याहरूलाई शारीरिक, मानसिक, सामाजिक तथा जैविक जोखिमको रूपमा लिइनुपर्छ । विद्यालयको कमजोर भौतिक वातावरण, कक्षा कोठाको नियमित सरसफाइको कमी, धुलोधुवाँ र शुद्ध खानेपानी तथा सफा शौचालयको अभावजस्ता कारणहरूले स्वास्थ्य समस्या उत्पन्न गराउन सक्छन् । शिक्षकहरूको स्वास्थ्यको लागि नियमित स्वास्थ्य परीक्षण, तनाव व्यवस्थापनका कार्यक्रम र स्वस्थ वातावरणको प्रवर्धन गर्न आवश्यक छ । विद्यालयका स्टाफहरूले खासगरी निम्न प्रकारका पेशागत स्वास्थ्य समस्याहरूको सामना गरीरहेका छन् :

क) शारीरिक खतरा तथा समस्याहरू (Physical Hazards)

शिक्षकहरूले लामो समयसम्म चर्को स्वरमा बोल्दा उनीहरूको स्वरनलीमा असर पर्न सक्छ । जसलेगर्दा आवाज बिग्रिने समस्या उत्पन्न हुन्छ । नियमित रूपमा कक्षामा उभिएर पढाउनुपर्दा शिक्षकको ढाड तथा घाँटी दुख्ने समस्या आउन सक्छ । साथै विद्यालयमा हुने होहल्लाले शिक्षकहरूको श्रवण शक्तिमा पनि नकारात्मक असर पार्न सक्छ । विद्युत् तार र प्लगको राम्रो व्यवस्थापन नभएमा करेन्ट लाग्ने खतरा हुन्छ । कक्षा कोठामा धूलो तथा अन्य प्रदूषकहरूसँगको सम्पर्कले शारीरिक स्वास्थ्यमा समस्या उत्पन्न गर्न सक्छ । त्यस्तै सिंदी, भन्याङ र खेल मैदान सफा र सुरक्षित नभएमा शिक्षक र विद्यार्थीहरूलाई चोटपटक लाग्न सक्छ ।

ख) रासायनिक खतरा तथा समस्याहरू (Chemical Hazards)

आज हरेक क्षेत्रमा कार्य गर्ने कामदारलाई रासायनिक पदार्थले गम्भीर असर गरिरहेको छ । शिक्षकले चक, डस्टर र मार्कर पेन प्रयोग गर्दा तिनमा भएका रासायनिक तत्वहरूले शिक्षकहरूको छालामा एलर्जी र चिलाउने समस्या उत्पन्न गर्न सक्छ । लामो समयसम्म छाला र श्वासनली रासायनिक पदार्थको सम्पर्कमा आउँदा घाँटी र छालाको क्यान्सर पनि हुन सक्छ । विज्ञान शिक्षकहरूले विभिन्न रसायनहरू (Chemical) प्रयोग गर्नुपर्ने हुँदा उनीहरू अन्य शिक्षकहरूको तुलनामा बढी रासायनिक जोखिममा रहन्छन् । प्रयोगशालामा सुरक्षाका उपायहरू पर्याप्त नभएमा शिक्षक र विद्यार्थी दुवैलाई रासायनिक खतरा हुन सक्छ । विज्ञानको प्रयोगशालामा सुरक्षाको पर्याप्त व्यवस्था भएन भने शिक्षक तथा विद्यार्थीहरू दुवैलाई रासायनिक खतरा हुन सक्छ । यसप्रकारको रासायनिक असर छालामा पर्ने हुनाले छाला चिलाउने, पोल्ने र घाउ हुने हुन्छ । विद्यालयका स्टाफहरूले ल्याब तथा अन्य ठाउँमा प्रयोग गरिने विभिन्न रसायनहरूको छालासँग सम्पर्क भएर (Local-action), श्वासमार्गबाट (Inhalation) र निलेर (Ingestion) विभिन्न स्वास्थ्य समस्याहरू निम्त्याउँछन् ।

ग) जैविक खतरा तथा समस्याहरू (Biological Hazards)

विद्यालयमा सामान्यतया जैविक खतरा कम हुने गर्दछ । तरपनि सरूवा रोगहरूको सम्भावना भने रही रहन्छ । जस्तै: विद्यालयमा रूघाखोकी, निमोनियाकासाथै टि.वी. भएका विद्यार्थीहरू पनि पढ्न आउने हुनाले उनीहरूबाट शिक्षकहरूमा सरूवारोग सर्ने खतरा हुन्छ । यसकासाथै विद्यालयका स्टाफहरू विद्यालयको दूषित वातावरण, खानेपानी, दूषित पोषण आदिको कारणबाट सङ्क्रमणजन्य किटाणुहरूसँग (Microbes) सम्पर्क भएर विभिन्न पेसाजन्य रोगहरूबाट ग्रसित हुन्छन् । कतिपय सरूवा रोग लागेका विद्यार्थीहरू पनि सम्पर्कमा आउने हुनाले तिनीहरूबाट पनि विभिन्न रोग सर्ने सम्भावना बढी हुन्छ ।

घ) मनोसामाजिक खतरा तथा समस्याहरू (Psychosocial Hazardको

मानसिक समस्या शिक्षकहरूको प्रमुख स्वास्थ्य समस्यामध्ये एक हो । दिनभरि पढाउने, गृहकार्य जाँच्ने र परीक्षा लिने जस्ता कामहरूको बोभले शिक्षकहरूमा मानसिक तनाव उत्पन्न हुन्छ । यसले मानसिक कुण्ठा (Mental depression), आक्रामक व्यवहार (Aggressive behavior) र मानसिक भ्रम (Delusion) जस्ता समस्याहरू निम्त्याउन सक्छ । विद्यार्थीहरूको शैक्षिक प्रगति सुनिश्चित गर्नु, परीक्षामा कम विद्यार्थी उत्तीर्ण हुनुको तनाव र अनुशासनहीन विद्यार्थीहरूको व्यवस्थापनले मानसिक तनाव निम्त्याउन सक्छ । विद्यालयमा हुने भैँभगडा तथा हिंसा, विद्यार्थीहरूको धम्की र अभिभावकहरूको दबावले शिक्षकहरूमा मनोसामाजिक समस्याहरू देखापर्ने खतरा हुन्छ ।

त्यसैगरी विद्यार्थी, अभिभावक र सहकर्मीहरूसँगको अन्तरक्रियामा उत्पन्न हुने सामाजिक दबाबले मानसिक तनाव र असन्तुष्टि निम्त्याउन सक्छ ।

ड) यान्त्रिक खतरा तथा समस्याहरू (Mechanical Hazards)

विद्यालयमा प्रयोग गरिने विभिन्न यन्त्र र उपकरणहरूको प्रयोगले शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई विभिन्न यान्त्रिक समस्याहरूको सामना गर्नु परिरहेको हुन्छ । यन्त्रहरूको गतिमान भागसँगको सम्पर्कले चोटपटक लाग्ने, श्रवण क्षमतामा ह्रास आउने र अन्य दुर्घटनाहरूको सम्भावनालाई बढाउँछ । उदाहरणहरूका लागि लामो समयसम्म कम्प्युटर को प्रयोगले आँखाको थकान हुने, दृष्टि समस्याहरू आउने र गर्दनको दुखाइ निम्त्याउन सक्छ ।

विद्यालय स्टाफका लागि स्वास्थ्य प्रवर्धनात्मक क्रियाकलाप

(Health Promotion Activities for School Staff)

पेसागत स्वास्थ्य समस्याहरूबाट स्टाफहरूलाई मुक्त राख्न र उनीहरूको स्वास्थ्य प्रवर्धन गर्न विद्यालयले विभिन्न तरिकाहरू अपनाउनु पर्दछ । यी तरिकाहरू अपनाउँदा समस्याहरूको पहिचान गरी विद्यालयको साधन र स्रोतअनुसार तिनको व्यवस्थापन र थप स्वास्थ्य प्रवर्धनसम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नु आवश्यक हुन्छ । विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रमअन्तर्गत जसरी विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य समस्याको व्यवस्थापन र सुधारको सेवा प्रदान गरिन्छ त्यस्तैगरी सम्पूर्ण स्टाफहरूको स्वास्थ्य अवस्थामा सुधार ल्याई उनीहरूको विद्यालय, परिवार र समुदायसँगको जीवनयापनलाई स्वस्थ बनाउन आवश्यक छ । यसकालागि विद्यालयका प्रधानाध्यापक, स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षा शिक्षक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, विद्यालयका स्टाफहरूको समन्वयमा विभिन्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ । यी क्रियाकलापहरूलाई तल उल्लेख गरिएको छ :

क) नियमित स्वास्थ्य परीक्षण (Regular Health Check-up)

विद्यालयले स्टाफहरूको लागि नियमित स्वास्थ्य परीक्षणको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । आवश्यक परेको खण्डमा सम्बन्धित स्वास्थ्य समस्याहरूको उपचारको लागि स्टाफहरूलाई चिकित्सकको सल्लाहमा अस्पताल पठाउने नीति (Referral System) बनाउनु आवश्यक छ । यसकासाथै शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई औषधि खर्च र बिरामी विदाको समेत सुविधाको व्यवस्थापन गरिनुपर्दछ ।

ख) व्यक्तिगत स्वास्थ्य तथा शारीरिक तन्दुरुस्तीका क्रियाकलाप

(Personal Health and Physical Fitness Activities)

शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको व्यक्तिगत स्वास्थ्य र शारीरिक तन्दुरुस्ती कायम राख्नका लागि विद्यालयमा नियमित शारीरिक व्यायाम, योगा, खेलकुद र मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ । यस प्रकारका क्रियाकलापहरू विद्यालयको शारीरिक शिक्षाका शिक्षकहरूको सहयोगमा वा बाह्य प्रशिक्षकहरू बोलाएर समेत सञ्चालन गर्न सकिन्छ । यी क्रियाकलापहरूले शिक्षकहरूलाई मानसिक र शारीरिक रूपमा स्वस्थ राख्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

ग) मानसिक स्वास्थ्य र तनाव व्यवस्थापन (Mental Health and Stress Management Program)

मानसिक तनाव शिक्षकहरूको प्रमुख स्वास्थ्य समस्या हो। यसलाई व्यवस्थापन गर्न विद्यालयले योगा, ध्यान, सङ्गीत सुन्ने र मनोरञ्जनात्मक गतिविधिहरू सञ्चालन गर्नुपर्छ। साथै मानसिक तनाव कम गर्ने तरिकाहरूको बारेमा अभिमुखीकरण गोष्ठी आयोजना गरेर शिक्षकहरूको मानसिक स्वास्थ्य प्रवर्धन गर्न सकिन्छ। स्टाफहरूको मानसिक स्वास्थ्यलाई सुदृढ गर्न र तनाव व्यवस्थापनका लागि नियमित सल्लाह र निर्देशनको व्यवस्था गरिनुपर्छ। यसले उनीहरूको कार्यसम्पादन क्षमता वृद्धि गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ।

घ) तौल घटाउने र रक्तचाप नियन्त्रण कार्यक्रम (Weight Loss and Blood Pressure Control Activities)

शिक्षकहरूको उमेर बढ्दै जाँदा विशेष गरी ४० वर्षपछि तौल र रक्तचाप बढ्ने समस्या देखा पर्न सक्छ। यी समस्याहरूलाई नियन्त्रण गर्न नियमित शारीरिक व्यायाम, खेलकुद र स्वस्थकर खानाको व्यवस्था विद्यालयले उपलब्ध गराउनुपर्छ। तौल घटाउने र रक्तचापलाई सामान्य अवस्थामा राख्नका लागि स्वस्थ आहार योजना र व्यायामका अभ्यासहरू सिफारिस गरिनु पर्छ। विद्यालयले स्टाफहरूको स्वास्थ्य प्रवर्धन गर्न शारीरिक व्यायाम, तौल र रक्तचाप नियन्त्रण, तनाव घटाउने क्रियाकलाप, रमाइलो कार्यक्रम र पोषण सेवा प्रदान गर्नुपर्छ। यसले स्टाफहरूको समग्र स्वास्थ्यमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ।

ङ) सुरक्षित भौतिक सुविधाको व्यवस्थापन (Management of Safe Physical Facilities)

विद्यालयमा स्टाफहरूका लागि सुरक्षित र खतरा रहित वातावरणको सृजना गर्नु आवश्यक हुन्छ। यो पहलले शारीरिक दुर्घटनाहरूको जोखिमलाई कम गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ। विद्यालयमा कक्षाकोठा, खेलमैदान, चर्पी, खानेपानी र खाजाको उपयुक्त व्यवस्थापन गरिनुपर्छ। यी सुविधाहरूले स्टाफहरूको दैनिक जीवनलाई सहज र स्वस्थ बनाउँछ।

च) स्वस्थकर विद्यालय दैनिकीको स्थापना (Establishment of a Healthy School Routine)

विद्यालयमा शिक्षकहरूले पढाउने, आराम गर्ने र अन्तर्क्रिया गर्ने समयतालिका र उपयुक्त कार्यभार विभाजन गरेर स्वस्थकर विद्यालय दैनिकीको स्थापना गर्नुपर्छ। यसले स्टाफहरूको कार्यक्षमतामा सुधार ल्याउनुका साथै मानसिक तनावलाई घटाउन समेत सहयोग पुऱ्दछ।

छ) सुमधुर मानवीय सम्बन्धको विकास (Development of Harmonious and Humane Relationships)

विद्यार्थी, शिक्षक, कर्मचारी र प्रशासनबिच सुमधुर मानवीय सम्बन्ध कायम राख्नुपर्छ। यसले विद्यालयको वातावरणलाई सकारात्मक बाटोमा अगाडि बढाउँछ मद्दत पुऱ्याउँछ।

ज) परामर्श सेवाको व्यवस्था (Provision of Counseling Services)

शिक्षकहरूलाई समयसमयमा तनाव व्यवस्थापन, पेसागत सल्लाह तथा सुझाव र स्वस्थकर व्यवहार अपनाउन परामर्शको व्यवस्था गरिनुपर्छ। यो प्रयासले उनीहरूको मानसिक स्वास्थ्यलाई मजबुत बनाउँछ।

झ) स्वस्थ जीवनशैली अपनाउन उत्प्रेरणा (Encouragement to adopt a Healthy Lifestyle)

विद्यालयले स्टाफहरूलाई स्वस्थकर जीवनशैली अपनाउन स्वयम् उत्प्रेरित गराउनुपर्छ। यसका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनुपर्छ, जसले उनीहरूको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउँछ। कतिपय शिक्षकहरूमा धुम्रपान, मद्यपान र लागुपदार्थ सेवनको बानी हुन सक्छ। विद्यालयले धुम्रपान, मद्यपान र लागुपदार्थको सेवनबाट बचाउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्छ। साथै यस्ता बानी भएका शिक्षकहरूलाई नजिकको स्वास्थ्य संस्थामा परामर्शका लागि पठाउन र विद्यालयलाई धुम्रपान निषेधित क्षेत्र बनाउनुपर्ने हुन्छ।

ज) सुरक्षा र चोटपटकको रोकथाम (Safety and Injury Prevention Activities)

विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई पेसागत जोखिम र सुरक्षाका उपायहरूको बारेमा जानकारी गराउनुपर्छ। यस अन्तर्गत प्राथमिक उपचारको ज्ञान र सिप पनि प्रदान गरिनुपर्छ, जसले गर्दा आकस्मिक चोटपटकको स्थितिमा तिनले तुरुन्तै सहायता पुर्‍याउन सक्छन्।

ट) पोषण र स्वस्थ खानेबानीको विकास (Development of Nutrition and Healthy Eating Habits)

शिक्षकहरूको व्यक्तिगत स्वास्थ्यमा पोषण र खानेबानीले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ। विद्यालयले शिक्षकहरूलाई स्थानीय खाद्यबस्तुहरू प्रयोग गरेर स्वस्थ, सन्तुलित र पोषिलो खाना तयार पार्न उत्प्रेरीत गर्नु पर्दछ। जङ्कफुड तथा बढी चिल्लो र मसालादार खानेकुरालाई निरुत्साहित गर्नु पर्दछ। यस प्रकारका क्रियाकलापले शिक्षकहरूलाई स्वस्थ खाने बानीमा सुधार गर्न मद्दत पुर्‍याउँछ। जसले गर्दा उनीहरू आफ्नो स्वास्थ्यमा सकारात्मक परिवर्तन गर्न सक्षम हुन्छन्।

निष्कर्ष

विद्यालय स्टाफका लागि स्वास्थ्य प्रवर्धनले शारीरिक, मानसिक र सामाजिक तन्दुरुस्तीलाई सुदृढ बनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। यसले शिक्षण प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउँदै विद्यालय वातावरणलाई स्वस्थ र सुसंस्कृत बनाउन योगदान पुर्‍याउँछ। युरोप र अमेरिकामा विद्यालय स्टाफको स्वास्थ्य प्रवर्धनका कार्यक्रमहरू सघन रूपमा कार्यान्वयन भइरहेका छन्। जसले विद्यालय र कर्मचारी दुवैका लागि सकारात्मक परिणाम देखाइरहेको छ। नेपालमा पनि पछिल्ला वर्षहरूमा स्वास्थ्य प्रवर्धनका कार्यक्रमहरू सुरु भएका छन्, जसमा विद्यालय स्टाफको स्वास्थ्यलाई सुधार गर्ने प्रयास गरिँदैछ। तथापि अबै पनि स्रोतसाधनको कमी, नीतिगत स्पष्टता र व्यापक पहुँचको कमीले प्रभावकारी कार्यान्वयनमा केही चुनौतीहरू रहेका छन्। नेपालमा यस अवधारणालाई व्यापक रूपमा स्वीकार्न र कार्यान्वयन गर्न सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूको सहकार्य आवश्यक छ। यसका लागि नीति निर्माण, बजेट विनियोजन र सचेतना कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकतामा राख्न जरूरी छ। यसकासाथै दृढ इच्छाशक्तिको खाँचो छ। विद्यालयका स्टाफहरूले स्वस्थकर बानी व्यवहार र सुरक्षित कार्यस्थल प्राप्त गर्न सक्नु भन्ने उद्देश्यले नियमित स्वास्थ्य परीक्षण, मानसिक स्वास्थ्य परामर्श र स्वस्थ जीवनशैलीको प्रवर्धन अत्यावश्यक छ। यसले विद्यालयमा सकारात्मक कार्यसंस्कृतिको विकास गर्दै विद्यार्थीहरूको शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा पनि सुधार ल्याउन सहयोग पुर्‍याउँछ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

बुढाथोकी, चित्र बहादुर (२०६८). विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रमको व्यवस्थापन. पिनाकल पब्लिकेशन।
महर्जन, शिवशरण र खनाल, शान्तिप्रसाद (२०६८). विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रमको व्यवस्थापन. सनलाइट पब्लिकेशन।

<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ914698.pdf>

<https://www.studocu.com/ph/document/divine-word-college-of-san-jose/teacher-education-department/health-promotion-for-staff/40689615>

https://www.cdc.gov/healthyschools/employee_wellness.htm

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1746-1561.1998.tb01299.x>

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/6565871/>

सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा र कथ्य सङ्कथन

लेखक लयप्रसाद खतिवडा
सहप्राध्यापक, टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस
टीकापुर, कैलाली

लेखसार

यस लेखमा सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा र कथ्य सङ्कथनको विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ । सङ्कथनले पाठमा उपयोग गरिएका विषय, परिवेश र सहभागी पात्रहरूलाई अध्ययन तथा विश्लेषणको मुख्य केन्द्रबिन्दु बनाउँछ । सङ्कथनलाई निश्चित अवधारणाका आधारमा विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुगिन्छ । कुनै भाषिक एकाइमा सहभागी वक्ता, श्रोता, विषयवस्तु, परिवेश र उचित सन्दर्भको पहिचान गर्ने प्रयास सङ्कथन विश्लेषणमा गरिन्छ । सङ्कथन विश्लेषण गर्दा वक्ता, विषय, श्रोता र परिवेशबिचको अन्तर्सम्बन्धको विश्लेषण गरी सन्दर्भगत अर्थको खोजी गरिन्छ । सङ्कथन विश्लेषणले सन्दर्भगत अर्थ पहिचान गरेर सान्दर्भिक विश्लेषण गर्ने कार्यमा विशेष जोड दिन्छ । सङ्कथन विश्लेषण गर्ने क्रममा कहाँ के कस्तो सङ्कथनको प्रयोग भएको छ ? सोको पहिचान गर्ने, वर्गीकरण गर्ने, व्याख्या विश्लेषण गरी एउटा निष्कर्षमा पुग्ने काम गरिएको छ । सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा र कथ्य सङ्कथनलाई समस्या मानेर सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक समाधान खोज्नु र कथ्य सङ्कथनको पहिचान गर्नु यस लेखको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस लेखमा द्वितीय स्रोतबाट प्राप्त सामग्रीको विश्लेषण गरिएको छ । पुस्तकालयीय अध्ययनबाट सामग्री सङ्कलन गरी गुणात्मक ढाँचामा विश्लेषण गरिएको छ । यसमा वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधिको अवलम्बन गरिएको छ । यस लेखमा सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा र कथ्य सङ्कथनको परिचय र वर्गीकरण गरिएको हुँदा यसका बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहनेहरूका लागि यो लेख औचित्यपूर्ण र उपयोगी हुनेछ ।

शब्दकुञ्जी: वक्ता, श्रोता, लेखक, पाठक, गैरभाषिक ।

सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा

सङ्कथन शब्द कथ आधार पदमा सम् उपसर्ग र अन प्रत्यय लागेर बनेको शब्द हो । समको अर्थ विशिष्ट भन्ने हुन्छ भने कथनको अर्थ उक्ति वा भनाइ भन्ने हुन्छ । यस आधारमा मानवीय भाव वा विचार व्यक्त गरिएको, आफैमा पूर्ण र समग्र कथनलाई नै सङ्कथन भनिन्छ । सङ्कथन भाषाको सबैभन्दा माथिल्लो एकाइ हो, यसले भाषाको सिङ्गो अभिव्यक्तिको प्रतिनिधित्व गर्दछ । प्रायोगिक भाषाविज्ञानका विभिन्न शाखाहरूमध्ये सङ्कथन विश्लेषण पनि एक शाखा हो । यसले भाषाको मौखिक वा लिखित कथनको विश्लेषण गर्दछ । भाषाको प्रयोग कुन सन्दर्भमा भएको छ भन्ने कुराको पहिचान गरी सही अर्थ लगाएर विश्लेषण गर्नु, सङ्कथन विश्लेषणको मुख्य अभिप्राय हो । यसले सङ्कथनगत उपयुक्तताको मात्र विश्लेषण नगरी भाषिक अभिव्यक्तिमा आउने कथनको अध्ययन गरी विश्लेषण गर्दछ । सङ्कथन विश्लेषणले हरेक कथनभित्र प्रयोगमा आएका शब्दहरूको पहिचान गरी प्रत्येक शब्दको अर्थ

शब्दसँग अन्तरसम्बन्ध हुन्छ र त्यही सम्बन्धको खोजी गरी भाषिक सन्दर्भको व्याख्या र विश्लेषण गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता राख्दछ ।

कुनै भाषण, कुराकानी, कथन, प्रवचन तथा लेखनमा जोडिएका भाषिक अभिव्यक्तिलाई सङ्कथन भनिन्छ । सङ्कथनमा वक्ता, श्रोता र विषय समाहित भएको हुन्छ । सन्दर्भअनुसार प्रयोगमा आएका व्याख्यान, भाषण, प्रवचन, कथन, अन्तर्वार्ता, परामर्श, संवाद, परिसंवाद, लेख, रचना, विज्ञापन, गीत, गजल, मुक्तकदेखि महाकाव्यसम्म तथा ज्ञानविज्ञानका सबै विधाहरूलाई सङ्कथन भनिन्छ । सङ्कथनले सिङ्गो कृतिको कुनै एक अंशलाई पनि जनाउँछ । सङ्कथनले पाठमा प्रयोग भएको भाषाको मात्र विश्लेषण नगरी सामाजिक संरचना, सन्दर्भ, हाउभाउ जस्ता गैरभाषिक पक्षहरूको समेत विश्लेषण गर्दछ ।

सङ्कथनमा वाक्यहरू सन्दर्भअनुसार सिलसिला मिलेर आएका हुन्छन् । यसरी आएका वाक्यहरूलाई वक्ताले कुन आशय व्यक्त गर्न शब्दहरूको संयोजन गरी कसरी सम्प्रेषण गरेको छ ? भन्ने कुराको अध्ययन सङ्कथन विश्लेषणमा गरिन्छ । यस्तो अध्ययनबाट सन्दर्भलाई बुझ्न सजिलो हुन्छ । वक्ता, श्रोता, लेखक, पाठक र परिवेश सङ्कथनका अनिवार्य तत्त्वहरू हुन् । भाषाको अर्थका साथै वक्ता र श्रोताको परिस्थितिअनुसार संरचना र प्रकार्यलाई मिलाएर सङ्कथन विश्लेषण गरिन्छ । भाषामा प्रतीकविज्ञान, आख्यानविज्ञान, सामाजिक भाषाविज्ञान, प्रकरणार्थविज्ञान आदिले सन्दर्भगत अर्थको विश्लेषण गरी सङ्कथन विश्लेषणको विकासमा सहयोग पुर्याउने देखिन्छ । सन्दर्भगत अर्थको विश्लेषण गर्दा सङ्कथन विश्लेषणको पनि जोडिन पुग्दछ । सङ्कथन विश्लेषणले वक्ता र श्रोताका साथै लेखक र पाठकबिचको सम्प्रेषणीयताको अन्तर्सम्बन्धको अध्ययनलाई समेत आफ्नो अध्ययनको क्षेत्र मानेको छ । यसले शब्द र वाक्यसम्मको संरचनाको सम्बन्ध मात्र खोजी नगरी सिङ्गो कथनकै संरचनात्मक र सन्दर्भगत अर्थसम्बन्ध खोजी गरी अध्ययन गर्दछ ।

भाषाका साना एकाइदेखि कथा, कविता, उपन्यास, खण्डकाव्य, महाकाव्य, विविध किसिमका पाठहरू, संवाद, कुराकानी, भाषण, घोषणापत्र, प्रवचन, विशिष्ट कथन, विविध लेख रचनाहरू, अन्तर्वार्ता, विचार, विमर्श, चिठीपत्र आदि सबैको सङ्कथन विश्लेषण गर्न सकिन्छ । यी सबै कथनहरूको समग्र विश्लेषण सङ्कथन विश्लेषणमा गरिन्छ । सङ्कथन विश्लेषणलाई वक्ता र श्रोता तथा लेखक र पाठकबिचको अन्तक्रियाका रूपमा लिइन्छ । यसलाई प्रारम्भमा मौखिक अन्तक्रियासँग सम्बन्धित वार्तालाप, प्रवचन, अन्तर्वार्ता, भाषण आदिको विश्लेषण गरिन्थ्यो । डेभिड क्रिस्टलले वाक्यभन्दा ठुलो भाषाको नटुक्रिएको एकाइलाई सङ्कथन मानेका छन् । सामान्य अर्थमा सङ्कथन विश्लेषण एउटा व्यवहारगत एकाइ हो । यसमा वार्तालाप, कुराकानी, प्रवचन, अन्तर्वार्ता, संवाद, मनोवाद, भाषण, पूजापाठ, गालीगलौज, कथाकथन आदि बोलीहरूको समूह पर्दछन् । सङ्कथन विश्लेषणका कार्यहरू समाज भाषाविज्ञानअन्तर्गत पर्दछन् । यसलाई विषयवस्तुको प्रकार, परिस्थिति र वक्ताको व्यवहारमा आधारित भएर वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

डेभिड नुनानले सम्प्रेषणात्मक कार्यहरू मौखिक वा लिखित भाषाको प्रसङ्ग वा सन्दर्भसँग सम्बन्धित हुने धारणा राखेका छन् । यो सङ्कथन विश्लेषणसँग सम्बन्धित अवधारणा हो । भाषाका वक्ताहरूबिच विभिन्न भाव वा विचार र धारणाहरू रहेका हुन्छन् । यी भाव वा विचार र धारणालाई हामीले पढेका र सुनेका आधारमा व्याख्या विश्लेषण गर्ने एउटा तरिका वा ढाँचा तयार गरिन्छ त्यो नै सङ्कथन विश्लेषण हो । कुनै पनि अभिव्यक्तिलाई हामी कसरी व्याख्या विश्लेषण गर्छौं ? त्यो अभिव्यक्ति कसले, कसका लागि, किन अभिव्यक्त गरियो ? यसको विभिन्न कोण र पक्षबाट व्याख्या विश्लेषण गरिन्छ । कुनै वाक्यको सन्दर्भ हेरेर सामान्यार्थ, आज्ञार्थ, सम्भावनार्थका साथै सामाजिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक दृष्टिकोणअनुसार अर्थको विश्लेषण फरक पर्दछ । माइकल म्याकार्थीका अनुसार सङ्कथनको अध्ययन भाषाको त्यस्तो अध्ययन हो जुन वाक्यको धारणाभन्दा भिन्न र स्वतन्त्र रहेको हुन्छ ।

सङ्कथन विश्लेषणले वाक्य वा पाठबाट प्राप्त हुने सूचनाको सम्पूर्ण अर्थ पाठमा मात्र केन्द्रित नभई देश, काल र सन्दर्भबाट पनि खोज्नु पर्दछ भन्ने मान्यता राख्दछ । दुङ्गेल र दाहाल (२०७४) का विचारमा सङ्कथन विश्लेषणका क्रममा वाक्य कसले उच्चारण गरेको हो, त्यसले कसलाई सम्बोधन गरेको हो, कुन उद्देश्यले प्रयोग गरिएको हो इत्यादि सबै कुरा व्याख्याका लागि आवश्यक ठान्दछन् र ती कुरा छन् कि छैनन् भन्ने आधारमा नै सङ्कथन विश्लेषणमा वाक्य सुसङ्गठित छ वा छैन भन्ने निर्धारित गरिन्छ (पृ. २३८) । सङ्कथन विश्लेषण प्रायोगिक भाषाविज्ञानको एक नवीन शाखा भएकाले यसले वाक्य र त्यस माथिका भाषिक एकाइको विश्लेषण गर्दछ । यसले मौखिक र लिखित रूपमा प्रस्तुत लामा पाठहरूमा घटित सन्दर्भ र परिस्थितिबिचको सम्बन्ध के कस्तो छ त्यसको विश्लेषण गर्दछ ।

सङ्कथन विश्लेषण भनेको सम्प्रेषणात्मक कार्यहरूको विश्लेषण हो । कक्षा कोठामा शिक्षक र विद्यार्थीबिचमा हुने संवाद, दुई व्यक्तिबिचको वार्ता, अदालतको कानुनी बहस, चिकित्सक र रोगीबिचको वार्तालाप, सञ्चार क्षेत्रमा हुने संवाद, क्रेता र बिक्रेताको संवाद, चिया पसलमा हुने कुराकानी छलफल आदिमा बेग्लाबेग्लै कथन प्रयोग भएको हुन्छ । यसमा पहिलो पक्ष बोल्ने र दोस्रो पक्ष सुन्नेले बोलेको कुरा कसरी सुनेको छ र त्यसलाई कसरी ग्रहण गर्दछ त्यसको सूक्ष्म रूपमा विश्लेषण सङ्कथनमा गरिन्छ । यसरी कसले, कहाँ, कसरी संवाद गरेको छ त्यसको विश्लेषण सङ्कथनले गर्दछ ।

कथ्य सङ्कथन

कथ्य सङ्कथन भाषिक संरचना र प्रस्तुतीकरणमा केन्द्रित हुन्छ । कथ्य सङ्कथनले मौखिक अभिव्यक्ति बोलाइलाई विश्लेषणको माध्यम बनाउँछ । यसले विषयवस्तु र घटनाको क्रम, वक्ताको संवाद, दृष्टिकोण र समयको परिवर्तनलाई अध्ययन गर्दछ । कथ्य सङ्कथन विश्लेषणका प्रमुख पक्षहरूमा समय, कालक्रम, समयको हेरफेर र परिवर्तन, वर्णन, दृश्यात्मक विवरण, स्थान, वक्ताको मनोविज्ञान, उसको मानसिक अवस्था र आन्तरिक आवेग संवेग, संवादको शैली र त्यसले पार्ने प्रभाव आदिले के कसरी प्रभाव पारेको छ त्यसको अध्ययन गरिन्छ ।

कथ्य सङ्कथनमा वक्ता र श्रोताको आवश्यकता पर्दछ । वक्ताले श्रोताको सामाजिक, भाषिक पृष्ठभूमि हेरेर विचार व्यक्त गर्ने हुँदा सम्प्रेषण सहज र स्वभाविक हुन्छ । यसमा वक्ता श्रोता र श्रोता वक्ताको भूमिका अन्तरपरिवर्त्य हुने अवस्था हुन्छ । कथ्य सङ्कथनमा एकअर्कामा आफ्नो पालो पर्ख्ने र सहयोग गर्ने संवादात्मक र सहयोगात्मक सिद्धान्तको उपयोग गरिन्छ । वक्ता र श्रोताबिचको संवादका आधारमा वक्ताले के अभिव्यक्त गरेको छ ? श्रोताले त्यसलाई कसरी ग्रहण गरेको छ ? वक्ता र श्रोताबिचको संवादका क्रममा अर्थमा भिन्नता आएको छ या छैन ? त्यसको अध्ययन विश्लेषण गर्ने काम कथ्य सङ्कथनले गर्दछ । संवाद वक्ता र श्रोताअनुसार सामान्य र विशिष्ट दुवै हुन्छ । कथ्य सङ्कथन परम्परागत, लोक प्रचलित, सहज र प्रत्यक्ष हुन्छ । यसले देश, काल, परिस्थिति, वक्ता र श्रोताको अवस्थाअनुसार विशेष अर्थ प्रदान गर्दछ । कथ्य सङ्कथनमा वक्ता र श्रोता एक अर्काले प्रत्यक्ष सहभागी भई पारस्परिक रूपमा सहयोग सहकार्य नगरी संवाद सफल हुँदैन र कथनलाई गन्तव्यमा पुऱ्याउन सकिदैन । वक्तालाई सत्य लागेका कुरामात्र भन्ने, प्रमाणसहित आफ्ना कुरा राख्ने, वक्ता र श्रोताले देश, काल, परिस्थिति र विषयअनुसार गरेका कथनमा अघिल्लो र पछिल्लो उक्तिलाई जोड्ने, वक्ता र श्रोताले वास्तविक, प्रभावकारी, स्पष्ट, क्रमबद्ध, संक्षिप्त र व्यवहारिक कथनलाई कसरी प्रस्तुत गरेको छ त्यसको विश्लेषण कथ्य सङ्कथनमा गरिन्छ ।

सङ्कथनको कथ्य रूपलाई भाषाको माध्यमगत भेद भनिन्छ । कथ्य सङ्कथन सुनाइसँग सम्बन्धित हुन्छ । सङ्कथनको कथ्य रूपलाई भौतिक, प्रत्यक्ष र भाषाको प्रथम रूप मानिन्छ । छलफल कुराकानीमा औपचारिक कथ्य सङ्कथनको प्रयोग गरिन्छ । कक्षा कोठा, सभा, सम्मेलन, गोष्ठी, सेमिनारमा स्तरीय औपचारिक कथ्य सङ्कथनको

प्रयोग गरिन्छ । कथ्य सङ्कथन मौखिक भाषासँग सम्बन्धित हुन्छ । कथ्य सङ्कथनलाई औपचारिक, अनौपचारिक, स्तरीय र सामाजिक, क्षेत्रीय, कालगत आदि विभिन्न भाषिकागत रूपमा प्रयोग गरिन्छ । गफ, कुराकानी, संवाद, गाली, ठट्टा, कथाकथन, छलफल, वादविवाद, भाषण, मौखिक आज्ञा, आदेश, निर्देशन, मौखिक प्रश्नोत्तर, माफी, सपथ ग्रहण, धन्यवाद, समवेदना, श्रद्धाञ्जली, सान्त्वना, प्रशंसा, घटना, चित्र र वाक्य वर्णन आदि कथ्य सङ्कथनमा प्रयोग गरिन्छ ।

कथ्य सङ्कथनका विशेषता

कथ्य सङ्कथन मौखिक अभिव्यक्तिसँग सम्बन्धित हुन्छ । कथ्य सङ्कथन वक्ता, श्रोता र परिवेश अनुकूल हुन्छ । यसमा वक्ता र श्रोता दुवैले सामाजिक, भाषिक, सांस्कृतिक आदि पृष्ठभूमिका बारेमा परिचित हुनु आवश्यक हुन्छ । यस सङ्कथनमा वक्ताले संवादका समयमा त्रुटि गरेमा तत्कालै सुधार गर्ने मौका प्राप्त हुन्छ । वक्ता र श्रोता आमनेसामने हुने हुँदा कथ्य सङ्कथन अमानक, अनौपचारिक हुन्छ । यस सङ्कथनमा शिक्षित, अशिक्षित सबैखाले वक्ता, श्रोतालाई प्रयोगमा सहज हुन्छ । कथ्य सङ्कथनमा गफ, कुराकानी, छलफल, गाली, संवाद, वादविवाद, प्रश्नोत्तर, कथाकथन, वस्तु, चित्र वा घटना वर्णन, कथ्य रूपमा अभिव्यक्त गरिने श्रद्धाञ्जली, समवेदना, धन्यवाद ज्ञापन, बधाई ज्ञापन, सपथ ग्रहण, प्रशंसा आदिमा प्रयोग गरिने विशेषता नै कथ्य सङ्कथनका विशेषता हुन् । कथ्य सङ्कथनका विशेषतालाई निम्नानुसार बुँदामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- कथ्य सङ्कथनको भाषा छिटो छरितो र परिवर्तनशील हुने,
- साक्षर र निरक्षर सबैले समान रूपमा प्रयोग गर्न सक्ने,
- लेख्य सङ्कथनका तुलनामा कथ्य सङ्कथन अमानक, अनौपचारिक तथा सामान्य किसिमको हुने,
- यस सङ्कथनमा वक्ता र श्रोता आमनेसामने हुने,
- कथ्य सङ्कथनमा वाक्यहरू उद्देश्य र विधेयको संरचनामा कम प्रयोग गरिने,
- कर्तृवाच्यको बढी र कर्म र भाववाच्यको प्रयोग कम हुने,
- भाषिकेतर पक्ष इसारा, हाउभाउ र सङ्केतको बढी प्रयोग गरिने,
- भाषिक अभिव्यक्तिमा सामान्य बोलचाल र स्थानीय भाषिकाका शब्दभण्डारको बढी प्रयोग गरिने,
- भाषिक एकाइहरू पटकपटक दोहोरिएर र थेंगोको बढी प्रयोग गरिने,
- छोटो र सरल वाक्यहरूको अधिक प्रयोग हुने ।

कथ्य सङ्कथनका प्रकार

कथ्य सङ्कथनलाई मुख्य रूपमा विषयवस्तु, शैली, समय, दृष्टिकोण र संरचनाका आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

विषयवस्तुका आधारमा

कथ्य सङ्कथन विभिन्न विषयवस्तुसँग सम्बन्धित हुन्छन् । माया, प्रेम, युद्ध, साहसिक र रोमाञ्चक घटनाहरू, त्रासदी वा पीडादायी दुःखद घटनाहरू आदि विभिन्न विषयमा प्रवचन दिन सकिन्छ । यी सम्पूर्ण विषयवस्तु सामाजिक र सांस्कृतिक पक्षसँग सम्बन्धित रहेकाले कथ्य सङ्कथनलाई विषयवस्तुका आधारमा मुख्य गरी सामाजिक र सांस्कृतिक गरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

सामाजिक कथ्य सङ्कथन : सामाजिक सचेतना फैलाउन र समाजमा सकारात्मक परिवर्तनको लागि प्रेरणा दिन सामाजिक कथ्य सङ्कथनको प्रयोग गरिन्छ । गाली, ठट्टा, भगडा, कुराकानी, छलफल, भाषण, प्रवचन, संवाद, वादविवाद, मनोवाद आदि सामाजिक कथ्य सङ्कथनका उदाहरण हुन् । समाजका विभिन्न पक्षहरूको वर्णन गर्नु, सामाजिक मुद्दा, प्रचलन र घटनाको चर्चा गर्नु र समाजमा परिवर्तनको आवश्यकता औल्याउने प्रयास गर्नु यसका मुख्य उद्देश्य हुन् । धार्मिक प्रवचन, चुनावी भाषण, स्थानीय टोल सुधारका लागि योजना छनोटमा चलाइएको छलफल यसका उदाहरण हुन् । महिला सशक्तिकरणले समाजको समग्र विकासमा योगदान पुऱ्याउँछ र यसका लागि शिक्षा र रोजगारका अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्छ भन्ने विषयमा प्रवचन दिँदा र संवाद सञ्चालन गर्दा समाजमा सकारात्मक परिवर्तन हुनसक्छ ।

सांस्कृतिक कथ्य सङ्कथन : कुनै विशेष संस्कृति, परम्परा र मूल्यहरूको वर्णनलाई कथ्य सांस्कृतिक सङ्कथन भनिन्छ । यसमा सांस्कृतिक गतिविधि, मूल्य मान्यता र जीवनशैलीको चर्चा गरिन्छ । सांस्कृतिक पहिचान र विविधताको प्रस्तुति गरिन्छ । भजन, प्रार्थना, निमन्त्रणा, बधाई, समवेदना, श्रद्धाञ्जली, धन्यवादज्ञापन, बिदाइ आदि कथ्य सांस्कृतिक सङ्कथनमा पर्दछन् । भजन, कीर्तन, प्रार्थना आदिको माध्यमबाट सामाजिक, सांस्कृतिक आदानप्रदान, त्यसको प्रवर्धन, सांस्कृतिक धरोहरको संरक्षण गर्नु यसको मुख्य उद्देश्य हो । तिहारमा घरघरमा गएर देउसी भैलो खेल्नु, गौरा पर्व, होली गीत गाउनु कथ्य सांस्कृतिक सङ्कथनको उदाहरण हो ।

शैलीका आधारमा

कथ्य सङ्कथनलाई भाषाशैलीका आधारमा वर्णनात्मक, व्याख्यात्मक, संवादात्मक, आदेशात्मक र विचारात्मक, औपचारिक गरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । यसमा कथ्य सङ्कथनका बहुप्रचलित मुख्य शैली वर्णनात्मक, व्याख्यात्मक, संवादात्मक र औपचारिकको चर्चा गरिएको छ ।

वर्णनात्मक शैली : वर्णनात्मक शैली विषयवस्तु, घटना र वातावरणलाई विस्तारपूर्वक वर्णन गर्ने शैली हो । यसमा दृश्य, ध्वनि, गन्ध आदिको वर्णन गरिन्छ । वर्णनात्मक शैलीमा कुनै व्यक्ति, वस्तु, स्थान र घटनाको विस्तृत वर्णन गरिन्छ । यस शैलीमा दृश्यात्मक भाषा प्रयोग गरेर श्रोतालाई स्पष्ट पारिन्छ । श्रोतालाई दृश्यात्मक अनुभव प्रदान गर्नु र कुनै विशेषता वा गुणको स्पष्ट वर्णन गर्नु यस शैलीको उद्देश्य हो । ‘सहरको बिचमा रहेको उद्यानमा विभिन्न प्रकारका फूलहरू फुलिरहेका थिए, चरा गाइरहेका थिए र हावा बगिरहेको थियो भन्नु कथ्य वर्णनात्मक शैलीको उदाहरण हो ।

व्याख्यात्मक शैली : व्याख्यात्मक शैलीमा तथ्य, विचार, वा जानकारीको स्पष्ट व्याख्या गरिन्छ । भाव, विचार र आशयलाई व्याख्या गर्ने खालको कथनलाई व्याख्यात्मक सङ्कथनलाई भनिन्छ । यस कथ्य सङ्कथनमा विश्लेषण, तुलना, वा विवरण प्रस्तुत गरिन्छ । व्याख्यात्मक शैलीमा तटस्थ र वस्तुनिष्ठ भाषाको प्रयोग गरिन्छ । श्रोतालाई शिक्षित गर्नु र कुनै विषयको बारेमा जानकारी प्रदान गर्नु यस सङ्कथनको उद्देश्य हो । व्याख्यानात्मक सङ्कथनले सूचनाको स्थान्तरण गरी सम्प्रेषणलाई सहज बनाउन सहयोग गर्दछ । कथनको अभिप्रायलाई प्रस्ट पार्ने र अर्थ स्पष्ट पार्ने सङ्कथन व्याख्यानात्मक हो । भाव, विचार र आशयलाई पुष्टि गर्ने, विभिन्न कोणबाट कथनको सारलाई व्याख्या गर्ने, विश्लेषण गर्ने, उदाहरण दिने र तर्कसम्मत रूपमा सिद्ध गर्ने काम व्याख्यानात्मक सङ्कथनले गर्दछ । ‘जलवायु परिवर्तनको मुख्य कारण हरितगृह ग्यासहरूको उत्सर्जन सामेल छ । यसले पृथ्वीको तापक्रम बढाउँछ भने कुरालाई व्याख्या गर्न सकिन्छ ।

TMC

सौगात

-१५-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

संवादात्मक शैली : संवादात्मक शैलीमा पात्रहरूको संवादमार्फत कथ्य सङ्कथनलाई प्रस्तुत गरिन्छ । यो शैली पात्रहरूको बोलीचाली, छलफल र कुराकानीमा केन्द्रित हुन्छ । वक्ता र श्रोताबिचको भाषिक अन्तर्क्रियालाई संवाद भनिन्छ । दुई पक्ष वक्ता र श्रोताबिचको संवादका आधारमा वक्ताले के अभिव्यक्त गरेको छ ? श्रोताले त्यसलाई कसरी ग्रहण गरेको छ ? वक्ता र श्रोताबिचको संवादका क्रममा अर्थमा भिन्नता आएको छ या छैन ? त्यसको अध्ययन विश्लेषण गर्ने काम संवादात्मक शैलीमा गरिन्छ । भाषावैज्ञानिक ग्राइसले संवादात्मक सिद्धान्तको सर्वप्रथम चर्चा गरेका हुन् । वक्ता र श्रोताबिचको विचारको आदान प्रदान नै संवाद हो । संवादको लागि कम्तिमा दुई र बढीमा चार वा पाँच जनाको आवश्यकता पर्दछ । वक्ता र श्रोताका आधारमा संवादको शैली सामान्य र विशिष्ट दुवै हुन्छ । कुन विषयमा, कसले, के कुरा गर्दै छ त्यसका आधारमा संवाद अगाडि बढ्छ । खास विषय र श्रोतालाई आधार मानेर संवादको प्रयोग गरिन्छ । संवाद वक्ता र श्रोताबिचको सम्बन्ध र सहभागिताका आधारमा निर्धारण गरिन्छ ।

औपचारिक शैली : औपचारिक शैलीको कथ्य सङ्कथन संगठन, संस्था वा अन्य औपचारिक वातावरणमा प्रयोग गरिने औपचारिक, संरचित र व्यवस्थित रूपको संवाद हो । औपचारिक शैलीमा स्पष्टता, सटीकता र औपचारिक भाषाको प्रयोग गरिन्छ । व्यवसायिक, शैक्षिक र अनुसन्धानका सन्दर्भमा यस शैलीको प्रयोग गरिन्छ । बहस, संवाद, परिसंवाद, बधाई, धन्यवाद ज्ञापन, अन्तर्वार्ता, शास्त्रार्थ बहस, स्वागत आदि औपचारिक शैलीका उदाहरण हुन् । आधिकारिक जानकारी प्रदान गर्दा र व्यवसायिक वा शैक्षिक उद्देश्य पूरा गर्दा औपचारिक शैलीको प्रयोग गरिन्छ । कुनै कार्यक्रममा प्रवचन वा भाषण दिँदा नमस्कार गर्दै उपस्थित सबै महानुभावहरूमा हार्दिक अभिवादन गरिन्छ । आफूना केही विचारहरू प्रस्तुत गर्न चाहन्छु भन्दै पहिलो, दोस्रो गर्दै बुँदाको स्पष्ट व्याख्या गर्दै निष्कर्ष प्रस्तुत गरिन्छ । अन्त्यमा म सबैलाई मेरो प्रस्तुति सुन्नुभएकोमा धन्यवाद दिन चाहन्छु भन्दै औपचारिक कथ्य सङ्कथन समाप्त गरिन्छ । औपचारिक शैलीको कथ्य सङ्कथन स्पष्ट, सटीक र शिष्ट हुन्छ । यसले सन्देशलाई प्रभावकारी रूपमा सम्प्रेषण गर्न मद्दत गर्दछ र सञ्चारको उद्देश्य पूरा गर्दछ ।

समयका आधारमा

समयका आधारमा विषयवस्तु र घटनालाई समयको अनुक्रममा एकपछि अर्को आउने शृङ्खलामा क्रमबद्ध रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ । यसले कुनै घटनाको सुरुवातदेखि अन्त्यसम्मको विवरणलाई कथ्य रूपमा प्रस्तुत गर्दछ । समयका आधारमा कथ्य सङ्कथनले तार्किक प्रवाह, स्पष्टता र घटनाबिचको सम्बन्धलाई उजागर गर्छ । यसमा वाचन गर्ने वा पढेर सुनाउने व्यक्तिले आफ्नो कुनै विषयवस्तु वा घटनाको क्रमबद्ध रूपमा प्रस्तुत गर्छ । घटना र समयसन्दर्भमा प्रस्तुत गर्दा तिनीहरूबिचको सम्बन्ध स्पष्ट हुन्छ । समयको प्रवाहले घटनाहरूको महत्त्व र उनीहरूको परिणामलाई बुझ्न सजिलो बनाउँछ । कुनै ऐतिहासिक उपन्यासमा युद्धको घटनालाई समयसन्दर्भमा राखेर प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । समयसँगै पात्रहरूको जीवनमा परिवर्तन र विकास देखाउन यो विधि उपयोगी हुन्छ । पात्रहरू समयसँगै कसरी परिवर्तन हुन्छन्, उनीहरूको विचार, व्यवहार र सम्बन्धमा कस्तो असर पर्छ भन्ने कुरालाई स्पष्ट रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । यसले विषयवस्तुलाई रोचक र रहस्यमय बनाउन मद्दत गर्दछ । प्राकृतिक घटनाहरू भूकम्प, बाढी, पहिरो, आँधी, दुर्घटना आदिको क्रमबद्ध वर्णन गर्दा श्रोताले तिनको प्रभाव र कारण बुझ्न सक्दछ । समग्रमा समयका आधारमा कथ्य सङ्कथन वाचनको एक प्रभावकारी र लोकप्रिय विधि हो जसले श्रोतालाई घटनाहरूको सिलसिला र तिनको महत्त्व स्पष्ट पार्दछ ।

दृष्टिकोणका आधारमा

पहिलो व्यक्तिले सङ्कथन अभिव्यक्त गर्दा आफैं मुख्य पात्र हुन्छ । यसमा प्रथम पुरुष म वा हामीको प्रयोग गरेर सङ्कथन अभिव्यक्त गरिन्छ । सङ्कथनलाई दोस्रो व्यक्तिले तिम्री वा तपाईंको प्रयोग गरेर पाठकलाई प्रत्यक्ष सम्बोधन गर्दछ । यो दृष्टिकोण कम प्रचलित रहेको छ । तेस्रो व्यक्तिले ऊ, उनी, तिनीहरू र व्यक्तिका नाम प्रयोग गरेर सङ्कथन व्यक्त गर्दछ । यसरी पात्रहरूको मन, भावना र दृष्टिकोणअनुसार प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषमा सङ्कथनलाई निर्धारण गर्न सकिन्छ ।

निष्कर्ष

यसरी सङ्कथन विश्लेषणले वक्ता, श्रोता, परिस्थिति र परिवेशअनुसार दिने सामाजिक, सम्प्रेषणात्मक, सञ्चार माध्यमगत, नारीवादी दृष्टिकोण, आलोचनात्मक आदि अन्तरसम्बन्धित अर्थ खोजी विश्लेषण गर्दछ भने त्यसलाई सङ्कथन विश्लेषण भनिन्छ । वक्ताले कुनै पनि विषयमा दिएको समग्र कथन नै सङ्कथन हो । वाक्यदेखिको समग्र भनाइ वा कथन नै सङ्कथन हो । सङ्कथनलाई सूक्ष्म रूपदेखि बृहत् रूपसम्म प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । उखान, सूक्ति, श्लोक, मुक्तक, गीत, गजल, कथा, कविता, नाटक, एकाङ्की, निबन्ध, खण्डकाव्य, महाकाव्य आदि सबै साहित्यिक विधामा वक्ता र लेखकको भनाइ रहने हुँदा यी सबै सङ्कथनका उदाहरण हुन् । दैनिक व्यवहारमा प्रयोग गरिने चिठी, निवेदन, भर्पाइ, मुचुल्का आदिमा पनि वक्ताको समग्र कथन समावेश भएको हुन्छ । वाक्यविज्ञानमा वाक्य, अनुच्छेद, परिच्छेद र सङ्कथनको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । वक्ताको भनाइ कुनै एउटा वाक्य वा महाकाव्यमा समेटिए पनि त्यो सङ्कथन हुन्छ । यसरी वक्ताको भनाइले जहाँ पूर्णता पाउँछ त्यही सङ्कथन हो । सङ्कथन विश्लेषणलाई प्रकृति, भाषाका माध्यम प्रस्तोताको उद्देश्य, संरचना आदि विभिन्न आधारमा सङ्कथनलाई विभाजन गर्न सकिन्छ । यस लेखमा भाषाका आधारमा कथ्य, लेख्य र साङ्केतिकमध्ये कथ्य सङ्कथनको मात्र चर्चा गरिएको छ ।

सन्दर्भ सामग्री

अधिकारी, हेमङ्गराज (२०६७), सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान, रत्न पुस्तक भण्डार ।

अधिकारी, हेमङ्गराज र बद्रीविशाल भट्टराई (२०७०), प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश, विद्यार्थी पुस्तक प्रकाशन प्रा.लि.

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०४८), पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त, साभा प्रकाशन ।

ओझा र न्यौपाने, (२०७१), प्रायोगिक भाषाविज्ञान, पिनाकल पब्लिकेसन ।

कर्डर, एस. पिट (सन् १९७३), इन्ट्रोड्युसिङ एप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स, पेनगुइन बुक्स ।

कृष्णस्वामी, एन. र अन्य (सन् १९९२), मोडर्न एप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स, म्याकमिलन इन्डिया लिमिटेड ।

क्रिस्टल, डेभिड (सन् १९९७), अ डिक्सनरी अफ लिङ्ग्विस्टिक्स एन्ड फोनेटिक्स, ब्ल्याकवेल पब्लिसर्स लि. ।

खतिवडा, लयप्रसाद (२०७५), नेपाली भाषा र व्याकरण, स्वयम् ।

खतिवडा, लयप्रसाद (२०८१), प्रायोगिक भाषाविज्ञानको परिचय, ट्रिमल्यान्ड पब्लिकेसन प्रा.लि ।

घिमिरे,वासुदेव (२०६९), सङ्कथन विश्लेषण परिचय र पद्धति, इन्टेलेक्च्युअल्ज बुक प्यालेस ।

जोन्सन, किथ एन्ड जोन्सन, हेलेन (सन् १९९९), इन्साइक्लोपेडिक डिक्सनरी अफ एप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स, युएसए. : ब्ल्याकवेल पब्लिसर्स लि. ।

ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०७४), प्रायोगिक भाषाविज्ञान, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

दुङ्ग्रेल, भोजराज र दाहाल, दुर्गाप्रसाद (२०७४), प्रायोगिक भाषाविज्ञान, एम.के. पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।

TMC

सौगात

-२१-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

तिवारी, भोलानाथ (सन् १९७६), अनुवाद विज्ञान, शब्दकार प्रकाशन
 पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य (सम्पा.) (२०६७), नेपाली बृहत् शब्दकोश, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
 बन्धु, चूडामणि (२०७७), दसौँ संस्करण भाषाविज्ञान, साझा प्रकाशन ।
 भट्टराई, गोविन्दराज (२०६४), अनुवाद अध्ययन परिचय (अनु. बलराम अधिकारी), रत्न पुस्तक भण्डार ।
 भट्टराई, गोविन्दराज (सन् २०००), एन इन्ट्रोडक्सन टु ट्रान्सलेसन स्टडिज, रत्न पुस्तक भण्डार ।
 लम्साल, रामचन्द्र (२०५७), कोशविज्ञान र नेपाली कोश, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
 रिचर्ड्स, ज्याक सी. र अन्य (सन् १९९९), लङ्म्यान डिक्सनरी अफ ल्याङ्ग्वेज टिचिङ एन्ड एप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स,
 लङ्म्यान ।
 शर्मा, मोहनराज (२०४८), शैलीविज्ञान, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

रमेश थारू
 बी.एड. सातौँ सेमेस्टर

बिहानीको त्यो न्यानो घामसँगै सुरु हुन्छ जब दैनिकी मेरो
 दिउँसोभरिको रमाइलोपन अन्त्य हुन्छ साँझपख निराशामै मेरो ।

अझै जीवन जिउनु छ यात्राले मोड लिन्छ कता
 बिच बाटोमै सकिन्छ कि यो जीवनको यात्रा मेरो ।

बाल्यकालमा सुन्दर लाग्थ्यो यही जीवन प्यारो लाग्थ्यो
 युवामै थाके म त जाँगर चलन छोड्यो मेरो ।

मौसम पनि फिक्का लाग्छ गगनमा हेर्दा अचेल
 सत्य नै मृत्यु हो भगवानसँग माग मेरो ।

भाषापाठ्यक्रम र भाषा पाठ्यपुस्तकका सन्दर्भहरू

तिलकदेव गिरी

सहप्राध्यापक, टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस

टीकापुर, कैलाली

सारसङ्क्षेप

प्रस्तुत लेखको शीर्षक भाषापाठ्यक्रमका सन्दर्भहरू रहेको छ । यो लेख भाषापाठ्यक्रम र भाषापाठ्यपुस्तकको सैद्धान्तिक परिचय, यसको संरचनात्मक स्वरूप, विकासप्रक्रियाको जानकारी दिने उद्देश्यले तयार पारिएको हो । यो लेख पुस्तकालयीय अध्ययन प्रक्रियामार्फत् द्वितीयक स्रोतका सामग्रीहरू उपयोग गरी तयार पारिएको छ । यस लेखमा गुणात्मक अनुसन्धान विधिको प्रयोग गरिएको छ । यसमा भाषापाठ्यक्रमका प्रकार, नेपाली भाषापाठ्यक्रमको विकास, भाषापाठ्यपुस्तकको विकास, भाषापाठ्यपुस्तक र अन्य पाठ्यपुस्तक, मूल सामग्री र पूरक सामग्री आदिको जानकारी गराइएको छ । यिनै सैद्धान्तिक पक्षलाई आधार बनाई कुनै पनि भाषापाठ्यक्रम र भाषापाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीहरूको अध्ययन विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

मुख्य शब्दावली : अक्षराङ्क शिक्षा, चक्रीय पाठ्यक्रम, पद्धतिनिष्ठता, पूरक सामग्री, प्रबन्धस्थिता, रेखीय पाठ्यक्रम, संरचनात्मक पाठ्यक्रम, सम्प्रेषणात्मक पाठ्यक्रम ।

विषय प्रवेश

सिकारुका आवश्यकता, रुचि, क्षमता, उमेर आदिलाई ध्यानमा राखेर भाषा सिकाइलाई व्यवस्थित बनाउन विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूले भाषा सिकाइको योजना बनाएका हुन्छन् । भाषा सिकाइको यही योजनालाई भाषापाठ्यक्रम भनिन्छ । भाषापाठ्यक्रम एउटा दस्तावेज हो । यसमा किन पढाउने, के पढाउने, कति पढाउने, कति समयमा पढाउने, कुन सामग्री प्रयोग गरेर पढाउने, कसरी पढाउने, पढाइको प्रभावकारिता कसरी जाँच्ने आदि कुराको सुस्पष्ट मार्ग निर्देशन रहेको हुन्छ ।

भाषापाठ्यपुस्तक भाषापाठ्यक्रमको उद्देश्य पूरा गर्न तयार गरिएको मुख्य सामग्री हो । यसमा विधागत पाठहरू, भाषिक सिपगत अभ्यासहरू, व्याकरणिक अभ्यासहरू आदिको व्यवस्थित प्रस्तुति रहन्छ । भाषापाठ्यपुस्तक भाषिक विषयवस्तु, भाषिक सिप र व्याकरणको समन्वयात्मक रूप हो । यसमा विधागत पाठहरू, भाषिक सिपगत अभ्यासहरू र व्याकरणिक अभ्यासहरू समावेश गरिएको हुन्छ ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत लेख गुणात्मक अनुसन्धान ढाँचामा आधारित छ । यसमा पुस्तकालयीय अध्ययन प्रक्रियाबाट तथ्यहरू लिइएको छ । भाषापाठ्यक्रम भाषापाठ्यपुस्तक आदिमा उल्लेख गरिएका तथ्यहरूको अवलोकन, रेखाङ्कन, टिपोट, वर्गीकरण, वर्णन र विश्लेषण गर्दै निष्कर्षमा पुगिएको छ ।

TMC

सौगात

-२३-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

समस्याकथन

नेपालमा नेपाली भाषा शिक्षणको इतिहास सय वर्षभन्दा पुरानो भइसकेको छ । वर्तमान समयसम्म आइपुग्दा नेपाली भाषापाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा धेरै परिमार्जन र विकास भएको छ । तापनि भाषापाठ्यक्रम एवम् पाठ्यपुस्तकको सैद्धान्तिक ज्ञानको अभाव रहेको र त्यसको बेवास्ता गरी पाठ्यक्रम विकास गर्ने परिपाटीले देशको शिक्षा क्षेत्र अन्धोल्मा रहेको देखिन्छ । त्यसैले प्रस्तुत लेखलाई नेपाली भाषापाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकका बारेमा जानकारी दिई भाषापाठ्यक्रम निर्माण कार्यलाई उचित मार्गदर्शन गर्नतर्फ केन्द्रित गरिएको छ ।

उद्देश्य

प्रस्तुत लेखका उद्देश्यहरू निम्न लिखित छन् :

क. भाषापाठ्यक्रम, भाषापाठ्यपुस्तक र पूरक सामग्रीको परिचय दिनु,

ख. नेपाली भाषापाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको विकासक्रम र तिनको मूल्याङ्कनीय आधारको खोजी गर्नु ।

भाषापाठ्यक्रमको सैद्धान्तिक पक्ष

पाठ्यक्रम शब्द अङ्ग्रेजी शब्द Curriculum को नेपाली रूपान्तर हो । यो शब्द ल्याटिन भाषाको Currere बाट बनेको हो । Currere शब्दले दौडको मैदानको अर्थ दिन्छ । यस सन्दर्भमा भाषा पाठ्यक्रमलाई भाषा शिक्षणको उद्देश्यसम्म पुग्न बनाइएको दौडरूपी कार्यक्रमजस्तै मानिएको छ । भाषापाठ्यक्रम निर्माण गर्दा व्यवहारवादी सिद्धान्त र मनोवादी सिद्धान्तका सबल पक्षलाई आत्मसात गर्नु आवश्यक हुन्छ । यसमा जीवन सपेक्षता, उपयोगितात्मकता, सिर्जनशीलता, रुचिपूर्णता, समय सापेक्षता, विविधता, व्यापकता, स्तरसापेक्षता, सुसिक्क्यता, नैतिक आदर्शको प्राप्ति आदिजस्ता सिद्धान्तलाई पनि आत्मसात गर्नुपर्दछ । पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा आवश्यकताको विश्लेषण गरी लक्ष र उद्देश्य निर्धारण गर्नुपर्दछ अनि क्रमशः पाठ्यवस्तुको निर्धारण, प्रस्तुतिक्रम निर्धारण, शिक्षण प्रक्रिया र अन्तमा मूल्याङ्कन प्रक्रिया निर्धारण गर्नुपर्दछ । यी सबै चरणगत प्रक्रियाको सचेततापूर्वक पालना गर्नुपर्दछ ।

भाषापाठ्यक्रमको संरचना निश्चित प्रकारको हुनुपर्दछ । यसको निर्माण केन्द्रीय र परिधीय तत्त्वहरू मिलेर निर्माण भएको हुन्छ । यसका केन्द्रीय तत्त्वअन्तर्गत उद्देश्य, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, शिक्षण प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रक्रिया पर्दछन् भने परिधीय तत्त्वअन्तर्गत भाषापाठ्यक्रमको शीर्षक, भाषापाठ्यक्रमको परिचय, भाषापाठ्यपुस्तक, सन्दर्भपुस्तक स्तम्भ पर्दछन् । यहाँ स्तम्भको संक्षिप्त चर्चा गरिएको छ :

क. **पाठ्यक्रमको शीर्षक** : भाषा पाठ्यक्रममा सबैभन्दा शीर्ष स्थानमा पाठ्यक्रमको शीर्षक रहेको हुन्छ । यसअन्तर्गत पाठ्यक्रमको नाम, तह, सेमेस्टर वा वर्ष, कोड नम्बर, पूर्णाङ्क, उत्तीर्णाङ्क, वार्षिक तथा साप्ताहिक पाठ्यभार, प्रतिहप्ता पाठ्यघन्टी, पाठ्यक्रमको प्रकृति, क्रेडिटआवर आदिका सूचनाहरू रहन्छन् । यी सूचनाहरू पदावली वा शब्दात्मक रूपमा रहेका हुन्छन् ।

ख. **पाठ्यक्रमको परिचय** : दोस्रो क्रममा पाठ्यक्रमको परिचय रहेको हुन्छ । यो अनुच्छेदमा वा बुँदागत रूपमा रहेको हुन्छ । यसअन्तर्गत पाठ्यक्रम कुन तह पार गरेर आएका विद्यार्थीका लागि हो, यसका मुख्य अपेक्षाहरू के के हुन्, यसका निर्माण प्रक्रियाहरू के कस्ता थिए आदिका बारेका सङ्क्षिप्त जानकारी दिइएको हुन्छ । यसरी पाठ्यक्रमको शीर्षक र पाठ्यक्रमको परिचय, पाठ्यक्रमको अग्रस्थानमा रहने परिधीय स्तम्भहरू हुन् ।

TMC

सौगात

-२४-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

- ग. पाठ्यक्रमको उद्देश्य : पाठ्यक्रमका उद्देश्य भाषा पाठ्यक्रमको तेस्रो तर सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण अङ्गका रूपमा रहेको हुन्छ । उद्देश्यहरूलाई खास गरी साधारण र विशिष्ट गरी प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । यी उद्देश्यहरूका बिचमा अन्तरसम्बन्ध रहनुपर्दछ । विशिष्ट उद्देश्यहरू साधारण उद्देश्य पूरा गर्नमा सहयोगी हुनुपर्दछ । उद्देश्यहरू स्पष्ट, बुँदागत, मापनीय, व्यवहार प्रदर्शनीय र पूरा गर्न सकिने गरी उल्लेख गरिनु पर्दछ साथै उद्देश्यलाई विद्यार्थीका आवश्यकता, रुचि, तह, क्षमता आदि पक्षलाई ध्यानमा राखेर प्रस्तुत गर्नु पर्दछ ।
- घ. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम : यो पनि भाषा पाठ्यक्रमको केन्द्रीय स्तम्भ हो । भाषा पाठ्यक्रममा उद्देश्यलाई पूरा गर्न विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम चौथो स्तम्भका रूपमा प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । यसमा उद्देश्य पूरा गर्न सहयोगी विधागत पाठहरू, भाषिक सिपगत अभ्यासहरू र व्याकरणात्मक अभ्यासहरूको निर्देशन रहेको हुन्छ । यसमा कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी आदि विधाका क्षेत्र सामाजिक, ऐतिहासिक, पौराणिक राजनीतिक, मनोवैज्ञानिक आदि हुन सक्छन् । यसले भाषापाठ्यपुस्तकमा के कस्ता पाठ्यवस्तुहरू प्रस्तुत गर्ने, कुन क्रममा तथा कसरी प्रस्तुत गर्ने भन्ने कुराको सूचना दिन्छ । यस स्तम्भमा उद्देश्यलाई आधार मानेर पाठ्यवस्तुहरू सचेततापूर्वक सूचीकरण गर्नुपर्दछ ।
- ङ. शिक्षण प्रक्रिया : भाषा पाठ्यक्रमको पाँचौँ स्तम्भका रूपमा शिक्षण प्रक्रियाको सूचना रहन्छ । शिक्षण विधि र शिक्षण सामग्रीको संयुक्त नाम शिक्षण प्रक्रिया हो । यसअन्तर्गत उद्देश्यअनुरूप निर्धारण गरिएका पाठ्यवस्तुहरू के कस्ता क्रियाकलापका आधारमा सिकाएर विद्यार्थीका सिकाइ व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ तथा भाषाका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपसम्बन्धी के कस्ता भाषिक सिपमा सक्षम बनाउने भन्ने कुरा निर्धारण गरिएको हुन्छ । यसमा के कस्ता श्रव्य, दृश्य, श्रव्यदृश्य तथा पाठ्यसामग्रीको प्रयोग गर्ने भन्ने जस्ता कुराको विस्तृत मार्गदर्शन प्रस्तुत गरिएको हुन्छ ।
- च. मूल्याङ्कन प्रक्रिया : भाषा पाठ्यक्रमको छैटौँ स्तम्भका रूपमा मूल्याङ्कन प्रक्रिया रहेको हुन्छ । यो पनि भाषा पाठ्यक्रमका केन्द्रीय स्तम्भअन्तर्गत नै पर्दछ । यसमा मूल्याङ्कन प्रक्रियाको सूचना गरिएको हुन्छ । यस स्तम्भमा भाषापाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यहरू पूरा भए नभएको पहिचान गर्न के कस्ता मूल्याङ्कन प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने, के कस्ता पक्षमा के कस्ता प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने, लिखित, मौखिक, प्रयोगात्मक कस्ता प्रश्न सोध्ने, कति समयको अन्तरालमा कस्ता प्रकृतिका परीक्षण गर्ने, मूल्याङ्कन अङ्कभार, कसरी विभाजन गर्ने, निर्माणात्मक निर्णयात्मक आदि कस्ता परीक्षण कसरी सञ्चालन गर्ने आदि कुराको जानकारी दिन मूल्याङ्कन स्तम्भको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । मूल्याङ्कन र उद्देश्यसँग सम्बन्धित हुनुपर्दछ । मूल्याङ्कन गर्दा उद्देश्यका आधार मा विशिष्टीकरण तालिका तथा मूल्याङ्कन योजना तयार पारेर उद्देश्यका अपेक्षा (संज्ञानात्मक, भावनात्मक र मनोक्रियात्मक क्षेत्र) लाई ध्यानमा राख्नुपर्दछ । विद्यार्थीमा अपेक्षा गरिएका भाषिक ज्ञान, सिप र धारणात्मक परिवर्तनका महत्त्वपूर्ण विन्दुहरूलाई सचेतापूर्वक अङ्कन गरी मूल्याङ्कन स्तम्भको व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।
- छ. पाठ्यपुस्तक : भाषा पाठ्यक्रममा सातौँ स्तम्भका रूपमा भाषापाठ्यपुस्तक स्तम्भ रहेको हुन्छ । यसअन्तर्गत भाषापाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्य पूरा गर्न आवश्यक पर्ने भाषा पाठ्यपुस्तकको सूचना रहन्छ । यसअन्तर्गत भाषापाठ्यपुस्तकका लेखकको नाम, पुस्तकको नाम, प्रकाशन वर्ष, प्रकाशक आदिको सूचना दिइन्छ ।
- ज. सन्दर्भपुस्तक/सामग्री : भाषा पाठ्यक्रमको अन्तिम तथा आठौँ स्तम्भका रूपमा सन्दर्भपुस्तक वा सन्दर्भ सामग्री स्तम्भको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । सन्दर्भ पुस्तक स्तम्भ पनि भाषा पाठ्यक्रमको परिधीय स्तम्भअन्तर्गत पर्दछ । यसअन्तर्गत भाषापाठ्यपुस्तक बाहेकका अन्य सहयोगी सामग्रीको सूचनालाई भाषापाठ्यपुस्तक स्तम्भकै ढाँचामा प्रस्तुत गरिएको हुन्छ ।

यसप्रकार भाषापाठ्यपुस्तकमा रहने मुख्य स्तम्भ तथा केन्द्रीय स्तम्भका रूपमा पाठ्यक्रमका उद्देश्य, पाठ्यवस्तुको क्षेत्र र क्रम, शिक्षण प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रक्रिया गरी चार स्तम्भ रहेका हुन्छन् भने यसका परिधीय/सहयोगी स्तम्भ सुरुमा पाठ्यक्रमको शीर्षक, पाठ्यक्रमको परिचय र अन्तमा भाषापाठ्यपुस्तक र सन्दर्भपुस्तक रहेको हुन्छ ।

भाषापाठ्यक्रमका प्रकार

भाषापाठ्यक्रमलाई मूलतः पद्धतिनिष्ठता, प्रबन्धनिष्ठता र प्रयोजनका आधारमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा पूर्वविकसित पद्धतिहरूबाट प्रभावित भएर भाषापाठ्यक्रमका विषयवस्तु सङ्गठन गरिनु पद्धतिनिष्ठता हो । भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा निगमनात्मक पद्धति, आगमनात्मक पद्धति, श्रुतिभाषिक पद्धति, सम्प्रेषणात्मक पद्धति आदि विकसित भएका छन् । यी पद्धतिअनुरूप शिक्षण गर्न पाठ्यवस्तुहरूलाई भिन्न भिन्न तरिकाले प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । पद्धतिनिष्ठताका आधारमा भाषापाठ्यक्रमलाई संरचनात्मक पाठ्यक्रम र सम्प्रेषणात्मक पाठ्यक्रम गरी दुई प्रकारमा विभाजन गरिन्छ ।

संरचनात्मक पाठ्यक्रमले भाषाको संरचना पक्षमा जोड दिन्छ । भाषाको संरचना भन्नाले व्याकरणात्मक संरचना बुझिन्छ । संरचनात्मक पाठ्यक्रमले मूलतः भाषाको वाक्यात्मक संरचनामा जोड दिन्छ । यसमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, करणअकरण, कारक आदिको अभ्यास गराउने तथा विभिन्न वाक्यसंरचना र तिनलाई आवश्यक पर्ने शब्दभण्डार विकास गर्ने उद्देश्य रहेको हुन्छ भने सम्प्रेषणात्मक पाठ्यक्रममा भाषाको सम्प्रेषण पक्षलाई जोड दिने उद्देश्य रहन्छ । यी पाठ्यक्रम सम्प्रेषणात्मक र कार्यमूलक हुन्छन् । यी 'भाषा सम्प्रेषणका लागि' भन्ने मान्यतामा आधारित हुन्छन् । यिनले विभिन्न कार्यकलापका माध्यमबाट विद्यार्थीहरूमा सम्प्रेषणात्मक सामर्थ्य विकास गराउन जोड दिन्छन् ।

पाठ्यक्रमका विषय वस्तुलाई कसरी सङ्गठित गरेर स्तरणीकृत गरिएको छ भन्ने कुरा नै प्रबन्धनिष्ठता हो । यस आधारमा भाषापाठ्यक्रमलाई रेखीय र चक्रीय गरी दुई भागमा वर्गीकरण गरिन्छ । रेखीय पाठ्यक्रममा पाठ्यसामग्रीहरूलाई क्रमशः तह मिलाउँदै अगाडि बढाइन्छ । यसमा एउटा भाषिक एकाइको समाप्तिपछि अर्को भाषिक एकाइको सुरुवात गरिन्छ । उदाहरणका लागि शब्दवर्ग सकिएपछि शब्द निर्माण, शब्दनिर्माण सकिएपछि वाक्यतत्त्व र वाक्य निर्माण अनि वाक्यान्तरण आदि । रेखीय पाठ्यक्रममा सिपगत हिसाबले सुनाइपछि बोलाइ, बोलाइपछि पढाइ, पढाइपछि लेखाइजस्ता क्रममा भाषिक विषय वस्तुहरूलाई सङ्गठित गरेर राख्ने प्रक्रिया अपनाइएको हुन्छ । यस प्रकारको पाठ्यक्रममा एक पटक पूरा भइसकेको विषयवस्तुलाई पुनः दोहोर्याउँदै र जुन विषय वस्तु वा भाषिक एकाइको शिक्षण जुन क्रममा गरिने हो, त्यही नै त्यसको प्रशस्त मात्रामा चर्चा, अध्ययन र अभ्यास गरेर समाप्त गरेपछि मात्र अर्को एकाइ वा विषय वस्तुमा प्रवेश गर्ने तरिका अपनाइएको हुन्छ । रेखीय पाठ्यक्रम उच्च कक्षामा सैद्धान्तिक ज्ञानका लागि र व्याकरणात्मक सैद्धान्तिक ज्ञानका लागि उपयोगी मानिन्छ ।

चक्रीय पाठ्यक्रममा भाषाका पाठ्यसामग्रीहरूलाई पटक पटक दोहोरिने गरी समावेश गराइन्छ । यसमा विभिन्न पाठ्यविषयवस्तुको अन्तरसम्बन्ध अनुसार एकीकृत गरेर जुन विषयवस्तु वा सिपलाई बढी जोड दिन पर्ने हो त्यसलाई अन्य विषयवस्तुसँग सम्बन्धित गराएर शिक्षण गर्न मिल्ने गरी प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । भाषा पाठ्यक्रमको चक्रीय प्रबन्धन वैज्ञानिक र प्रभावकारी मानिन्छ । यसले भाषिक विषयवस्तुका अन्तरसम्बन्ध र प्रवृत्तिलाई पछ्याएको हुन्छ । भाषा शिक्षणको मूल ध्येय भाषिक सिपको विकास गर्नु भएकाले सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ जस्ता सिपहरू बारम्बार पुनरावृत्ति र सबलीकृत एवम् विस्तृत व्यापक बनाउने गरी चक्रीय पाठ्यक्रममा पाठ्यवस्तुको स्तरण गरिएको देखिन्छ ।

यसै गरी भाषापाठ्यक्रमलाई प्रयोजनका आधारमा पनि वर्गीकरण गरिन्छ । यी विभिन्न प्रयोजनले निर्माण गरिएको हुन्छ । कुनै पाठ्यक्रम भाषाका सामान्य ज्ञानसिप हासिल गराउने उद्देश्यले बनाइएका हुन्छन् । कुनै भाषापाठ्यक्रम विज्ञान प्रविधि, सूचना, सञ्चार, साहित्य, कानून आदि क्षेत्रसँग सम्बन्धित विशेष भाषिक सिप विकास गर्ने उद्देश्यले बनाइएका हुन्छन् ।

नेपाली भाषापाठ्यक्रमको विकास

प्राचीनकालदेखि संस्कृत शिक्षा र बौद्ध शिक्षा, उर्दू र फारसी शिक्षाको परम्परा हुँदै पहिलो औपचारिक शिक्षण संस्थाका रूपमा वि.सं. १९१० मा दरबार स्कुल स्थापना भएपनि नेपाली भाषाको शिक्षण राणा प्रधानमन्त्री देवशमशेरले खोलेका भाषा पाठशाला (वि.सं. १९५८) बाट सुरु भएको देखिन्छ । भाषापाठशालामा जयपृथ्वीबहादुर सिंहले लेखेको अक्षराङ्क शिक्षा नामक पुस्तक नै नेपाली भाषाको पहिलो पाठ्यपुस्तक हो । त्यसपछि स्रेस्ता पाठशालाको स्थापना (१९६२), गोरखा भाषा प्रकाशनी समितिको स्थापना (१९६९), त्रिचन्द्र कलेज स्थापना (१९७६), एस.एल.सी बोर्डको स्थापना (१९९०) हुँदै राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना (राशिपयो, २०२८) लागु हुँदासम्म नेपाली भाषापाठ्यक्रम विकासको आधारभूमि तयार भइसकेको देखिन्छ । अनि वि.सं. २०३८ मा पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना लागु हुनु, वि.सं. २०४९ मा उमावि स्थापना हुनु र वि.सं. २०४७ मा प्रजातन्त्रको पुनःस्थापना भएपछि राष्ट्रिय शिक्षा आयोग स्थापना र यसको सुझाबअनुसार वि.सं. २०४९ मा पाठ्यक्रम परिमार्जन हुनु आदि प्रयासबाट नेपाली भाषापाठ्यक्रममा निकै सुधार आएको देखिन्छ । त्यसपछि वि.सं. २०६४, वि.सं. २०७१ र पछिल्लो समयमा वि.सं. २०७६ मा पाठ्यक्रम पुनः परिमार्जन भई लागु हुँदै आएको देखिन्छ । यसअनुसार हाल कक्षा १ देखि ८ आधारभूत तह र कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक तह निर्धारण गरिएको छ ।

भाषापाठ्यपुस्तकको विकास

सर्वप्रथम वि.सं. १८८४ तिर अज्ञात लेखकको सुरेन्द्रको पाठ्यपुस्तक र वि.सं. १९४० मा गोपालदत्त पाण्डेका व्यक्तचन्द्रिका नामक गणितको पुस्तक प्रकाशन भएपनि नेपाली भाषाको पहिलो पाठ्यपुस्तक अक्षराङ्क शिक्षालाई मानिन्छ । यो वि.सं. १९५८ मा देवशमशेरले खोलेका भाषापाठशालामा लागु भएको थियो । त्यसपछि वि.सं. १९६२ मा स्रेस्ता पाठशालाका लागि केही पुस्तक प्रकाशन भए । वि.सं. १९६९ मा गोरखाभाषा प्रकाशनी समिति स्थापना भयो र यसले अदालती शिक्षा भाग १ देखि ८ सम्मका धेरै पुस्तक छापेको देखिन्छ । वि.सं. १९६९ मा स्थापित गोरखा भाषा प्रकाशनी समिति (वि.सं. १९८९ पछि नेपाली भाषा प्रकाशनी समिति) ले पुस्तक प्रकाशनमा सहयोग गर्‍यो । यसले शिशुबोधिनी, गोरखा शिक्षा भाग १, २, ३ संक्षिप्त रामायण, संक्षिप्त महाभारतलगायत गणित, भूगोल, कृषि, स्वास्थ्य र शारीरिक विषयका पुस्तकहरू पनि प्रकाशन गरेको देखिन्छ । यसले गद्य र पद्य भाषाका मानक पाठ्यसामग्री प्रकाशन गरेको देखिन्छ । वि.सं. १९७६ मा त्रिचन्द्र कलेज स्थापना भयो । यसले पुस्तक लेखाउने छपाउने उत्साह बढेर आएको देखिन्छ । वि.सं. १९९५ मा नेपाली भाषा अनुवादपरिषद् स्थापना भयो । यसले स्तरीय र उत्कृष्ट ग्रन्थहरू अनुवाद गरेको पाइन्छ । वि.सं. १९९० पछि एसएलसीको सिलेबसअनुसार बोधविक्रम अधिकारीले लेखेको दन्त्यकथा, जितेन्द्रबहादुर शाहले लेखेको आधुनिक आविष्कार नाम पुस्तकहरू भाषिक परिष्कार र स्तरीयताका दृष्टिले प्रभावकारी देखिन्छन् । वि.सं. २००० पछि भाषाअनुवाद परिषद्बाट सम्पादित सहायक प्रवेशिका नामक पुस्तक भाग ७ सम्म प्रकाशित भएका देखिन्छन् । एसएलसीसम्मका पुस्तक प्रकाशनको जिम्मा नेपाली भाषा प्रकाशनी समितिले लियो । वि.सं. २०२२ मा साभा प्रकाशन स्थापना भयो । यसले २०२८ सम्म प्रकाशन गरेको

देखिन्छ । जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र स्थापना भएपछि विद्यालय स्तरका भाषापाठ्यपुस्तकहरू यसले प्रकाशन गर्दै आएको देखिन्छ ।

राशिपयो २०२८ लागु भएपछि नयाँ शिक्षाप्रणाली लागु भयो । शिक्षामा आमूल परिवर्तन आयो । विद्यालय तहका पाठ्यक्रम पहिलोपल्ट सर्वजनिक भए । पाठ्यपुस्तकको लेखनमा स्तरीयता, क्रमिकता र एकरूपता ल्याउने प्रयास भयो । यसरी नवीन सोचका साथ पाठ्यपुस्तक लेखन परम्परा सुरु भयो । भाषा र व्याकरणलाई एकत्रित गरेर सिकाउने परम्परा विकास भयो । विधा, उपविधा र तिनको आकारप्रकार आदिमा सन्तुलन मिलाई भाषा सिकाउने दृढ योजना सुरु भयो । वर्तमान सन्दर्भमा आइपुग्दा भाषा शिक्षणको मर्मअनुरूपका भाषापाठ्यपुस्तक विकास परिमार्जन हुँदै आएको देखिन्छ ।

भाषापाठ्यपुस्तक र अन्य पाठ्यपुस्तक

भाषापाठ्यपुस्तक भाषापाठ्यक्रमका अपेक्षाअनुरूप तयार पारिएको मूल सामग्री हो । यसले शिक्षकलाई योजनाबद्ध र प्रभावकारी रूपमा भाषा शिक्षण गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । यसबाट विद्यार्थीहरूमा शब्दभण्डार, संरचना, भाषिक शैली र सौन्दर्यको विकास गराउँछ । यसले विद्यार्थीमा सिर्जनशीलता विकास गर्नुका साथै शिक्षकलाई भाषिक परीक्षण र मूल्याङ्कनमा मद्दत गर्दछ ।

भाषापाठ्यपुस्तक भाषापाठ्यक्रमबाट निर्देशित र नियन्त्रित हुन्छ । यो निश्चित तह, कक्षा र समयावधिका लागि तयार गरिन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा कथा, कविता, निबन्ध आदि विधाहरू रहेका हुन्छन् । यसमा विधाअनुरूपका सिपगत अभ्यास, व्याकरणात्मक अभ्यास रहेका हुन्छन् । यसमा समावेश गरिने विषयवस्तु साहित्यिक गैरसाहित्यिक दुवै प्रकृतिका हुन्छन् । यसमा प्रस्तुतिगत विविधता, विषयवस्तुगत विविधता रहन्छ । भाषापाठ्यपुस्तकमा भाषिक नियमहरूको खोजतलासमा जोड दिइएको हुन्छ । यसमा आलङ्कारिक तथा विशिष्ट शैलीका पाठ्यवस्तु पनि रहन्छन् । भाषापाठ्यपुस्तकमा भाषा सिकाइको साधन र साध्य भाषा नै बनेको हुन्छ । यसमा सिर्जनात्मक, उत्पादनात्मक, सम्पादनात्मक क्षमतामा जोड दिइन्छ । अन्य पाठ्यपुस्तकमा भने भाषा साधन बनेको हुन्छ र विषयवस्तुको ज्ञान साध्यवस्तु बनेको हुन्छ । यिनमा गैरसाहित्यिक विषयवस्तु मात्र रहन्छ । अन्य पाठ्यपुस्तकमा सैद्धान्तिक पक्षमा जोड दिइएको हुनसक्छ । यसमा शैलीगत विविधता आवश्यक मानिदैन । विषयवस्तुगत विविधता रहँदैन । एउटै विषयका कुरा गहन रूपमा रहेका हुन्छन् ।

भाषा शिक्षणको आवश्यकता पहिचान गरी पाठ्यक्रम तयार पारिन्छ त्यही आवश्यकता पूरा गर्ने मूल सामग्रीका रूपमा भाषापाठ्यपुस्तक तयार हुन्छ । भाषापाठ्यक्रम भाषा शिक्षणको सैद्धान्तिक योजना हो भने यही योजना पूरा गर्ने मूल सामग्रीका रूपमा भाषापाठ्यपुस्तक रहेको हुन्छ । पाठ्यक्रमका उद्देश्य, विषयवस्तु, शिक्षण प्रक्रिया, मूल्याङ्कन प्रक्रिया आदि सबै स्तम्भ वा अङ्गअनुसार भाषापाठ्यपुस्तक तयार पारिएको हुन्छ । अतः पाठ्यक्रमको लक्ष पूरा गर्ने मूल सामग्रीका रूपमा पाठ्यपुस्तक रहेका हुन्छन् ।

मूल सामग्री र पूरक सामग्री

भाषा शिक्षण तथा भाषापाठ्यक्रमका अपेक्षा पूरा गर्ने तयार पारिएको मूल सामग्री भाषापाठ्यपुस्तक हो । पूरक सामग्री भनेका भाषापाठ्यक्रमले निर्देश गरेका उद्देश्यहरू हासिल गर्न थप व्यवस्था गरिएका सहयोगी सामग्री हुन् । यी पाठ्यपुस्तकका अस्पष्टता हटाउन सहयोगी हुन्छन् । पूरक/सन्दर्भपुस्तक, अभ्यासपुस्तिका, शिक्षक निर्देशिका शब्दकोश, बालगीत, कविता, समाचारपत्र आदि पूरक सामग्री हुन् । यी विषयक्षेत्रअनुसार भिन्न भिन्न हुन सक्छन् । पूरक सामग्रीले सिकाइलाई रुचिपूर्ण, उद्देश्यपूर्ण र प्रभावकारी बनाउँछन् । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापप्रति ध्यान केन्द्रित

TMC

सौगात

-२८-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

गर्न, शब्द भण्डार विकास गर्न, पढाइमा प्रेरणा जगाउन, पढाइ सिपको विकास गर्न यी अपरहार्य हुन्छन् । तर भाषा शिक्षणमा उपयोग गरिने पूरक सामग्रीहरू विद्यार्थीका तह, क्षमता, रुचि, आवश्यकता आदिअनुसार नभएमा यी विद्यार्थीका लागि यी बोझ मात्र बन्न सक्छन् र यिनले शिक्षण सिकाइमा नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्छन् ।

भाषा शिक्षणमा उपयोग हुने मूल र पूरक सामग्री निर्माण गर्दा विद्यार्थीको स्तर, विषयवस्तुको बोधगम्यता, संरचनात्मक नियन्त्रण, आवश्यकता, रुचि, विधागत विविधता आदिपक्षमा ध्यान दिनुपर्दछ । यस्ता सामग्रीको भौतिक पक्ष र प्राज्ञिक पक्षलाई ध्यानमा राखी निर्माण, अध्ययन विश्लेषण गर्नु पर्दछ । प्राज्ञिक पक्षअन्तर्गत पाठ्यक्रमअनुरूपता, क्रमिकता, रोचकता, जीवनोपयोगिता, भाषा, चित्र, नमुना अभ्यास आदि पर्दछन् भने भौतिक वा परिधीय पक्षअन्तर्गत बनोट (बाह्य स्वरूप), आवरण पृष्ठ/मुख पृष्ठ, अग्र कथन, अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ, छपाइ र बाँधाइ, कागजको स्तर, मूल्य, सुलभता, पश्च आवरण पृष्ठ आदि कुरा पर्दछन् । यिनै कुराको उच्चता, न्यूनता, पर्याप्तता प्रभावकारी प्रस्तुतीकरण आदिका आधारमा भाषापाठ्यपुस्तक तथा पूरक सामग्रीको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

निष्कर्ष

भाषापाठ्यक्रम भाषा सिकाइको योजना रूपी दस्तावेज हो । यसमा विधागत पाठहरू, भाषिक सिपगत अभ्यासहरू, व्याकरणिक अभ्यासहरू आदिको व्यवस्थित प्रस्तुति रहन्छ । यसका आधारमा भाषापाठ्यपुस्तक र अन्य पूरक सामग्रीहरू तयार गरिएको हुन्छ । भाषापाठ्यक्रम विभिन्न प्रकारका हुन्छन् । यी सबैको उद्देश्य भाषिक सिपको शिक्षण हो । नेपालमा नेपाली भाषा शिक्षणको परम्परासँगै नेपाली भाषा पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक विकासको परम्परा सुरु भई विकसित भएको छ । पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा भाषा सिकाइ तथा शिक्षणका सिद्धान्तलाई आत्मसात गर्दै चरणबद्ध प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्दछ । भाषापाठ्यक्रमका संरचनात्मक स्वरूपलाई सैद्धान्तिक आधार मानेर भाषापाठ्यक्रमको अध्ययन विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ भने भाषापाठ्यपुस्तक तथा पूरक सामग्रीको मूल्याङ्कन पनि यिनमा हुनुपर्ने भौतिक तथा प्राज्ञिक विशेषताका आधारमा गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सूची

नेपाल सरकार पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७८). माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०७८ ।

नेपाल सरकार पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७१). माध्यमिक पाठ्यक्रम २०७१ ।

पौडेल, माधवप्रसाद (२०६७). नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भहरू. विद्यार्थीपुस्तक भण्डार ।

पौडेल, माधवप्रसाद (२०६७). भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा शिक्षण पद्धति. विद्यार्थीपुस्तक भण्डार ।

पौडेल, माधवप्रसाद (२०७३). भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण पद्धति. विद्यार्थीपुस्तक भण्डार ।

स्वास्थ्य संस्थाहरूको सामाजिक परीक्षणमा जवाफदेहिताको एक अभ्यास

✍ एकिन्द्र तिमिल्सेना
स्टेसन म्यानेजर
सामुदायिक रेडियो टीकापुर एफएम

✍ मीनबहादुर शाही
सहप्राध्यापक, टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस
टीकापुर, कैलाली

पृष्ठभूमि

सार्वजनिक व्यवस्थापन सिद्धान्त सन् १९८० को दशकमा नयाँ सिद्धान्त (New Public Management Theory) ले सार्वजनिक सेवा दिने संस्थाहरूले जनता तथा सेवाग्राहीलाई केन्द्रमा राखेर सेवा प्रवाहलाई द्रुत र प्रभावकारी बनाउने कुरालाई जोड दिएको थियो । आधुनिक शासन, सेवा, प्रशासनमा जनसहभागितात्मक शासन, जनता केन्द्रित सेवा, पारदर्शीता, जवाफदेहिता, प्रभावकारिता, दक्षता जस्ता पक्षहरू सेवाप्रदान गर्ने संस्थाको अनिवार्य पालना गर्नुपर्ने कार्यमा पर्दछन् । नेपालमा पनि २०६२/६३ को आन्दोलनपछि सरकार, प्रशासन जनमैत्री हुनुपर्ने, सेवा प्रभावकारी र पारदर्शी हुनुपर्ने, जनता केन्द्रमा राखिनुपर्ने मान्यतालाई आत्मसात गरिन थाल्यो । यसका लागि जनता र सेवाप्रदायक, जनता र सरकारबिच अन्तरक्रिया, संवाद गर्ने अभ्यासको सुरु भयो । यसले जनताका कुरा सिधै सेवाप्रदायक कहाँ ठोकिन्छन् । दुई पक्षबिच अन्तरक्रिया हुन्छ । गुनासो सुनुवाई हुन्छ । सुशासनमा टेवा पुग्छ । विकासमा जनसहभागिता बढ्छ भन्ने मान्यता स्थापित भएको छ । जनतसँग प्रधानमन्त्री, सेवाप्रदायकको सार्वजनिक सुनुवाई, सामाजिक परीक्षण जस्ता औजारको प्रयोग यसकै उपज मानिन्छ ।

नीतिगत व्यवस्था

सुशासन ऐन २०६४ को दफा ३० र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को मर्म र भावनाअनुसार सार्वजनिक सरोकारका निकाय तथा स्थानीय संस्थाले पारदर्शीता र जवाफदेहिता अवलम्बन गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४, त्यसको नियमावली २०६५ ले पनि सेवा प्रदायक संस्थाहरूले आफ्नो मासिक प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने, त्रैमासिक रूपमा प्रगति प्रतिवेदन राष्ट्रिय सूचना आयोगमा पठाउनुपर्ने, प्रगति विवरणहरू नागरिकको पहुँच पुग्ने स्वतः प्रकाशन गर्नुपर्ने, नागरिकलाई सार्वजनिक महत्त्वमा सूचना प्रदान गर्न सूचना अधिकारीको व्यवस्था, नागरिकका गुनासा सुन्न गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

स्वास्थ्यतर्फ स्वास्थ्य सेवा ऐन २०५३ अनुसार आधारभूत एवम् अपरिहार्य सार्वजनिक संस्थाहरूको सहभागीमूलक किसिमले सेवा प्रवाहको अवस्थाको लेखाजोखा गर्ने प्रावधान रहेको छ । नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयले स्वास्थ्य क्षेत्रका लागि सामाजिक परीक्षण कार्यसञ्चालन निर्देशिका २०७० (प्रथम संशोधन २०७३) जारी गरेको छ । यस निर्देशिकाले स्वास्थ्य सेवाप्रदायक संस्थाको नीति, नियम, कार्यक्रम कार्यान्वयन, व्यवहार, स्रोत परिचालनको नियमितता, पारदर्शीता र प्रभावकारिताबारे सेवाग्राही तथा सरोकारवाला पक्षहरूको सहभागितामा तेस्रो पक्षबाट अवस्थाको लेखाजोखा गरी प्रगतिको समीक्षा तथा आवश्यक सुधारका लागि सुझाव प्राप्त गर्ने नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ । सोअनुसार हाल जिल्ला अस्पताल, स्थानीय तहका प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, सामुदायिक स्वास्थ्य एकाइ शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरूले वार्षिक रूपमा सामाजिक परीक्षा गर्ने अनिवार्य व्यवस्थाअनुसार कार्यसम्पादन भएको देखिन्छ । यस्तै नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयले तयार गरेको स्वास्थ्य क्षेत्रका

TMC

सौगात

-३०-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

लागि सामाजिक जवाफदेहिता सङ्घीय मार्गदर्शन २०७७ र नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र रणनीतिक योजना (२०७९/८०-२०८७/८८) अनुसार नेपालका अस्पतालहरूले सामाजिक जवाफदेहिता परीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । नेपालमा विभिन्न वर्गका अस्पताल भए तापनि सामाजिक परीक्षण गर्ने अभ्यास भखै मात्र सुरु हुन थालेको छ । टीकापुर अस्पतालले पहिलो पटक सामाजिक परीक्षण गरेको छ । टीकापुर नगरपालिका मातहतका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूको आ.व. २०८०/८१ को सामाजिक परीक्षण गराएको छ । निश्चित सूचकहरू मापन गर्ने गरी तत्कालिन स्वास्थ्य चौकीहरूको सामाजिक परीक्षण गर्ने गरिएको छ ।

सामाजिक परीक्षणका उद्देश्यहरू

स्वास्थ्य क्षेत्रमा सामाजिक परीक्षा गर्नुको मुख्य उद्देश्य स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई आम नागरिक (महिला, गरिब जोखिममा रहेका, पिछडिएका एवम् बन्चितमा परेका समुदाय तथा दुर्गम क्षेत्र) प्रति उत्तरदायी भई उनीहरूको चासोप्रति सम्बेदनशील र जवाफदेही बनाउनु रहेको छ । जुन निम्नानुसार रहेका छन् ।

- क) स्वास्थ्यक्षेत्रबाट प्रदान गरिने विभिन्न सेवाहरू र स्वास्थ्यसम्बन्धी सामुदायिक क्रियाकलापहरूका बारेमा समुदायलाई जानकारी गराई पारदर्शीता कायम गर्ने,
- ख) आम नागरिक (महिला, गरिब, पिछडिएका एवम् बन्चित समुदायसमेत) को प्रत्यक्ष सहभागिताका आधारमा स्वास्थ्य सेवाप्रति उनीहरूको अधिकार, जिम्मेवारी र अपनत्वको भावना विकास गर्ने,
- ग) स्वास्थ्य सेवाप्रदायक निकायहरूलाई आम नागरिक विशेषगरी महिला, गरिब, जोखिममा रहेका, पिछडिएका, बन्चित एवम् दुर्गम क्षेत्रमा बसोबास गर्ने समुदायप्रति जवाफदेही बनाई स्वास्थ्य सेवाका अपेक्षित उपलब्धीहरू हासिल गर्ने कार्यमा योगदान पुऱ्याउने,
- घ) आमनागरिक र स्वास्थ्य संस्थाहरूबिच खुल्लारूपमा सही सूचना आदान-प्रदान, छलफल र नियमित संवाद गर्ने परिपाटीको विकास गर्ने,
- ङ) आम नागरिकमा स्वास्थ्यसम्बन्धी सूचना माग गर्ने र सेवा प्रदायकहरूमा सूचना प्रवाह गर्ने संस्कार स्थापित गर्ने,
- च) स्थानीय आवश्यकताअनुसार स्वास्थ्य संस्था सुदृढीकरणका लागि स्थानीय सहभागीतामा कार्य योजना तयार गर्ने र सोको कार्यान्वयन गर्ने गराउने र सेवाग्राही र सेवा प्रदायकबिच रहेको दुरी घटाउने ।

सामाजिक परीक्षण विधि र प्रक्रिया

स्वास्थ्य चौकीहरूको सामाजिक परीक्षण विधि

पहिलो चरण: नगरपालिका तथा स्वास्थ्य संस्थाहरूसँग समन्वय तथा प्रस्तावना पेस गर्ने

दोस्रो चरण: सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाका सरोकारवालाहरूसँग भेटघाट तथा अवलोकन, छलफल, तथ्याङ्कन सङ्कलन गर्ने,

तेस्रो चरण: स्वास्थ्य संस्थाका सेवाग्राही तथा सेवाप्रदायकबिचमा धनसिंहपुर, नारायणपुर र विजयनगरमा प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा छलफल तथा सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो,

चौथो चरण: अन्तिम प्रतिवेदन निर्माण तथा प्रस्तुत ।

टीकापुर अस्पतालको सामाजिक परीक्षण विधि

टीकापुर अस्पतालले प्रदान गरेका सेवाको प्रभाव कार्यालय सञ्चालनको अवस्था सेवा प्रवाह गर्न सक्ने क्षमता कर्मचारी व्यवस्थापन र वित्तीय सुशासनको अवस्था पत्ता लगाउन तपसिलअनुसारको विधि अवलम्बन गरिएको छ :

सन्दर्भ सामग्री अध्ययन र समीक्षा : टीकापुर अस्पतालले दिने सेवाहरू, टीकापुर अस्पतालको आ. व. २०८०।८१ वार्षिक बजेट, कार्यक्रम, वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन, विभाग र कार्यक्रमको प्रगति विवरण, आ. व. २०७९।८० को लेखा परीक्षण प्रतिवेदन, टीकापुर अस्पताल विकास समितिका निर्णयहरू, नमूनाको रूपमा केही खर्चका भौचर हरू र न्यूनतम सेवा मापदण्डको प्रतिवेदनलाई अध्ययन गरी समीक्षा गरिएको छ ।

अन्तर्वार्ता र समूह छलफल : टीकापुर अस्पताल विकास समितिका अध्यक्ष सदस्यसचिव लगायतका पदाधिकारीहरू, विभाग र शाखाका प्रमुखहरूसँग अर्धसंरचित अन्तर्वार्ता गरिएको छ । प्रमुख समस्या, चुनौती तिनीहरूको सम्पादनको अवस्था र भावी कार्यदिशाका बारेमा सूचना सङ्कलन गरिएको । अस्पतालमा सेवा लिन आएका १०० जना सेवाग्राहीको सेवाप्रतिको सन्तुष्टि, असन्तुष्टि लिइएको छ ।

अवलोकन : सामाजिक जवाफदेहिता परीक्षणको अवधि भरी टीकापुर अस्पतालको अवस्था र सेवा प्रवाहको अवस्थाको अवलोकन गरिएको छ । यसरी प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयारी गरी २०८१ असोज १८ गते दिउँसो १२:३० बजेदेखि ३:१५ बजेसम्म प्रस्तुति तथा छलफल गरी सुझाव लिइएको थियो ।

टीकापुर नगरपालिका स्वास्थ्य चौकीहरूको अवस्था लेखाजोखा

स्वास्थ्य संस्थाको न्यूनतम सेवा मापदण्डको नतिजा २०७९।८०

स्वास्थ्य संस्थाको नाम	वडा नं	प्राप्ताङ्क अवस्था
धनसिंहपुर स्वास्थ्य चौकी	८	९७
नारायणपुर स्वास्थ्य चौकी	६	८४
विजयनगर शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	२	८२
मनिकापुर शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	५	८१
अस्नेहरी शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	४	७९
भुँगा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	९	७३
सत्ती शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	७	६४
रामपुर शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	३	६१
ज्योतिनगर सुवास्थ्य प्रवर्द्धन केन्द्र	१	५७

स्रोत : टीकापुर नगरपालिका स्वास्थ्य शाखा २०८१

सामाजिक परीक्षणबाट प्राप्त नतिजाहरू : टीकापुर नगरपालिकाका सबै वडामा स्वास्थ्य केन्द्र भएको, सबै स्वास्थ्य केन्द्रमा औषधि भएको, सबै स्वास्थ्य केन्द्रमा कम्तिमा एक जना नर्सिङ स्टाफ भएको, नियमित गर्भजाँच र ग्रामीण अल्ट्रासाउण्ड सेवा, शतप्रतिशत महिला सुरक्षित सुत्केरी सेवा, परिवार नियोजन कार्यक्रम प्रभावकारी भैरहेको, सबै वडा पूर्ण खोप सुनिश्चित भएको, २४ महिनासम्म बालबालिका तौल भैरहेको बाल कुपोषण अन्त्यतिर, क्षयरोगी पहिचान उपचार र पोषणको व्यवस्था भएको देखिन्छ । निर्देशिका अनुसार व्यवस्थापन समिति गठन भएका वार्षिक

TMC

सौगात

-३२-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

कमितीमा ४ पटकदेखि ११ पटकसम्म बैठक भएको, ५ वटामा ल्याव सेवा, २ वटा बर्थिङ सेन्टर चलेको, स्वास्थ्य स्वयं सेविका परिचालन भएको र गाउँघर क्लिनिक खोप केन्द्रहरू नियमित चलेको देखिन्छ ।

सबल पक्ष	कमजोर पक्ष
<ul style="list-style-type: none"> समुदाय स्वास्थ्य परिचालन समिति हात धुने नड काटने ब्रस गर्ने टोल भन्सारिपुर स्वास्थ्य पशुको मलमूत्रको उचित व्यवस्थापन शौचालय सफा डस्टविनको प्रयोग नसर्ने रोगको शिविर २३२ जनाले लाभ लिए नमूना स्वास्थ्य वडा घोषणा अग्र्यािनिक तरकारी खेती गर्ने २२ जना किसानलाई सम्मान र निशुल्क बीउविजनको व्यवस्था धुवारहित चुल्हो बारे सचेतना कार्यक्रम । ८० भन्दा बढी घरमा बायोस्यान्ड जडान भैसकेको । एकजनाले चुल्हो बनाउने तालिम प्राप्त । १००० दिनको महत्त्वबारे गर्भवती सुत्केरी र अभिभावकलाई राखेर ३ ठाउँमा अन्तरक्रिया 	<ul style="list-style-type: none"> बजेटको अभाव नौकमिसर्ने रोगको लागि क्याम्पिङको अभाव पोषण कोसेलीको अभाव कम उमेरका आमा भएकाहरूको विवाह दर्ता र तिनका बच्चाको जन्मदर्ता नहुँदा यस वर्ष ४ जना आमाले पोषण नपाएका ।

व्यवस्थापन समिति र बैठक : आ. व. २०७९। ८० मा ५ पटक ७ निर्णय भएको, आ. व. २०८० । ८१ मा ४ पटक ६ निर्णय र आ. व. २०८० । ८१ मा कर्मचारीको ९ वटा बैठक बसेर १२ वा निर्णय गरेको देखिन्छ । धनसिंहपुरमा २०७८/७९ मा २०७ जनाले ल्याव सेवा लिएकोमा २०७९/८० मा २६७ जनाले ल्याव सेवा लिएको पाइन्छ ।

नारायणपुर स्वास्थ्य चौकी

सेवाग्राही र कर्मचारीका नजरमा राम्रा र नराम्रा पक्षहरू

सबल पक्ष	कमजोर पक्ष
<ul style="list-style-type: none"> पर्याप्त जमिन भएको मानसिक स्वास्थ्य सेवा दिइरहेको नसर्ने रोगहरूको उपचार सेवा भएको बर्थिङ सेन्टर भएको सुत्केरी प्रोत्साहन रकम १८०० तुरुन्तै पाइने किशोरकिशोरी मैत्री स्वास्थ्य संस्था २०८० भदौ देखि चैतसम्म २०६ जनाले ल्याव सेवा लिएको ल्यावको आम्दानी महालक्ष्मी बैंकमा मासिक रूपमा जम्मा हुने भएको सेवाग्राहीको अनलाइन दर्ता हुने गरेको 	<ul style="list-style-type: none"> उर्जा ब्याक अफ जेनेरेटर नचल्ने पुराना समान धेरै छिन् स्टोरमा काम लाग्दैनन् फोहोर खाल्ने खनेर जलाउने गरेको व्यवस्थापन समितिले गरेका केही निर्णय कार्यान्वयन हुन नसकेको कहिलेकाँही स्वास्थ्यकर्मी नभएर स्वास्थ्य चौकी खाली हुने चिसोका बेला स्वास्थ्यकर्मी घाममा बसेर मोवाइल चलाउने सेवाग्राहीले कुरिरहनु पर्ने

	कमजोर पक्ष
	<ul style="list-style-type: none"> • सुत्केरी भएको दिन प्रोत्साहन रकम पाईन्छ तर पुस १९ गते भएकी सुत्केरीले बशाख १८ गतेसम्म भत्ता पाइनन् • के को उपचार हुन्छ के को हुँदैन भन्ने थाहा नहुने • पुसमा बच्चालाई खोकी लाग्दा औषधी नपाइएको • पुसदेखि चैतसम्म पिल्स र जीवनजल नभएको ।

निशुल्क औषधी र उपचारको अवस्था : नारायणपुर स्वास्थ्य चौकीको कभरेज एरियाभित्र वडा नं ६ को कुल जनसङ्ख्या ४८८४ रहेको छ । गत वर्ष यस संस्था बाट कुल ३४२९ (महिला ३३३० पुरुष १५५२) जना नागरिकले स्वास्थ्य सेवा लिएका छन् । यस संस्थाबाट ४२ प्रकारका औषधी र १० प्रकारका मानसिक स्वास्थ्यसम्बन्धी औषधी उपलब्ध भएको देखिन्छ ।

प्रसुति सेवा बर्थिङ सेन्टर : गत वर्ष ७८ जना गर्भवति (२० वर्षमुनिका २ जना) थिए जसमध्ये ३४ जनाले नारायणपुर स्वास्थ्य चौकीको बर्थिङ सेन्टरमा बच्चा जन्माएका छन् । यसवर्ष ४९ जना गर्भवती छन् । पहिले शल्यक्रियाबाट बच्चा जन्माएकी एक गर्भवतीको रगत बगेको साल बच्चा भन्दा अगागि रहेकाले अन्य अस्पतालमा रेफर गरिएको छ । घरमा सुत्केरी हुनेको सङ्ख्या शून्य रहेको छ ।

प्रोत्साहन पोषण कोशेली र कुपोषण : प्रोटोकलअनुसार गर्भ जाँच गराएका र स्वास्थ्य संस्थामा पुगेर सुरक्षित सुत्केरी गराएका महिलाले १८०० प्रोत्साहन पाउने गरेका छन् । नियमित स्वास्थ्य जाँच नभएका तर स्वास्थ्य संस्थामा सुत्करी भएकाले १००० पाउने गरेका छन् । २०८० कात्तिकमा पार्वती चौधरीका दुई वर्षकी छोरीलाई कुपोषण भएपछि धनगढी रेफर गरिएको थियो

गाउँघर क्लिनिक तथा खोप सेवा : महिनामा ३ दिन गाउँघर क्लिनिक ३ दिन खोप केन्द्र चलि रहेका छन् । बेलुवाबोभीमा अहिले समस्या नयाँ बनेको सामुदायिक भवनमा तला थपेर भुँइ तला दिए राम्रो हुनेछ । नारायणपुर स्वास्थ्य चौकीमा २०८० भदौदेखि चैत सम्म २०६ जनाले ल्याव सेवा लिएका छन् ।

संवेदनशीलता : स्वास्थ्य संस्थामा सेवा लिन आउने सबै सेवाग्राहीलाई बस्ने व्यवस्था छ । ज्येष्ठ नागरिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई उपचारकक्षामा जानका लागि बाटोको व्यवस्था छ । बाटोमा भर्खरै रेलिङ पनि लगाइएको छ । असक्त बिरामी आएमा ह्विलचियरको व्यवस्था छ । बर्थिङ सेन्टरमा काम गर्ने नर्सिङ स्टाफलाई माथिल्लो तलामा आवासको व्यवस्था छ । बर्थिङ सेन्टर अलग्गै र सुरक्षित छ । मातृ शिशु कक्ष किशोरकिशोरी कक्षको व्यवस्था छ । आवश्यक बेडकोठा पर्दाको व्यवस्था छ । ३ जना नर्सिङ स्टाफ र एक जना सहयोगी महिला हुनुहुन्छ । यसले महिलालाई उपचार सेवा लिन सहज भएको देखिन्छ ।

पारदर्शिता जवाफदेहिता : स्वास्थ्य संस्था पाइने औषधिको सूची राखिएको छ । परीक्षण गरिएको दिन सबै प्रकारका औषधीको मौज्दात देखिएको छ । स्वयसेविकाको नाम मोवाइल नम्बर राखिएको छ । कर्मचारीहरूको रोस्टर राखिएको छ । कर्मचारी बैठकबाट काम बाँडिएको छ । गाउँघर क्लिनिक र खोप केन्द्र तदारूकताका साथ चलाइएको छ । पूर्ण खोप सुनिश्चित बनाइएको छ । स्वयसेविकाहरूलाई अत्याधिक परिचालन गरिएको

देखिन्छ । संस्थाको लेखापरीक्षण भएको छ । सुत्केरी प्रोत्साहन रकम ल्याव परीक्षण शुल्क संस्थाको अम्दानी रहेको छ । सस्थाका एक जना पूर्व प्रमुखका नाममा रहेको ८३ हजार पेस्की मिनाह गर्ने निर्णय गरेको देखिन्छ ।

व्यवस्थापन समिति बैठक र निर्णयहरू

क्र.सं.	बैठक मिति	निर्णय सङ्ख्या	कार्यान्वयनको अवस्था
१	२०७९।७।२	३	डेलिभरी भैसकेपछि बस्नको लागि व्यवस्था गर्ने
२	२०८०।६।३०	७	आवश्यकतानुसार मर्मत सभार गर्ने
३	२०८०।९।६	२	पर्खाल बनाउन बजेट माग गर्ने

कार्यालयको अवस्था : भवन कोइकाको सहयोगमा निर्माण भएको, बर्थिङ सेन्टर दुई जना अनमीको आवासीय डियुटी रहेको, लैङ्गिक संवेदनशीलतालाई ध्यानमा राखी शौचालय गर्भवती जाँच गर्ने कक्षको व्यवस्था रहेको, ल्याव सेवा रहेको, कर्मचारी बैठक र स्वास्थ्य चौकी व्यवस्थापन समितिको बैठक बस्ने गरेको, गुनासो पेटिका र कन्डम बक्स खाली रहेको, हरेक कोठामा फोहोर राख्ने बाल्टी राखिएको देखिन्छ । बाल्टीमा रहेको फोहोर खाल्टोमा जलाउने गरेको छ । जेनेरेटर लगायत कोइकाले दिएका सामानहरू प्रशस्तै रहेको देखिन्छ ।

विजय नगर सहरी स्वास्थ्य केन्द्रको सेवाग्राही र कर्मचारीका नजरमा राम्रो र कमजोर पक्षहरू

सबल पक्ष	कमजोर पक्ष
<ul style="list-style-type: none"> स्वास्थ्य चौकी पर्खाल सहितको भवन, पर्याप्त जमिन भएको टीवीका विरामीलाई घरघरै गएर भोलिन्टियरमार्फत खकार सङ्कलन गर्ने अवस्पतालमा पुर्‍याएर जचाउने र पोजिटिभ देखिए उपचार गराउने ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य शिविरबाट ४८४ जनाले सेवा लिएका र २१ जना उच्च रक्तचापका बिरामी फेला परेका सेवाग्राहीको भीड नहुँदा समयमै सेवा पाइने । 	<ul style="list-style-type: none"> उर्जाका लागि ब्याक अप नभएको, जेनेरेटर चल्ने छैन । पुराना समान धेरै छन् स्टोरमा काम लाग्दैनन् । फोहोर खाल्टो खनेर जलाउने गरेको वडा मिलेको छैन घर नजिकैको स्वास्थ्य संस्था छैन बाहिर टाढा जानुपर्ने अवस्था सुगर प्रेसर दमको औषधी दिनुपर्ने नागरिकले औषधी माग्छन स्वयंसेविकाले स्वास्थ्य केन्द्रलाई बारम्बार भनिरहनु पर्दछ त्यतिबेला कर्मचारीहरू स्वयंसेविकालाई रिसाउने गरेको । सेवाग्रहीका अनुसार बाहिरको शौचालय फोहोर हुन्छ कहिले पानी हुँदैन भित्रको प्रयोग गर्न पाइँदैन ।

कार्यालयको अवस्था : कोइकाको सहयोगमा बनेको भवन, खानेपानी शौचालय कम्पाउन्ड वाल भएको ४२ प्रकारका औषधी उपलब्ध भएको, ३ जना स्वास्थ्य कर्मचारी भएको, लैङ्गिक संवेदनशीलतालाई ध्यानमा राखी शौचालय गर्भवती जाँच गर्ने कक्षको व्यवस्था रहेको, जेनेरेटर लगायत कोइकाले दिएका सामानहरू प्रशस्तै रहेको देखियो ।

निशुल्क औषधी र उपचारको अवस्था : जनसङ्ख्या ७७५४ भएको विजयनगर शहरी स्वास्थ्य केन्द्रको कभरेज क्षेत्र वडा नम्बर २ मा एक वर्षमा ५८०९ जनाले सेवा लिएकाछन जसमध्ये ओपीडीबाट मात्रै ३८४८ (महिला

TMC

सौगात

-३५-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

२२२४ पुरुष १२२४) ले सेवा लिएका छन् । यसवर्ष २७४४ जना नागरिकले स्वास्थ्य सेवा लिएका छन् । ४२ प्रकारका औषधी उपलब्ध रहेको छ औषधी भण्डारण वितरण स्थल मातृशिशु क्लिनिक, गाउँघर क्लिनिक महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविकाबाट औषधी वितरण गरिएको छ । दादका बिरामी धेरै भएको पाइयो । आ. व. २०७९। ८० मा २५८ जनाले सेवा लिएकोमा यस वर्ष पनि १८२ जनाले सेवा लिइसकेको देखिन्छ ।

पोषण कोशेली र कुपोषण : टीवीका ७ जना बिरामीलाई पोषण कोशेली दिने गरिएको छ। यस वर्ष दुई जनाले पाएका छन् । जसमा २५ किलो चामल एक क्रेट अण्डा र आधा किलो घ्यू रहेको छ । कुपोषित बालबालिका ३ जना रहेकोमा एउटा बसाइ सरेको दुई वटाको सुधार भएको देखिएकोछ । गाउँघर क्लिनिक तथा खोप सेवा महिनामा ३ दिन गाउँघर क्लिनिक ३ दिन खोप केन्द्र चलि रहेका छन् । सीतापुर बन्दीपुर विजयनगर र पुरानो कालिका स्कुल राजीपुरमा गाउँघर क्लिनिक सञ्चालन हुन्छ । सीतापुरमा रूखमुनि बन्दीपुरमा प्रतिकालयमा गाउँघर क्लिनिक चलि रहेको छ । बन्दीपुर राजीपुर र विजयनगरमा खोपकेन्द्र चलि रहेका छन् ।

संवेदनशीलता : स्वास्थ्य संस्थामा सेवा लिन आउने सबै सेवाग्राहीलाई बस्ने व्यवस्था छ । ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई उपचार कक्षमा जानका लागि बाटोको व्यवस्था छ । असक्त बिरामी आएमा ह्विलचियरको व्यवस्था छ । इञ्चार्ज र एक जना अनमी महिला हुनुहुन्छ । इञ्चार्जले बैठक तालिममा गइरहनुपर्ने र अनमी खोप सेवा दिन वा गाउँघर क्लिनिकमा गएको बेला सेवा लिन आएका महिला तथा किशोरीहरूले उपचार सेवा लिन गाह्रो भएको देखिन्छ ।

पारदर्शिता जवाफदेहिता : स्वास्थ्य संस्था पाइने औषधीको सूचि राखिएको छ । परीक्षण गरिएको दिन ४० प्रकारका औषधीको मौज्दात देखिएको छ । स्वयंसेविकाको नाम मोवाइल नम्बर राखिएको छन् कर्मचारीहरूको रोस्टर र िखिएको छन् । कर्मचारी बैकबाक काम बाँडिएको छ । गाउँघर क्लिनिक र खोप केन्द्र तदारूकताका साथ चलाइएको छ । पूर्ण खोप सुनिश्चित वडा बनाइएको छ । स्वयंसेविकाहरू (९ जना) लाई अत्याधिक परिचालन गरिएको छ । संस्थाको लेखापरीक्षण गरेको देखिदैन ।

टीकापुरमा नगरपालिकाका स्वास्थ्य संस्थाहरूको समग्र अवस्था

सवल पक्षहरू	कमजोर पक्षहरू
<ul style="list-style-type: none"> • हरेक वडामा स्वास्थ्य संस्था खुलेको भवन जनशक्ति र औषधी पुगेको • बालरोग विशेषज्ञ स्त्री तथा प्रसूति रोग विशेषज्ञ भएको • सुरक्षित सुत्केरीका लागि होम टु हस्पिटल कार्यक्रम • सुत्केरीलाई घरैमा स्वास्थ्य जाँच • ग्रामिण अल्ट्रासाउण्ड • निशुल्क रगत सुत्केरीलाई पोषण कोशेली क्षयरोगीलाई पोषण • पूर्णखोप सुनिश्चित पालिका • परिवार नियोजनको प्रभावकारिता • समुदायमा स्वास्थ्य शिक्षा नमुना वडा कार्यक्रम • टाढाका वडा लक्षित बर्थिङ सेन्टरकार्यक्रम • गैरसरकारी संस्थाहरूको पनि सहयोग रहेको 	<ul style="list-style-type: none"> • स्वास्थ्यकर्मीको सन्तुलन मिलाउन नसक्नु • उपकरणको प्रयोग नहुनु • गाउँघर क्लिनिक खोप केन्द्र नहुँनु, भएका स्थानमा आधारभूत आवश्यकता नहुनु • म्याद नाघ्नै लागेका औषधी आपूर्ति हुनु र स्वास्थ्य संस्थामा भेटिनु • बिग्रेका सामानलाई मर्मत गर्ने वा लिलाम बिक्री गरी पुन आपूर्ति मिलाउने व्यवस्था नहुँनु • पिरवार नयजनको सफलता र लिंग पहिचान गरी गर्भपतन गर्दा छोरीको संख्या कम हुनु • सुत्केरी आमाको मृत्यु हुनु • कम उमेरको विहे नरोकिनु

टीकापुर अस्पतालमा प्राप्त हुने सेवाहरू

मृगौलाका बिरामीका लागि डाइलासिस सेवा, हाडजोर्नी विशेषज्ञ सेवा, स्त्री तथा प्रसुती रोग विशेषज्ञ सेवा, बाल रोग विशेषज्ञ सेवा, नाक कान घाँटी रोग विशेषज्ञ सेवा, जनरल फिजिसियनको सेवा, सर्जनद्वारा विभिन्न किसिमका अप्रेसन सेवा, रेडियोलोजिष्ट सेवा दन्त रोग सेवा, मनोचिकित्सक सेवा रहेका छन् । गम्भीर बिरामीका लागि: ICU, HDU, CEONC र बालबालिकाका लागि NICU सेवा फिजियोथेरापी रोग पहिचानका लागि प्रयोगशाला सेवा, इण्डोस्कोपी, भिडियो एक्सरे, एक्सरे सेवा रहेका छन् । अस्पतालका अन्य सेवामा स्वास्थ्य विमा सेवा, फर्मासिस्टबाट फार्मेसी सेवा, २४ सै घण्टा इमर्जेन्सी सेवा, एम्बुलेन्स सेवा, शव बाहन सेवा, हिंसापीडितहरूका लागि ओ.सी.एम.सी. सेवा, १२ लक्षित समुहलाई निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा (सामाजिक सेवा ईकाइ) जनस्वास्थ्यतर्फ, सुरक्षित मातृत्व सेवा, खोप सेवा, ए.आर.टी. सेवा, टि.बी/लेप्रोसी जिन एक्सपर्ट सेवा, अक्सिजन सेवा, कर्मचारी सेवा फोहोर सफाइ सेवा रहेका छन् ।

टीकापुर अस्पतालले वर्षभरिमा दिएका सेवाहरू

सेवाहरू	२०७९/८०	२०८०/८१	बढेको
बहिरंग सेवा	१३३९२४	१४५३७३	११४४९
आकस्मिक सेवा	२८१३०	३३४३२	५३०२
ल्याव परीक्षण बिरामी	४२५२०	४७५५४	५१४४
ल्याव सेवा	३८१५३४	५९९७४५	२१८२११
एक्सरे	२९१९३	३३८९४	४७०१
अल्ट्रासाउण्ड	१५०११	१७०६५	२०५४
इण्डोस्कोपी	१२	१८४	१७२
जम्मा शल्यक्रिया	२२७४	३८९१	१६१७
गम्भिर शल्यक्रिया	१०१०	१६५९	६४९
अस्पतालमा सुत्केरी	१७१५	१६१६	(९९)
शल्यक्रियाबाट सुत्केरी	३४२	३७२	३०
२० वर्षमुनिका सुत्केरी	१६५	१४४	(२१)
सुरक्षित गर्भपतन	६०१	५६३	(३८)
बाहिर गर्भपतन गराइ बिग्रेर आएका	३२	५९	२७
जिवित जन्म	१७२६	१६०३	(१२३)
न्यून तौल भएका बच्चा	१४७	२७७	१३०
पूर्वप्रसूति जाँच			
पहिलो पटक गर्भवती जाँच	५५५	५७५	
प्रोटोकलअनुसार पहिलो जाँच	२०५	२३१	
प्रोटोकलअनुसार चौथो जाँच	४११	४१६	
प्रोटोकलअनुसार आठौं जाँच	२८	११०	
अस्पतालमा सुत्केरी भएकाको चौथो जाँच भएको	१५७८	१४२५	
२२ हप्तादेखि जन्मेको १ हप्ताभित्रको मृत्यु	२५	२०	
अस्पतालमा भर्ना भएका बिरामीको मृत्यु	२१	२४	

नवजात शिशुको मृत्यु	१	३	
मृत्युको अवस्थामा अस्पताल पुगेका	३३	३८	अधुरो
पोष्टमार्टम	२०६	२१३	
ओपीडीमा आएका औषत विरामी प्रतिदिन	४७३	५१४	
आकस्मिक सेवा लिएका औसत विरामी प्रतिदिन	७७	९२	
वर्षमा रेफर गरिएका बिरामी	३३७	२८०८	
वर्षमा रेफर भई आएका बिरामी	०	१२७	अधुरो

परीक्षकले अवलोकन अन्तरक्रिया छलफलबाट प्राप्त गरेका सूचनाहरू (टीकापुर अस्पताल)

सबल वा राम्रा पक्षहरू	कमजोर पक्षहरू	कमजोर पक्षहरू
<ul style="list-style-type: none"> अस्पताल ब्यबस्थापन समितिसँग बिभिन्न सहयोगी सस्थासँग समन्वय र सहकार्य भएको अस्पतालको पर्याप्त जग्गा भएको विशेष सेवा-हाडजोर्नी, दन्त डेलिभरी, सर्जरी, नाककानघाँटी, डायलासिस, बालरोग, NICU, HDU कन्सल्टेन्ट डाक्टर १५ जना मेडिकल अधिकृत १० जना ओटी सुधार भएको अस्पतालको फार्मसी सेवा सुधार रेफरेल केस घटेको छ अस्पताल व्यवस्थापन पक्षको समन्वय र सहकार्यबाट सेवा सुविधामा सुधार हुँदै जानु मेसुको सक्रियता तथा समन्वयात्माक भूमिका ल्याब उपकरण तथा सेवा विस्तार बिमा उपचार सेवा Modular OT मृगौला रोगीहरूका लागि Dialysis सेवाको सुरुवात टीकापुर अस्पताल रेफेरल सेन्टरको रूपमा विकास हुँदै जानु सुलभ दरमा गुणस्तरीय औषधी स्वास्थ्य बिमा उपयोगिता ओसीएमसी सेवा ओपीडी सेवा बिहान ८ बजेबाट सुरुहुने शनिबार जेष्ठ नागरिकलाई ओपीडी सेवा 	<ul style="list-style-type: none"> सेवाग्राही बिरामी तथा समुदायको अस्पतालप्रतिको अपनत्व र भवनको कमि विभिन्न सहयोगी संस्थाले दिएको सहयोगप्रति नागरिक तथा कर्मचारीमा सकारात्मक दृष्टिकोणको कमी भौतिक पुर्वाधारको कमी अस्पतालको व्यवस्थापन पक्ष कमजोर स्वास्थ्यकर्मीले बिरामीसँग गर्ने व्यवहार राम्रो छैन हाडजोर्नी सर्जरीका लागि चाहिने सामग्री (किला काँटा इम्प्लान्ट) अस्पतालको फार्मसीमा नराखी बाहिर पैसा जम्मा गर्नुपर्ने जुन धनगढी र अन्य ठाउँ भन्दा महँगो ओपीडी समयमा डाक्टर निजी अस्पतालमा समय दिने अस्पतालका कर्मचारीका बिचमा गुटबन्दी र द्वन्द्वले गर्दा प्रभावकारी सेवामा नकारात्मक असर स्थानीय तथा सेवाग्राहीले कहिलेकाही अस्पतालमा भ्रमेला गर्ने बिरामीको भिड व्यस्थापन गर्न नसक्दा ल्याब, टिकट, फार्मसीमा समय धेरै लाग्ने नाक कान घाँटी विभागमा उपकरण अभाव रहेको ओटी समयमा पालो पाइदैन भनेर बिरामीलाई निजी अस्पतालमा पठाउने प्रवृति 	

	<ul style="list-style-type: none"> ● ल्याबको रिपोर्ट लिन समय धेरै लाग्ने, ल्याबमा उच्च जनशक्तिको अभाव ● खरिद योजनाको पूर्णपालना हुन नसकेको ● आमा सुरक्षा कार्यक्रम निशुल्क हुँदा पनि केही ठाउँमा पैसा तिर्नुपर्ने ● इमर्जेन्सीका कर्मचारीको रूखो व्यवहार ● व्यवस्थापन समितिबाट राखेका कर्मचारीको पेसागत सुरक्षा नभएको ● फार्मसीमा टेन्डरबाट आपूर्ति गरिने केही औषधीको गुस्तरमा शंका ● अस्पतालमा श्रेणीबिहीन कर्मचारी तथा अन्य कर्मचारीको भर्नामा प्रक्रिया नपुगेको ● अस्पताल परिसरभित्र प्लास्टिक तथा अन्य फोहर व्यवस्थापन हुन नसक्नु ● अस्पतालको क्यान्टिन स्वच्छ सफा तथा व्यवस्थित नभएको ● अस्पतालका प्राय शौचालयहरू फोहर तथा सरसफाइको कमि र अपाङ्गमैत्री नभएको ● कुनै कुनै समयमा बिमाको दुरुपयोग भएको ● बिलिङ र ओपीडी काउन्टरमा ढिलो सेवा ● बिरामीको लागि बेडको अभाव रहेको, ग्यालरीमा बेड लगाएर उपचार गर्नुपर्ने अवस्था छ ● वासिङ मेसिन बिग्रेर सेवा प्रभावित भएको
--	---

टीकापुर अस्पतालमा रहेका चुनौतीहरू :

अस्पतालको स्तर निर्धारण नहुनु भवन अभाव बजेट सीमित हुनु, बिरामीको चापअनुसार व्यवस्थापन गर्ने कार्य का भएको, अस्पतालको प्रोटोकलअनुसार भौतिक पूर्वाधार विकास कम हुनु, बिरामीको चापअनुसार बेड सङ्ख्या बृद्धि नहुनु , अस्पताल ५१ बेडको भएता पनि सेवाग्राहीको चापअनुसार जनशक्तिको व्यवस्थापन नभएको देखिन्छ । विकास समितिबाट प्रवेश गरेका कर्मचारीको सेवा सुविधामा असमानता वा न्यून पारिश्रमिक हुनु, अस्पतालका शाखाहरूका बिचमा समन्वय र सहकार्यको कमी हुनु ,कर्मचारी भर्ना प्रक्रियामा प्रतिस्पर्धा नहुँदा दक्ष कर्मचारीको अभाव ल्याब सेवाको गुणस्तर र विश्वसनियतामा शङ्का हुनु ,अस्पतालमा सेक्युरिटी व्यवस्था नभएको, विशेषज्ञ सेवा टिकाइ राख्न चुनौती र बिरामीको तुलनामा डाक्टर, नर्स र बिरामीको अनुपात पटक्कै नमिलेको यसका समस्या हुन् ।

अस्पतालको सेवा सुधारका लागि सामाजिक परीक्षणबाट प्राप्त सुझावहरू

१. अस्पतालले हाल दिइरहेको सेवालाई हेर्दा तत्काल १०० शैयाको पूर्वाधार र चापअनुसार बेड बिस्तार गर्न सकिने पूर्वाधार विकास गर्न सकिने ।
२. यसका लागि आवश्यक जनशक्तिको पहिचान (ओ एण्ड एम) गरी सोहीअनुसारको जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने र जनशक्तिअनुसार अप्रेसन थियटर, प्रयोगशाला, उपकरण, औषधीको व्यवस्था गर्ने ।
३. अस्पतालमा आवश्यक जनशक्ति टिकाइ राख्न आकर्षक तलव सुविधा हुनुपर्दछ । नेपाल सरकारले तोकेको तलव सुविधा कम भएको सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारले बनाएको विशेषज्ञ चिकित्सक प्रोत्साहन भत्तासम्बन्धी कार्यविधि २०७७ लागू नभएको र चिकित्सकहरूलाई आन्तरिक आयबाट शतप्रतिशत भत्ता प्रयोगशाला शल्यक्रिया थेरापी अल्ट्रासाउण्ड लगायतका कामबाट प्राप्त रकमबाट लाभ बाँडफाँट गर्ने अभ्यास छ । यही नै उपयुक्त विधि भएमा प्रदेश सरकारले यस अनुकूल विधि तयार गर्नुपर्छ । टीकापुर अस्पतालका लागि मात्रै उपयुक्त भएमा अस्पतालले कार्यविधि बनाएर सुविधा दिनुपर्दछ,
४. महिनाको एकपटक विभागका प्रमुखहरूको बैठक बसी नवीन ज्ञान प्राप्ति नवीन अभ्यास थपिएका चुनौती र भावी रणनीतिका विषयमा छलफल निष्कर्ष र रेकर्ड राख्ने,
५. विकास समितिबाट भर्ना गरिएका स्वास्थ्यकर्मीहरूको उचित तलवको व्यवस्था लामो समय काम गरेकालाई ग्रेड र संस्थाको क्षमताअनुसार उपादानको व्यवस्था गर्नु पर्दछ ।
६. अस्पतालमा काम गर्ने तर बाहिर मेडिकल व्यवसाय गर्ने व्यक्ति एउटा हुँदा आफ्नै मेडिकलबाट औषधि किन्न बाध्य पारेको भन्ने गुनासो आएकाले सम्बन्धित व्यक्ति सचेत रहनु पर्दछ ।
७. अस्पतालमा काम गर्ने तर निजी अस्पतालमा लगानी गरेका स्वास्थ्यकर्मीहरूले अस्पतालभन्दा निजीमा सजिलो र राम्रो हुन्छ भनी बिरामीलाई निजीतर्फ प्रेरित गरेको गुनासो आएकाले सम्बन्धित व्यक्ति सचेत रहनुपर्दछ ।
८. अस्पतालमा काम गर्ने चिकित्सकहरू ड्यूटीको समयमा निजी अस्पताल र स्वास्थ्य संस्थामा काम गर्ने गरेको गुनासो आएकाले सम्बन्धित व्यक्ति सचेत रहनुपर्दछ ।
९. अस्पतालका काम कारवाहीमा निजी स्वास्थ्य संस्थाको स्वार्थ बाजिनु हुँदैन । अस्पतालका काम कारवाहीमा बाह्य प्रभाव निरूत्साहित गर्नुपर्दछ ।
१०. अस्पतालमा कार्यरत चिकित्सकहरूको निजी संस्थामा बोर्ड लगाउने फलानो डाक्टरबाट चौबिसै घण्टा सेवा मिल्छ भन्ने प्रचारप्रसार गरिएकाले सम्बन्धित व्यक्ति सचेत रहनु पर्दछ ।
११. एउटा विभागमा दुईभन्दा बढी चिकित्सक भए तापनि बिरामीले आएको दिन सेवा नपाउने रेफर हुने तल्लो तहका कर्मचारीले जाँच्ने प्राविधिक काममा कार्यालय सहयोगीलाई प्रयोग गर्ने गरिएकाले यसलाई निरूत्साहित गर्नुपर्दछ ।
१२. जिन्सी सामानहरूको काडिड नभएकाले सबै सामानहरूको अवस्था थाह पाउन कठिन छ हरेक भवनको नम्बर उपकरण र सामानहरूमा कोडिड गरी राख्नुपर्ने र बिग्रिएका सामानहरूको मर्मत सम्भार समयकै गरी प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ
१३. अस्पतालका हरेक विभागहरूले सम्पन्न गरेको कामको प्रगति हरेक महिना तयार गरी रेकर्ड राख्नुपर्दछ
१४. कर्मचारीहरूका बिच समधुर सम्बन्ध राख्ने, गुनासो सुनुवाइ गर्ने, गम्भीर त्रुटी भेटिएमा विभागीय प्रमुखको सिफारिसमा कारवाहीको विधि व्यवस्था हुनुपर्ने र अस्पतालको मुख्य काम बिरामीको उपचार गर्नु भए तापनि गुणस्तरिय सेवा दिन कर्मचारीबिच टिमवर्क, राम्रो व्यवस्थापन, सुशासन हुनुपर्दछ ।
१५. अस्पतालका सेवाका बारेमा उपभोक्तासंग सामाजिक परीक्षण सार्वजनिक सुनुवाई सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया प्रेस मिट जस्ता टुल्सहरूको प्रयोग गरी नागरिक विश्वास बढाउने,

१६. अस्पतालको सेवा र संरचना बृहत भएकाले सेवाग्राहीले सेवा लिने प्रक्रिया थाह पाउन इच्छुकलाई स्वयंसेवकका रूपमा परिचालन गरी सहजता ल्याउने,
१७. प्रशासन र व्यवस्थापनको उपस्थितिमा हरेक विभागका कर्मचारीका बिचमा महिनामा कम्तिमा एकपटक बैठक गरी अवस्था कमजोरीका बारेमा छलफल गर्ने र आवश्यक सुधार गर्ने र अस्पतालमा कर्मचारी भर्ना बढुवा तथा लाभ बाँडफाँटका विषयमा राजनितिक प्रभाव प्रयोग हुने गरेकाले यसलाई निरुत्साहित गर्नुपर्दछ
१८. अस्पतालको पहिले बनेको गुरू योजना लागु नभएको जताततै भवनहरू बनेकाले त्यहाँ भएको सेवा लिन पनि कठिनाई भैरहेको छ । अब नयाँ निर्माणहरू गर्दा योजना बनाई सेवा लिदा सहज हुने प्रवेश र निकासको सहज हुने गरी निर्माण गर्नुपर्दछ र सेवाग्राही र सरोकारवालाबाट आएका सुझाव गुनासालाई कार्य योजना बनाइ सम्बोधन गर्नुपर्दछ ।

निष्कर्ष

सामाजिक परीक्षण स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई जवाफदेहि बनाइ सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउने एक संयन्त्र हो । विशेष गरी सेवा प्रदाय संस्थाले तेस्रो पक्षबाट स्वतन्त्ररूपमा आफूले सम्पादन गरेका कार्यहरूको अनुगमन र पृष्ठपोषण प्राप्त गर्ने प्रणाली पनि हो । यस सन्दर्भमा टीकापुर नगरपालिकाका नौवटै स्वास्थ्य संस्थाहरूको सेवा प्रवाहको लेखाजोखा भएको छ । सँगै टीकापुर अस्पतालले पहिलो पटक आफ्नो सामाजिक परीक्षण गर्ने कार्य सम्पन्न गरेको छ । यस सामाजिक परीक्षणबाट नगरपालिका स्वास्थ्य संस्था तथा टीकापुर अस्पतालका राम्रा पक्षहरू, सेवाग्राहीका धारणा, सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरूको आकलन भएको छ । आगामी दिनमा यसरी गरिएको सामाजिक परीक्षणले स्वास्थ्य संस्थाहरूको व्यवस्थापकीय पक्षमा थप सुधार तथा मुख्य सरोकारवाला हरूलाई जिम्मेबार र उत्तरदायी बनाउने कुरामा थप सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- टीकापुर नगरपालिका स्वास्थ्य शाखा २०८०/८१ प्रगति प्रतिवेदन ।
- टीकापुर नगरपालिकाका स्वास्थ्य संस्थाहरूको न्यूनतम सेवा मापदण्ड प्रतिवेदन २०८१
- नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसंस्था मन्त्रालय । स्वास्थ्य क्षेत्रका लागि सामाजिक परीक्षण कार्य सञ्चालन निर्देशिका २०७० ।
- स्वास्थ्य चौकी व्यवस्थापन समितिका बैठक पुस्तिका आ.व. २०८०/८१ ।
- टीकापुर अस्पतालको आ.व. २०८०/८१ को वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम ।
- टीकापुर अस्पतालको आ.व. २०८०/८१ को वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन ।
- टीकापुर अस्पतालको आ.व. २०७९/८० को लेखा परीक्षण प्रतिवेदन ।

गगनसिंह थापाको 'अस्ताचलको ढोकाबाट' उपन्यासको विश्लेषण

डा. धनकृष्ण उपाध्याय
उपप्राध्यापक, टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस
टीकापुर, कैलाली

परिचय

'अस्ताचलको ढोकाबाट' उपन्यास स्वर्गीय गगनसिंह थापाको आख्यानान्तरगत कृति हो । आख्यानकार गगनसिंह थापाको जन्म तत्कालीन दर्ना गाविस, हाल बान्नीगढी जयगढ गाउँपालिकाको पाटेखेत भन्ने स्थानमा वि.सं. २००५ भाद्र ५ गते भएको हो । तीन वर्षजति प्रहरी सेवामा, केही वर्ष शिक्षण पेसामा र पछि राजनीति तथा समाजसेवामा संलग्न थापाले साहित्यका क्षेत्रमा पनि कलम चलाएका छन् । २०३५ सालमा *सोह्र सौगात* सहलेखनको कथासङ्ग्रह प्रकाशन गरी साहित्यिक यात्रा सुरु गरेका थापाका कर्णालीको छेउछाउ, पुर्खाको चिठी, मेरो मधुशाला, महाप्रलय, मरुभूमिकी महारानी जस्ता आख्यानान्तरगत कृतिहरू प्रकाशनमा आएका छन् । उनका बाँकी कृतिहरू पनि छिटै प्रकाशनमा आउने कुरा साहित्यमा पनि संलग्न उनका व्यावसायिक छोरा हिकमत थापाले विभिन्न अवसरमा अभिव्यक्त गर्दै आएका छन् । आख्यान विधामा कलम चलाउने थापाले मूलतः आञ्चलिकतामा आधारित भएर विषयवस्तु सिर्जना गरेका छन् । खास गरेर कालीकर्णालीका सेरोफेरोका जनजीवन, समाज, संस्कृति, सभ्यता, इतिहास, दर्शन जस्ता विषयवस्तुमा उनको लेखनी अधि बढेको देखिन्छ । नेपाली साहित्य र समाजको सेवा गर्दागर्दै ७२ वर्षको उमेरमा २०७७ कार्तिक १९ गते उनको काठमाडौँमा उनको देहावसान भयो ।

'अस्ताचलको ढोकाबाट' उपन्यास आवरण प्रकाशन काठमाडौँद्वारा २०७९ आश्विनमा प्रकाशन गरिएको हो । प्रस्तुत कृतिको बाह्य संरचना हेर्दा पूर्वभागसहित जम्मा पृष्ठ ३५२ रहेका छन् । यस उपन्यासका कथात्मक पृष्ठहरू भने ३४६ रहेका छन् । मध्यम आकारमा रहेको यस उपन्यासको मुखपृष्ठमा सजिल्ला विविध रङ्गको पृष्ठभूमिमा अस्ताचलको चित्र समावेश गरिएको छ । पश्चपृष्ठमा उपन्यासकारको छोटो परिचयसहित आइएसबिएन नम्बर रहेको छ । उपन्यासको सर्वाधिकारमा गगन फाउन्डेसनका अध्यक्ष तथा लेखकका छोरा हिकमत थापा रहेका छन् । उक्त उपन्यासको कागज मध्यम स्तरको रहेको छ । उपन्यासको पूर्वभागमा पुस्तक र लेखकको नाम, प्रकाशक, संस्करणका साथै समर्पण र 'लेखकीय कुरा'मार्फत भूमिका तथा कृतज्ञताज्ञापन गरिएको छ । यस पुस्तकको मूल्य रु.३५० कायम गरिएको छ । यसलाई १३ परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ ।

विषयवस्तु

तेह्र परिच्छेदमा विभाजित 'अस्ताचलको ढोकाबाट' उपन्यासको पहिलो परिच्छेदमा २७ पृष्ठ रहेका छन् । स्वैरकल्पनात्मक लेखनमा आधारित यसको कथावस्तुमा स्वमृत्युको परिकल्पना गरी मृत्युपश्चात् गरिने हिन्दुसंस्कार अभि खास गरेर सुदूर तथा कर्णाली प्रदेशका मृत्युसंस्कारको सम्पूर्ण पक्षको चर्चा गरी देहमुक्त आत्माको आफ्नो बाल्यकाल र नूतनसँगको विवाहपछिका बालसुलभ प्रेमक्रीडाको विशेष चर्चा गर्दै त्यस बेला गरिने बालविवाह र विवाहको लामो समयसम्म पतिपत्नी समाजको अगाडि नबोल्ने र नबोलेमा समाजले लाज नभएका भनेर गिज्याउने सामाजिक पक्षको रमाइलो चर्चा गरिएको छ ।

TMC

सौगात

-४२-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

दोस्रो परिच्छेद पन्ध्र पृष्ठको रहेको छ । देहमुक्त म पात्र यानि गगको एकालाप, तेह्र दिने काजकिरियाका समापनका साथै मपात्रकी पत्नी नूतनसँगका विवाहपछिका तर बालवयका विविध पक्षका विषयवस्तु, खुड्कीसँगको भगडाको प्रसङ्ग, छोराछोरीलाई पन्ध्र दिनमै सबै फुकाउनुपर्ने आत्मिक निर्देशन, तेह्रौँ दिनको कार्य समाप्तिपछि देहमुक्त आत्मा फेरि नआउने गरी पण्डितद्वारा बन्धन गरिएको चर्चा, आफ्नी प्रियतमा नूतनको अस्पतालमा अप्रेसन गर्दा उनले बोलेका वाणीको सम्भना आदि विषयवस्तुका साथ कथावस्तु अघि बढाइएको छ ।

“नूतन म अस्ताचलको ढोकामा पुगें” भनेर सुरुवात गरिएको सत्र पृष्ठको तेस्रो परिच्छेदमा स्वर्गद्वारको चर्चाका साथ अघि बढेको छ । अस्ताचलको ढोकाबाहिर नै रहेको मुक्त देहात्मा र पत्नी नूतनबिचको आत्मिक वार्तालापको चर्चामा गग ११ वर्षको र नूतन १० वर्षकी हुँदा यौनाकर्षणविनाको विवाह, पछि छोरा हिकमत र छोरी पद्मिनीका बाल्यकालका कुराकानी, आमाले दिएका मायाका गालीको अर्थ र त्यस्ता शब्द प्रयोग नगर्ने बाचाबन्धन, पत्नी नूतनलाई दिएको अर्तीउपदेशको स्मृतिमय चर्चा गरिएको छ । बाजेबाट पाएको अधुरो ज्योतिषविद्या, पञ्चायत कालीन शासक र सशस्त्र द्वन्द्वकालमा माओवादीले दिएको पीडा, विदेह आत्माले अस्ताचलको ढोकामा भएको अन्योल, बिरामी भएको केवल्यालाई आत्माले पिरलेको भुटो कुरा र प्रेत भर्ने कार्य, विदेह आत्मा र श्रीमती नूतनसँग गीतबाट भएको आत्मिक कुराकानी उल्लेख गरी उक्त परिच्छेद समापन गरिएको छ ।

पन्ध्र पृष्ठ रहेको चौथो परिच्छेदमा गग नयाँ लोकमा पुगेको प्रसङ्गबाट कथावस्तु अघि बढेको छ । वृद्ध ऋषिसँगको भेटघाट र जाज्वल्यमान कलशभिन्नको पानी खान खोज्दा थुनिएको, नारीसौन्दर्य र यौनवासना, पौराणिक सुन्दरीलगायत विविध पौराणिक मिथकको प्रयोग, आफू कलशभिन्न थुनिएको प्रसङ्ग उल्लेख छ । यसरी कलशभिन्न थुनिए तापनि मेरो सम्भनामा गोर्को जन्तबाट फर्कँदा नूतनले दिएको निश्छल माया, भूतलमा भएका सम्भना र अर्तीउपदेश, बिरामी हुँदा देशविदेशबाट छोराबुहारी आफन्त आएर बँचाउने बाचा गर्दा भूतलमा आएपछि एक दिन जानुपर्ने भएकाले दुःख नगर्न भनेको, आफूलाई सम्भन कृतिहरू अध्ययन गर्न सुझाव दिएको कुरा कलशबन्दी आत्माको एकालाप, नर्भिक हस्पिटलको शल्यक्रिया कक्षमा लिँदा नूतनले आफू जान लागेको र भेट्न छिट्टै आउनु भने पनि बाँच्न सफल भएको तर आफू पहिले देहमुक्त भएको, आफ्नो र नूतनको प्रेमबारे आगरा ताजमहल घुम्ने बेला गाइडले हिन्दीमा व्यक्त गरेको प्रेम कहानीलगायत अन्य विविध संस्मरणको चर्चा गरिएको छ ।

चौबिस पृष्ठको पाँचौँ परिच्छेदमा पहाडमा पाकेका कदु (फर्सी) धुरीमा राख्ने, आमासँगको बाल्यकाल, कद्यामुल्यायाको कथाको कुरा, कलशको छिद्रबाट जन्मभूमि र आमाबासँगको बाल्यकालको अवलोकन, बालमनोविज्ञान, पत्नी नूतनले याद गरेका पूर्वस्मृति, टुर्, हुडी र चाउरीसँग बाध्या दुइगामा खोपी खेलेको सम्भना, जिम्मुवाल, काजी, र मुखियाको नारीमाथि हुने यौनशोषण र सामन्ती पाराको व्यवहार, गाउँकी बाउँटीदेखि भीम शमशेरकी सुसारे लक्ष्मासम्मको यौनपीडाको चर्चा, चन्द्रग्रहण लाग्नुमा सुपा (नाइलो) को मोल तिर्ने किंवदन्तीको उजागर, नूतनको पति वा गगको मृत्युपछि पूर्वस्मृतिका सुन्दर पल र बिरसिलो वर्तमानको द्वन्द्वात्मक अवस्थाको विस्तृत चर्चा गरिएको छ ।

तेत्तिस पृष्ठको छैटौँ परिच्छेदमा हिटलर पत्नी इभासँग स्वर्गमा भएको भेट, विश्वका तानाशाह वा नरसंहारी हिटलर, इदी अमिन, बोकासा, स्टालिन, लेनीन, माओ, बहादुर शाह आदिबाट जो जुन अवस्थामा मारिएका थिए सोही आकारमा देखिएका व्यक्तिको नारकीय प्रसङ्ग, काजकिरियामा दिएका वा लगाइएका वस्तु परलोकमा प्राप्त हुने मान्यताको स्वीकार, पापीले नरकमा भोगेको पीडा, सीताहरण र औँठीको महत्त्वबारे प्रसङ्ग र लङ्कादहन, त्रेतायुगदेखि वर्तमानसम्म औँठीले जोर्ने सम्बन्धबारे विस्तृत विश्लेषण गरिएको छ । यही प्रसङ्गमा महाभारत तथा कालिदासको शाकुन्तलमा वर्णित दुष्यन्त शकुन्तलाको कथाको सङ्क्षेपीकरणका साथै हिटलरबाट जबजरजस्ती पत्नी बनाइएकी अतुलासितको मृत्युलोकमा भएको कुराकानीको स्मरणात्मक प्रस्तुति रहेको छ ।

परिच्छेद सातौं अठतिस पृष्ठको रहेको छ । बन्दी बनाइएको त्यो कलशको प्वालबाट विदेह आत्मा बाहिर निस्कनु तर सशरीर भएको अनुभव गर्नु, आत्मा आफ्नो रुखमा बसेर आफ्नो मृत्यु हेरेको, आत्माले शरीर कर्णालीमा जलाएर काजकिरिया गरेको प्रत्यक्ष देखेको तर यहाँ सशरीर भएको अनुभवले मृत्युपछि हो वा पहिले नै हो भन्ने दोधारमा परेको अवस्थाको स्वैरकल्पनात्मक चित्रण गरिएको छ । कैलाश पर्वत, मानसरोवर र कर्णाली नदीबारे वर्णन, नाइजेरियामा पत्नी नूतन, छोरा हिकमत, बुहारी मन, नातिनी सुरभि र नाति सुहिमका साथ भौतिक रूपमा प्रशान्त महासागरमा गरेको यात्राको सम्झना, विभिन्न पर्वमा अकालमा मारिएका मान्छेसँगको भेटघाट, कलशमा बन्द गर्ने ऋषिसँगको भेटघाट र जन्मभूमि नेपाल स्वर्गभन्दा पनि ठुलो भएको विदेह आत्माको भनाइको प्रसङ्ग अघि सारिएको छ । नेपाल धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पवित्र भूमि भएको चर्चा गर्दै आफ्नी पत्नी नूतनको सम्झना र भेट्ने इच्छा ऋषिसँग प्रकट गर्नु र नूतनलाई ल्याइदिने कुरा गर्नु, पितृलाई भाग छुट्याउने काम नूतनका आज्ञाले पूरा गर्नु, कलशबाट पूर्वदेह प्राप्त म पात्र धर्मयानबाट आफ्ना ठाउँमा आएको देखेर भूत आयो भनी लखेटेको कथावस्तु काल्पनिक तरिकाले संयोजन गरिएको छ । देहमुक्त गग घरमा आएर बोलाएको नूतनलाई आभास हुनु, कटौंसेमा १०१ लालटिन दिनमा बालेर भएको आन्दोलनको शिक्षकको नेतृत्व गरेको र पछि दर्जी मास्टर पक्रिएको रोचक प्रसङ्ग र सोही कारण दसैँको नवमीका दिन पक्रिँदा चाखो (बोकाको भुटन) खान नपाएको, तत्कालीन शासन व्यवस्थाको विरोध गरेवाफत छ महिना धनगढी जेलमा दुखजिलो जीवन व्यतीत गरेको, प्रहरीले आफूमाथि गरेको मिश्रित व्यवहारको चर्चाका साथै जेलमा गरिने कैदीप्रति गरिने दुर्व्यवहारको प्रस्तुति सटिक ढङ्गले अगाडि आएको छ ।

सद्चालिस पृष्ठको आठौं परिच्छेदमा धनगढी जेलमा बस्दाको पीडाको स्मरण, विदेह आत्मा पत्नीको कोठामा सशरीर भएर जानु, गाउँलेले थाहा पाएर घेर्नु र नडराएर बाहिर गएर चाँदीको प्लेटमा बसेर दुवै अलप हुनु, क्षेत्रपाल आएर मेरो घरमा बसेर खाजा खाएको कुरा एक थरुनीले गाउँमा भन्नु, उडन तस्तरीमा राखेर नूतनलाई लगेर छतिवन वनमा बस्नु, फेरि आफ्नै कमैयाँ बसेको कर्ण थारुको घरमा बास बस्नु, गाउँमा जिउँदी स्वास्नीलाई प्रेतात्माले लथ्यो भनेर हल्लाखल्ला हुनु, धामीभाँक्रीलगायतका सबै जना एकीकृत भएर खोजीमा लाग्नु, कर्ण थारुको घर घेरेपछि उडन तस्तरीमा बसेर आकाशमार्गीतिर लाग्नु, नूतन र म पात्र सदाबहार जवानीमा परिवर्तन हुनु, पालेदाइका कारण आफू ग्रहलोक चाहँदै कलशका माध्यमबाट भस्मीभूत देह पुनः प्राप्त गरेको कथा नूतनलाई सुनाएको स्वैरकल्पनात्मक कथावस्तु रहेको छ । नासालगायत विभिन्न वैज्ञानिकले गरेका उपलब्धिको कुरा यसै क्रममा चर्चा गरिएको छ । राजा वीरेन्द्रको वंशनाशको चर्चा, नासाको अन्तरिक्ष यानले भेटाएर नेपालमा ल्याई खुलामञ्चमा प्रदर्शनी गर्ने योजना, खुलामञ्चमा नासाका वैज्ञानिकले गग र नूतनलाई समातेर अग्रभागमा राख्नु, एकदुई गर्दै त्यहाँ भएका काङ्ग्रेसीजनमा खलबल हुनु र नासाले भुटा कुरा गर्दै छ, यी त गगनसिंह थापाका दम्पती हुन् भन्ने प्रदर्शनीबिचबाट आवाज आउनु त्यसै बेला मपात्रले नूतनलाई हात समाउन भन्नु र अदृश्य रूपमा उडनतस्तरी आएर दुवै जना अलप भएको देखाइएको छ । थापालाई मानिसले वनसंरक्षक, राजनीतिक दलको सक्रिय कार्यकर्ता, जिविस सदस्य, शिक्षक आदिबाट चिनेको उल्लेख गरेर पनि एकाएक मञ्चबाट हराएपछि सबै चकित हुनु र त्यसको वास्तविकता पत्ता लगाउन आयोग गठन गरिएको स्वैरकल्पनात्मक र संस्मरणात्मक विषयवस्तु रहेको छ ।

नवौं परिच्छेद तेत्तिस पृष्ठमा संरचित छ । मर्त्यलोकका परिवारको याद आएपछि उनीहरू विश्वपिताको आशीर्वादअनुसार हात पखेटामा परिणत भई उडेर अस्ताचलको ढोकामा पुग्नु र पखेटा भएका हात पुनः यथावत् हुनु, पालेदाइदेखि लुकेर बस्नु, गाउँको मान्छे मरेर जाँदा चित्रगुप्तले तिमीले पाप र धर्म नगरेकाले स्वर्ग र नर्क पठाउन नमिल्ने कता जान्छौ भन्दा गगनसिंह थापा जता छन् त्यतै जान्छु भनेपछि चित्रगुप्तको खातामा सो नाम नभएपछि दोधारमा पर्दा नारद ऋषि र पालेद्वारा सबै कुरा थाहा हुनु, यता मर्त्यलोकमा मरेको मान्छे सोही रूपमा कसरी फेरि आयो जिउँदै मान्छेलाई कसरी लियो भन्नेबारे छानबिन टोलीद्वारा गाउँमा मुचुल्का तयारी गर्नु, सोही बयानका क्रममा उनले पार्टीमा

भएको नातावाद कृपावादका कारण पार्टी परित्याग गरेको, साहित्यिक रचनामा लागेको धेरै रचना सशस्त्र द्वन्द्वमा जलेका, सुरुका सवाइ रचनाले स्याबासी पाएको र पञ्चायतकालीन स्थानीय शासकले दुःख दिएको चर्चा, निराधार आरोप लगाएर घरपरिवार र छोराछोरीलाई समेत पञ्चायत कालीन शासकले दुःख दिएको यथार्थ घटनाको उजागर गरिएको छ । केसुलडा सुन्दरी भएकाले राजाले ताकेको, नमान्दा कर लगाएको र अन्तमा केसुलडाले आत्महत्या गरेको प्रसङ्ग, गाउँमा हुने बोक्सी जस्ता कुप्रथाको चर्चा र विरोध, तिलुको अवैध सन्तानको जन्म दिएको जस्ता विविध पक्षको चर्चा रहेको छ ।

दसौँ परिच्छेद पनि तेत्तिस पृष्ठमा संरचित छ । पतिपत्नी दुवै जनाबिचको कुराकानीमा आधारित यो परिच्छेद रहेको छ । भारद्वाज ऋषिको सन्तान भए पनि क्षत्रिय धर्म ग्रहण भएको लगायत पूर्वज र वंशावलीको इतिहास, वायुमण्डलमा अस्त्र प्रहार र नूतनलाई सबै लोकको अवलोकन गराउनु, भारतमा भएको मुगल सम्राट्को अत्याचार, पन्नाबाई धाईआमाले आफ्नो छोरा चन्दनलाई मार्न लगाएर महाराणा प्रतापलाई बाँचाएको प्रसङ्ग पत्नी नूतनलाई सुनाउनु, धर्मसेतुका माध्यमबाट धर्मात्मा मानिस जिउँदै यस लोकमा आउन सक्ने म पात्रको भनाइ, बखते र बिमाको अवैध यौनसम्बन्धको चर्चा र अजात्या र नूतनको पनि विवाह भएको चारपाँच वर्षपछि मात्र उपयुक्त समयमा पतिपत्नीमा हुने शारीरिक मिलन भएको, नासाका वैज्ञानिकको पुनः आगमन र वार्तालाप, वनजङ्गलको फँडानीबारे चिन्ता, विधुवी प्रियवदनी र बाहुनबाजेको प्रेम, प्रियवदनीले बाहुनबाजेलाई छाडेर दिदी मरेकी आफ्नै भिनाजुसँग जानु, बाहुनलाई भेट्न नआउने आदेश दिनु, बिदेसिने नेपालीको पीडा, घरेलु कामदारका रूपमा विदेश जाने महिलामाथि हुने यौनशोषण, काठको बाकसमा फर्केर आउने अवस्था, प्रजातन्त्रका लागि अजात्याले भोगेको दुःख, घरकाले भोगेका मानसिक पीडा, नारीमा हुने यौनाकर्षण, दुवैको प्रेमिल मिलनका वार्तालापमा पौराणिक कालीन यौननारीको चर्चामा यो अध्याय खर्चिएको छ ।

बाइस पृष्ठको एघारौँ परिच्छेद पनि पतिपत्नीबिचको कुराकानीमै आधारित रहेको छ । देवभूमिमा जिउँदा मानिसलाई मर्त्यलोकको जस्तो मालिक नोकर, जिमीदार नोकर नहुने पूरै समाजवादी व्यवस्था रहने काल्पनिक अवस्थाको चित्रण, मानवको उत्पत्ति, हिन्दु दर्शन र संस्कृतिको विवरण, बिदेसिने नेपाली युवाको घरबार बिग्रने अवस्था, भारतमा चौकीदार, पाले, दरबान भएर काम गर्दाको पीडा र नारीको यौनशोषण विभा र भद्रवीरको कथा रहेको छ । सोह्र पृष्ठको बाह्रौँ परिच्छेद पनि पतिपत्नीबिचको कुराकानीमै आधारित रहेको छ । मर्त्यलोकमा भएको विकृति र विसङ्गतिको चर्चा, वृद्धवृद्धालाई आश्रममा राख्ने दायित्वहीन सन्तानको ज्यादती, पीडाले बुढाबुढीले गर्ने आत्महत्या, काठमाडौँलगायत देशका विभिन्न स्थानको अवलोकन, भ्यालेन्टाइन डे जस्ता विदेशी संस्कृतिका कारण मौलिकता हराउँदै गएकोमा चिन्ता, पार्टीमा हुने टिकटको हानथाप, नातावाद र कृपावादको बोलवाला, वायुलोकबाट आएर पार्टीको केन्द्रीय कार्यालयमा भेटघाट पुनः यानबाट आफ्नो प्रस्थान गरेको विषयवस्तु रहेको देखिन्छ ।

अन्तिम तेह्रौँ परिच्छेदमा पच्चिस पृष्ठ रहेका छन् । यो परिच्छेद पनि पतिपत्नीबिचको कुराकानीमै आधारित रहेको छ । पार्टी कार्यालय सानेपामा प्रेतात्माको सताएको चर्चासमेत गरिएको छ । त्यसबाट मुक्ति पाउन महायज्ञ गरिँदै छ । पीडित कार्यकर्ताको प्रेतात्माको सताएको तर्क सबैले गरेका छन् । पतिपत्नीबिच मर्त्यलोकमा भएका तितामिठा अनुभवको स्मृति, पतिद्वारा विभिन्न ज्ञानगुनका कुरा प्रस्तुत गर्नु, षोडशी पत्नी गर्भवती हुनु, त्यस सन्तानका लागि गिट्टी कुटिरहेका गुमान्या र चाउरीलाई ल्याउनु, नासाले पत्ता लगाएका मानिस फेरि कुनै लोकमा छन् भन्ने थाहा पाएपछि पुनः खोजीमा जुट्नु, नूतन दम्पती फर्केर आफ्नै गाउँठाउँमा उड्न तस्तरिबाट र सेना प्रहरी आदिले आफूलाई लैजान आग्रह गर्नु, खोल ओढेका राजनीतिकर्मिबाट पीडित भएको विचार व्यक्त गर्नु, अर्काका लागि न्याय दिन आफ्नो बाँच्ने अधिकार गुमाएका लागि मात्र स्थान छ भनी उड्न खटौलाबाट लोप भएको देखाई विषयवस्तु समापन गरी उपन्यासको अन्त्य गरिएको छ ।

उपसंहार

आञ्चलिक आख्यानकार गगनसिंह थापा (२००५-२०७७) को आठौँ कृति 'अस्ताचलको ढोकाबाट (२०७९)' उपन्यास यथार्थ र स्वैरकल्पनाको विशिष्ट मिश्रणमा आधारित रहेको छ । परिचित व्यक्तित्वका लागि आत्मवृत्तान्त र सामान्य पाठकका लागि उपन्यासका रूपमा रहेको छ । यसभित्रको कथावस्तु वा विषयवस्तुका आधारमा यो नृसिंह हो आधा उपन्यास आधा आत्मवृत्तान्त । यस कृतिमा लेखकका बाल्यकालदेखि काल्पनिक मृत्युपश्चात्का सम्भाव्य अवस्थाको चित्रण रहेको छ । लेखकले जीवनमा भोगेका समग्र पक्षको चित्रात्मक वर्णनमा प्रस्तुत कृति अघि बढेको देखिन्छ । यो कृति लेखकको देहावसानछि प्रकाशन भएकाले विधा छनोट लेखकबाट नभई लेखकका उत्तराधिकारी वा सम्पादकले उल्लेख गरेको हुन सक्छ । लेखक आफैँले प्रकाशन गर्न पाएको भए सायद यसलाई आत्मवृत्तान्त, आत्मसंस्मरण आदि केही विधा उल्लेख गर्थे होलान् । यसका पात्र, परिवेश, भाषाशैली, विषयवस्तु लेखकका वास्तविक देखिन्छन्, यसर्थ यो उपन्यास कम र आत्मवृत्तान्त बढी देखिन्छ । यसमा लेखकले बाल्यकालदेखि देखेभोगेका जीवनका विविध पक्ष, लेखकले भोगेका सामाजिक परिवेशका विभिन्न दृश्य र परिदृश्य, सामाजिक परिपाटी, राजनीतिक क्षेत्रमा देखिएका नातावाद र कृपावाद, विदेशी संस्कृतिले नेपाली संस्कृतिमाथि गरेको हस्तक्षेप, धार्मिक तथा सांस्कृतिक क्षेत्रका सबल र दुर्बल पक्ष जस्ता विषयवस्तुलाई सटिक पाराले अघि सारेका छन् । फ्रायडवादी मान्यताका आधारमा लेखनलाई अतृप्तता तथा हीनभावनाको क्षतिपूर्ति मानिने हुनाले ती पक्ष पनि यहाँ उजागर भएका छन् । लेखक स्वयम्ले चाहेअनुसार राजनीतिक तथा अन्य पक्ष नभएकाले तत् तत् पक्षको क्षतिपूर्तिका रूपमा पनि यो कृति लेखिएको देखिन्छ । यसमा लेखकका अतृप्त ईच्छा, आकाङ्क्षा र हीनभावना पनि उजागर भएका छन् । समग्रमा भन्दा प्रस्तुत कृति लेखकको जीवनभोगाइको समग्र पाटो र मृत्युपछि हुन सक्ने सम्भावित पक्ष जस्ता केही यथार्थ, केही कल्पना र केही स्वैरकल्पनाको सम्मिश्रणमा क्वाँटीस्वरूप निस्केको कृति हो । तत्कालीन कालीकर्णालीका विविध विषयवस्तुलाई सटिक पाराले समेट्नुका साथै एक युगको राजनीतिक अवस्थाको फेहरिस्त बखान गरिएको आञ्चलिक कृति हो भन्नमा अत्युक्ति नहोला । तसर्थ यो कृति एउटै विषयवस्तुमा केन्द्रित नभई बहुआयामिक र डेरिडाको विनिर्माणवादको समेत छाया रहेको देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

उपाध्याय, धनकृष्ण (२०७९). *अस्ताचलको ढोकाबाट. कृतिको समीक्षा*. २०७९ आश्विन २२ टीकापुरमा प्रस्तुत समीक्षा ।

थापा, गगनसिंह (२०७९). *अस्ताचलको ढोकाबाट*. आवरण प्रकाशन ।

बराल, ईश्वर (सम्पा.) (२०५३), *झ्यालबाट (भूमिका खण्ड)*, छैठौँ सं. साभा प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज (२०५५). *समकालीन समालोचना : सिद्धान्त र प्रयोग*, साभा प्रकाशन ।

नेपाल, घनश्याम (सन् २००५). *आख्यानका कुरा*. एकता बुक्स हाउस प्रा.लि. ।

बराल, ऋषिराज (२०५६). *उपन्यासको सौन्दर्यशास्त्र*. साभा प्रकाशन ।

स्कोल्स, रबर्ट र अन्य (२०१०). *इलेमेन्ट्स अफ लिटरेचर*. अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी ।

स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन र यसका गतिविधि

नृप जंग थापा

स्ववियु सभापति, टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस

टीकापुर, कैलाली

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको चुनाव भएको करिब दुई वर्ष २०८१ चैत्र २१ पुग्यो छ । हामीलाई विजयी गराउनु हुने सम्पूर्ण कृषि विज्ञान सङ्कायअन्तर्गतको स्कुल अफ एग्रिकल्चरका विद्यार्थीहरू लगायत टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसका विद्यार्थीहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछौं । भन्डै दुई वर्षको अवधिमा स्ववियुले केही काम गर्न सफल भएको छ भने केही पूरा गर्ने तयारीमा स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस रहेको व्यहोरा विद्यार्थीहरू माझ जानकारी गराउँछौं । स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस निरन्तर रूपमा विद्यार्थीहरूका हकहितका विषयमा सक्रिय रूपमा लागि रहेको छ । सबै विद्यार्थी सङ्घ सङ्गठनका आआफ्ना मूलभूत सिद्धान्त छन् । त्यसैलाई आधार बनाएर सङ्घ सङ्गठनहरू अघि बढिरहेका हुन्छन् । वि.स. २०७९ साल चैत्र २१ गते पहिलो पटक सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयमा स्ववियु निर्वाचन भयो । जसमा नेपाल विद्यार्थी सङ्घको पुरै प्यानल नै विजयी भए पनि हामीले सबै विद्यार्थीको भावनालाई समेटेर कार्य गर्दै आएका छौं । हामीले क्याम्पसमा क्याम्पसको स्रोत साधनले भ्याएसम्म विद्यार्थीको पक्षमा काम गर्दै आएका छौं । स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको दुई वर्षको दौरानमा केही महत्वपूर्ण कार्यहरू भएका छन् भने केही गर्न बाँकी छन् । यसलाई पूर्णता दिने काम निरन्तर गरिने छ ।

स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसले विद्यार्थीहरूको हकहितको संरक्षण गर्न कटिबद्ध रहेको छ । विद्यार्थीहरूको शैक्षिक गुणस्तर, सुविधाहरू र अधिकारहरूमा सुधार ल्याउन सहयोग गर्दै आएको छ । सबैभन्दा पहिले, विद्यार्थीहरूको हक र अधिकारको संरक्षण गर्न स्ववियुले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएको छ । विद्यार्थीहरूको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न र तिनका माग क्याम्पस प्रशासनसम्म पुर्‍याउँदै आएको छ । शैक्षिक शुल्क वृद्धिका समस्याहरू, छात्रवृत्ति व्यवस्थापन, पुस्तकालय र अन्य आधारभूत सुविधाहरूको व्यवस्थापनमा सुधारका लागि स्ववियु सक्रिय रहेको छ ।

स्ववियुले क्याम्पसको शैक्षिक सुधारमा योगदान दिँदै आएको छ । क्याम्पसमा शैक्षिक गुणस्तर कायम राख्न र नीति निर्माणका लागि सुझाव दिने काम गर्दै आएको छ । पाठ्यक्रम सुधार, अध्यापन विधिका स्तरोन्नति र परीक्षाका व्यवस्थामा आएको अव्यवस्थाको समाधान खोज्न स्ववियु सक्रिय रहेको छ । विद्यार्थीहरूको समस्या समाधान गर्ने स्ववियुको मुख्य कर्तव्य हो । क्याम्पसभित्र विद्यार्थीहरूमाथि कुनै अन्याय भएमा स्ववियुले यो समस्या समाधान गर्न पहल गर्दै आएको छ । स्ववियुले सांस्कृतिक र सामाजिक गतिविधि सञ्चालन गर्न विद्यार्थीहरूको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गरेको छ । विभिन्न सांस्कृतिक कार्यक्रम, खेलकुद प्रतियोगिता, कला प्रदर्शनी, र साहित्यिक कार्यक्रमहरू आयोजन गरेर विद्यार्थीहरूको व्यक्तित्व विकासमा योगदान पुर्‍याएको छ । यस्ता कार्यक्रमहरूले विद्यार्थीहरूको प्रतिभा उजागर गर्न अवसर प्रदान गर्दछ ।

स्ववियुले विद्यार्थीहरूको नेतृत्व क्षमता विकासमा ठुलो योगदान दिँदै आएको छ । सामाजिक र जनचेतनामूलक अभियानहरू सञ्चालन गरेर समुदाय र देशको समग्र विकासमा योगदान दिएको छ । वातावरणीय संरक्षण, महिला

TMC

सौगात

-४७-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

अधिकार तथा शैक्षिक पहुँचको महत्त्वबारे जनचेतना फैलाउने कार्य स्ववियुका प्रमुख अभियानहरू हुन् । यी सबै कर्तव्यहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न विद्यार्थीलाई सहभागी गराउँदै हाएको छ । यसरी स्ववियुले टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा विद्यार्थीहरूको प्रतिनिधित्व गर्दै शैक्षिक सुधार, सामाजिक उत्थान, र समग्र नेतृत्व विकासमा सन्तुलित र सकारात्मक भूमिका खेल्नु आएको छ । स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसले छोटो समयमा केही महत्त्वपूर्ण कार्य सम्पन्न गरेको छ जुन निम्नबमोजिम रहेका छन् :

१. लामो समयदेखि विवादित रूपमा रहेको कृषि विज्ञान संकायलाई स्कुल अफ एग्रिकल्चरको अवधारणा सञ्चालन गर्ने कार्य सम्पन्न ।
२. महिनाको अन्तिम बार सरसफाई कार्यक्रम अभियान सुरूवात ।
३. टि-१० अन्तर सङ्काय क्रिकेट प्रतियोगिता सम्पन्न गरिएको ।
४. राष्ट्रिय भन्डा क्याम्पस मूलगेटमा फरफराउने कार्य ।
५. 'मेरो क्याम्पस मेरो गौरव' विषयमा अनलाइन भिडियो प्रतिस्पर्धा गरिएको ।
६. विभिन्न क्याम्पस, क्लबले आयोजना गरेका कपहरूमा क्याम्पसको सहभागिता गराउने कार्य सम्पन्न गरिएको ।
७. लिजमा रहेको टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको १२ बिघा जग्गा कृषि विज्ञान सङ्कायअन्तर्गतको स्कुल अफ एग्रिकल्चरलाई उपलब्ध गराउने कार्य सम्पन्न ।
८. टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस र कृषि विज्ञान सङ्कायअन्तर्गतको स्कुल अफ एग्रिकल्चरको खेल सप्ताहको सम्पूर्ण जिम्मेवारी बहन गरी सफलता पूर्वक सम्पन्न ।
९. क्याम्पसमा स्वागत, विदाई तथा सांस्कृतिक कार्यक्रमको आयोजना ।
१०. शैक्षिक भ्रमणमा जाने सङ्कायका विद्यार्थीहरूलाई, क्याम्पसमा रहेका गैरराजनीतिक संस्थाहरूलाई आर्थिक सहयोग गर्ने कार्य ।
११. इजरायलमा अर्न एन्ड लर्न कार्यक्रममा गई हमास आक्रमण परेका कृषि विज्ञान सङ्कायअन्तर्गतको स्कुल अफ एग्रिकल्चरमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई उद्धारमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह ।
१२. क्याम्पसमा हुने विभिन्न, शैक्षिक क्यालेन्डर, परीक्षाको कार्यतालिकामा देखिएका समस्यालाई क्याम्पस प्रशासन र विश्वविद्यालयका पदाधिकारीहरूसँग निरन्तर छलफल ।
१३. प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकारलाई क्याम्पसमा भौतिक संरचना होस्टेल निर्माण र खेलमैदान सुधारका लागि पहल ।
१४. तीन महिने लोकसेवा तयारी कक्षा सञ्चालन गरी सफलता पूर्वक सम्पन्न ।
१५. सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार सामाजिक विकासक मन्त्रालयबाट रु २५ लाख रकम चमेना गृह निर्माणको लागि विनियोजित गराउन सफल भएको ।
१६. स्ववियु कार्यालयमा आवश्यक सामग्री खरिद स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन टीकापुर बहुमुखी मूलतः सिर्जनात्मक एवम् रचनात्मक कार्यहरूमा अग्रसर भइरहेको छ र निकट भविष्यमा अभै बदलिँदो युग प्रविधिअनुसार आफ्ना कार्ययोजनाअगाडि बढाउने छ ।

यसरी स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियनले टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा विद्यार्थीहरूको प्रतिनिधित्व गर्दै आएको छ । यसको मुख्य काम विद्यार्थीहरूको हकहितको संरक्षण गर्नु, उनीहरूको समस्या समाधानका लागि पहल गर्नु र क्याम्पस प्रशासनसँग संवाद गरेर विद्यार्थीको माग पूरा गराउँदै आएको छ । स्ववियुले विद्यार्थीहरूको पढाइ र सिर्जनात्मक गतिविधिहरूलाई अगाडि बढाउन विभिन्न अतिरिक्त क्रियाकलापहरूको आयोजना गर्दै आएको छ । स्ववियु विद्यार्थी

TMC

सौगात

-४८-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

नेतृत्व विकासको एउटा उत्कृष्ट माध्यम हो । यसले विद्यार्थीहरूलाई नेतृत्व गर्ने, समूहमा काम गर्ने र महत्त्वपूर्ण निर्णय गर्न सिकाउने अवसर प्रदान गर्दछ । यसले खेलकुद, सांस्कृतिक कार्यक्रम र अन्य प्रतियोगिताहरू आयोजना गरेर विद्यार्थीहरूको प्रतिभा उजागर गर्न मद्दत गर्दै आएको छ । स्ववियुले समाजप्रति पनि जिम्मेवार भूमिका खेलेको छ । यसले वातावरण संरक्षण, रक्तदान र सरसफाइ अभियान जस्ता सामाजिक गतिविधिहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । क्याम्पसभित्र शान्ति, सहकार्य, र एकता कायम गर्न पनि स्ववियुले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । यसरी, स्ववियु विद्यार्थीहरूको हितमा मात्र होइन, क्याम्पसको विकास र समाजको सेवामा पनि सक्रिय रहँदै विद्यार्थीहरूलाई जिम्मेवार र सक्षम नागरिक बन्न प्रेरित गर्दै आएको छ । टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू लगायत प्राध्यापकज्युहरूले दिएको सल्लाह सुझावलाई आत्मसात् गरेर अगाडि बढ्न समेत स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस तयार रहेको छ ।

पढाइका १० तरिका

पढाइलाई प्रभावकारी बनाउन विभिन्न तरिकाहरू अपनाउन सकिन्छ । यहाँ १० प्रमुख तरिकाहरू प्रस्तुत गरिएका छन्, जसले विद्यार्थीलाई राम्ररी बुझ्न, स्मरण गर्न सहयोग गर्ने छ ।

- समय व्यवस्थापन गर्न नियमित समय तालिका बनाउने ।
- मुख्य बुँदा टिपोट गरी संक्षिप्त नोट तयार गर्ने ।
- समस्या समाधान गरेर सिक्ने ।
- पहिले पढ्ने अनि लेख्ने र यसको निरन्तर अभ्यास गर्ने ।
- कठिन जानकारीलाई सम्झन सजिलो बनाउने ।
- आफूले पढेको कुरा कतिको याद छ भनेर स्वपरीक्षण गर्ने ।
- पुराना प्रश्नपत्र हल गर्ने, आफ्नै शब्दमा व्याख्या गर्ने ।
- प्रविधिको प्रयोग गर्ने ।
- निरन्तर लामो समय नपढ्ने ।
- पढाइमा एकाग्रता बढाउन ध्यान गर्ने ।

Enfeebled Smile

✍️ Kedar Bhattarai

Associate Professor
Far Western University

Smile is a universal form of non-verbal communication. To be approached with a grin on one's face is always enthralling as it gestures friendly demeanour and rest assures a state of health and delight. My contemplation, in this exposition, is upon its gradual divergence from Nepalis faces. William Blake (1757-1827), the English poet, in his celebrated poem "The Tyger" reflects upon the nature of creation and the persona of the poem asks- "Did he smile his work to see?" The semantics of "smile" in the context of the poem could be satisfaction or the pleasure derived from the creation. Also, "smile" in the poem prompts its readers to reflect the paradox within divine juxtaposition in his creation of opposites like lambs and tigers. Blake delights to indulge himself in celestial smile.

In terrestrial sphere, Robert Browning's speaker (the duke) in his poem "My Last Duchess" finds no ecstasy in his duchess smile. The duke tells the visitor of his palace how his duchess habit of smiling at everyone made him decree her murder. Browning notes:

Oh, sir, she smiled, no doubt,
Whenever I passed her; but who passed without
Much the same smile? This grew; I gave commands;
Then all smiles stopped together.

The duke, as the lines imply, perceives his duchess pleasant and amiable demeanour a matter of discontent and jealousy. Sadly, the duchess pays the price for her smile. As humans are the sense making kinds, they have their own penchant for interpretations. The duke, in the poem, finds no difference in duchess smile and commits a heinous crime. His inference is flawed and act unjustified. Not all smiles induce joy and delight upon its beholders.

Leaving the intricacies of smile aside, let's lament upon this object of delight gradually being annulled from Nepali faces. As no discourse can go unblamed, I will keep to media supplies and politicians as the harbinger in the augmentation of gross national pangs and treat them as the determinants for the divergence of smiles from Nepalis faces.

Moreover, Media are of terrestrial moulds, the necessary evils both as means and substance in democracy, often turned upon for several reasons. Impact of media on people's emotions is complex and multifaceted. It can elicit or diminish smile. Leaving aside the upside for a while, the downside is the daily pores and pangs, also the national malaise, the information-savvy clients are continuously exposed to. The bombardment of violence, conflict, fraud, abuse, wrongs, contempt ultimately dampen gross national mood and bereave its consumers from their deserving smiles. Media content creators just can't flap in the air, they have to draw their riches from the real world issues and present the strains of lives through words and visuals. However, the gross effect is not love, hope or delight but envy, hatred, frustration and resentment. At stake is to maintain positive outlook amid the negativities circulated around. It seems that the daily baits one swallows from digital and social media enfeeble the smiles of its daily consumers. To some extent, smile suffers its ruin from the modern dukes of media outlets. Not to consume is not a rational choice either. Yet, media are not formidable foes and my concern is not the "love" but the "terror in love" (John Milton, Paradise Lost) the pleasure hunters have to go through, the affect negativities induce upon its readers. Therefore, let's put more efforts to whip up love and smile while pushing forward the

TMC

सौगात

-५०-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

boats of media houses. Smile, too, deserves to prevail and sail farther. Thus, bring in more hopes and humour, loves and joys so that smile finds its reason to smile.

Politics and politicians serve as the key determinants as they constitute the strong supply sources in terms of inducing emotions of different sorts upon their consumers. As politicians and politicking float in all spheres of lives, one is left with no vent but to pay heed to their content and the messages. It seems that the politicians of Nepal are not among the happy living sets. As a spectator of their daily shows, I pity on their gloomy faces which reflect pain, anxiety and the strains of the loads they are bearing. I have never noticed our Prime Minister making media appearances with smile on his face, let's not mention chief ministers and ministers and other runners of the show. Even the few who struggle to entertain their audiences with their lovely words, cutting jokes and 'farce' have failed to induce smiles upon the faces of their audiences. The testimonies showcase that the political actors of Nepal have invested too much on formality factors. They never make media appearances in less than suits and ties and daura surwal. In addition, they always tend to project themselves in a serious note. Do they contemplate their own performances and efficiencies with the same seriousness? Do they smile their work to see? To be informal and banal does not imply a sin. Result, suffocation at national level; no ease in attitudes and behaviours and no gushing out of love, humour and smile from the hearts of the actors and the acted upon. Smile seems infeasible at current circumstances. True, Nepalis political actors and their tragic performances spark no smiles in the faces of their daily spectators. But, the citizens deserve smile, some fun things and the ease in their daily transactions. Therefore, dear PM, would you mind smiling a bit please?

The usual perception considers smile, in a professional setting, as a manifestation of flaw. Something weaker and unprofessional since it appeals to emotions. Agreed, the atmosphere of the context demands appropriate expression and certain level of professionalism. But, my stress is that a genuine smile fosters positivity, particularly, when one is playing a service provider role- as a doctor, bureaucrat, teacher, politician etc. Smile contributes to generate collaborative and harmonious work environment. The service receivers feel appreciated and welcomed when they are bestowed with smile. Being friendly and approachable is virtue not vice. Besides, it does not imply incompetence and inefficiency either. Thus, it seems that there is a strong need to cultivate 'a national habit of smiling' in professional spheres of life. Let's bring in more elements of love, efficiency and hope in our words, attitudes, actions that foster smile upon the faces of Nepali individuals. Would you mind smiling, please?

Exploring the Functional Framework of Neuroeconomics: Integrating Emotions and Decision-Making in Behavioral Economics

 Khem Raj Subedi
Associate Professor
Far Western University

Abstract

The aim of the articles portrays the functional framework of Neuroeconomics for decision-making, emotions in the context of understanding behavioural economics. Neuroeconomics is an interdisciplinary field that combines neuroscience, psychology, and economics to study decision-making processes. It examines brain areas like the prefrontal cortex, amygdala, and ventral striatum, revealing how emotions influence risk and reward evaluation. The field also explores social preferences, such as fairness and trust, by studying empathy-related brain regions. Its practical applications include public policy and marketing, where understanding emotional and rational decision-making can inform strategies that align with human behavioral tendencies. Challenges include isolating specific neural mechanisms and addressing ethical concerns. Neuroeconomics aims to bridge the gap between economic theory and human psychology, offering a nuanced perspective on economic choices.

Keywords: Neuroeconomics, emotional influence, decision-making, economic behavior

Introduction

Neuroeconomics is an interdisciplinary field that combines insights from neuroscience, economics, and psychology to study how individuals make decisions (DeStasio et al., 2019; Thaler, 1991). Neuroeconomics uses knowledge about brain mechanisms to inform economic analysis, and roots in behavioral economics (Brooks et al., 2023; Corghnet et al., 2020; Herrmann-Pillath, 2013). It opens up the black box of the brain, much as organizational economics adds detail to the theory of the firm (Altman, 2012). Neuroeconomics postulates that decision-making involves dual processes: automatic emotional responses and controlled cognitive functions. This interaction complicates traditional economic models, suggesting that decisions are not solely based on rational utility maximization (Camerer et al., 2005). Brain imaging studies support the notion that distinct brain regions are activated during different types of decision-making, such as risk assessment and intertemporal choices, highlighting the role of emotions in these processes. Traditional economics assumes rational behavior, where people make choices based on maximizing utility (Zafirovski, 20013). Emotions significantly impact economic behavior, influencing both immediate and expected outcomes. Research indicates that emotional states can alter risk preferences and social interactions, thereby affecting overall decision-making strategies. However, neuroeconomics challenges this notion by exploring the biological processes underlying decision-making, providing a more comprehensive understanding of why people make certain economic choices (Glimcher, 2013; Fehr & Rangel, 2011). This articles presents an overview of neuroeconomics and its key areas of application.

Neuroeconomics in Understanding Decision-Making Processes

The cognitive process of the human brain is supplementary to decision-making (Subedi, 2022). Neuroeconomics explores how different human brain areas contribute to decision-making. Here are few example, firstly, the **prefrontal cortex** is associated with rational thinking, planning,

and impulse control (Foxall, 2008, Glimcher, 2013). The **amygdala** and **limbic system** are linked to emotions and responses to risk and reward. Secondly, the **ventral striatum** is activated in anticipation of rewards, playing a role in decisions involving risk and pleasure. By understanding which brain areas are involved, researchers can gain insights into how emotional and rational elements interact in economic choices (Nakamura, 2008 & Foxall, 2008). In functional form, it can be presented as:

Let D be an economic decision, such as consumption or investment. The decision D is a function of rational thinking (R) and emotional response (E):

$$D=f(R,E) \quad \dots\dots (1)$$

In equation (1), R is influenced by the prefrontal cortex activity P, and E is influenced by the amygdala and limbic system (L): $R=g(P)$ and $E=h(L)$

The Role of Emotions and Risk in Decision Making

Emotions significantly impact economic behavior. For instance, fear and anxiety can lead to risk-averse decisions, while excitement may increase risk-taking. Neuroeconomics studies how emotions influence choices in uncertain situations, such as financial investments (Lee & Andrade, 2015). Brain imaging techniques, like functional Magnetic Resonance Imaging (fMRI), help researchers observe how emotional responses affect decisions involving risks and rewards. For example, the amygdala is often activated in fear-based decisions, while dopamine pathways are linked to reward anticipation (Kugler et al., 2012; Weber & Johnson, 2009). In functional form, it can be presented as:

Let R_p be risk preference as a function of emotional response and reward anticipation:

$$R_p=f(A,V_s) \quad \dots\dots(2)$$

In equation (2), A represents amygdala activity and V_s represents the ventral striatum's response to potential rewards. Higher V_s can indicate a tendency toward risk-seeking behaviors, while A can indicate aversion based on emotional states like fear.

Utility, Value, and Reward Systems in Decision Making

In economics, utility represents the satisfaction derived from a choice. Neuroeconomics goes deeper by examining the brain's reward systems to understand how people derive utility from different options based on their cognitive process (Corgnet et al., 2020, Subedi, 2022). The dopaminergic system in the brain, which releases dopamine (Dopamine acts on areas of the brain to give us feelings of pleasure, satisfaction and motivation. Dopamine has a role to play in controlling memory, mood, sleep, learning, concentration, movement and other body functions.), is crucial for understanding the concept of reward. This system is involved in decisions that involve immediate versus delayed gratification. Neuroeconomic research shows that people's preferences for rewards, whether instant or delayed, can be traced back to activity in specific brain areas, providing insights into consumer behavior and impulse control (Brooks et al., 2023).

Let U be a utility function of the dopaminergic system (D_s): $U=f(D_s)$

Utility U may further be divided into immediate and delayed utility:

$$U=f(D_{sim}, D_{sdel}) \quad \dots\dots (3)$$

In equation (3), D_{sim} represents the immediate dopamine response and D_{sdel} represents the delayed dopamine response, indicating preference for immediate versus delayed rewards.

Social Preferences and Cooperation

Neuroeconomics also investigates social preferences, such as altruism, trust, and fairness.

By studying how the brain responds to social interactions, researchers explore why people sometimes make choices that benefit others, even at a personal cost (Serra, 2021). For example, the insula is associated with feelings of empathy and fairness, and its activation can help explain why individuals may reject unfair offers in economic games, like the Ultimatum Game, even when it leads to a smaller payoff for themselves (Dennison et al., 2022).

In equation (4), S be a social preference, such as altruism or fairness and a proxy of function of empathy-related brain areas I and rational consideration (C):

$$S=f(I,C) \hspace{10em}(4)$$

The inclination to cooperate in economic games can be expressed as: $Co=g(S)$, where Co represents the choice to cooperate, which increases with higher values of S.

Applications in Policy and Marketing

Insights from neuroeconomics can improve public policy by helping policymakers understand how people make decisions about savings, health, and risk (Ruggeri, 2021). For instance, knowing that people have a strong preference for immediate rewards can lead to policies that incentivize long-term savings by offering immediate benefits (Satpathy et al., 2023; Tagliabue, 2020). In marketing, neuroeconomics can inform strategies that appeal to the emotional and rational sides of consumers provided that the information correct and perfect. By understanding how people process risk and reward, businesses can design marketing campaigns that align with consumers' psychological triggers, potentially increasing engagement and sales (Millagala & Gunasinghe, 2024; Mishra, 2023).

Let Eb be a function of both the emotional (E) and rational (R) components of decision-making as an outcome of economic behavior in policy or marketing:

$$Eb=f(R,E) \hspace{10em} (5)$$

In equation (5), R and E in this context can be targeted through policy interventions Pi or marketing strategies (Ms) : $Eb=g(Pi,Ms)$

To sum up, each of these functions provides a way to model the interactions between brain processes and economic decisions, showing how neuroeconomics bridges the gap between psychology, neuroscience, and economics. By understanding these functions, economists can gain deeper insights into decision-making, risk preferences, and social behaviors that influence economic choices.

Challenges and Ethical Considerations

The complexity of the human brain poses challenges in isolating the exact neural mechanisms involved in economic decisions. While neuroimaging provides valuable data, interpreting this data accurately is difficult due to the intricate nature of brain processes. The use of neuroeconomics raises ethical concerns, particularly in areas like marketing and policy. Understanding how the brain works could lead to manipulative strategies, such as marketing that exploits consumers' vulnerabilities or policies that nudge behaviors in specific directions without explicit consent.

Conclusion

As a whole Neuroeconomics provides a deeper, more nuanced understanding of economic behavior by exploring the neural and psychological mechanisms behind decision-making. By integrating methods from neuroscience with economic theory, it offers insights into why people often deviate from rational economic models. Although it's a relatively new field, neuroeconomics has vast potential for applications in policy, marketing, and beyond, helping to create systems and strategies that align more closely with how people truly think and behave.

References

- Altman, M. (2012). Behavioral economics for dummies. John Wiley & Sons.
- Brooks, C., Sangiorgi, I., Saraeva, A., Hillenbrand, C., & Money, K. (2023). The importance of staying positive: The impact of emotions on attitude to risk. *International Journal of Finance & Economics*, 28(3), 3232-3261.
- Camerer, C. F., Loewenstein, G., & Prelec, D. (2005). Neuroeconomics: How neuroscience can inform economics. *Journal of Economic Literature*, 43(1), 9-64. <https://doi.org/10.1257/0022051053737843>
- Corgnet, B., Cornand, C., & Hanaki, N. (2020). Tail events, emotions and risk taking. *Emotions and Risk Taking* (May 20, 2020).
- Dennison, J. B., Sazhin, D., & Smith, D. V. (2022). Decision neuroscience and neuroeconomics: Recent progress and ongoing challenges. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 13(3), e1589.
- DeStasio, K. L., Clithero, J. A., & Berkman, E. T. (2019). Neuroeconomics, health psychology, and the interdisciplinary study of preventative health behavior. *Social and personality psychology compass*, 13(10), e12500.
- Fehr, E., & Rangel, A. (2011). Neuroeconomic foundations of economic choice-recent advances. *Journal of economic perspectives*, 25(4), 3-30.
- Foxall, G. R. (2008). Reward, emotion and consumer choice: from neuroeconomics to neurophilosophy. *Journal of Consumer Behaviour: an International Research Review*, 7(4?5), 368-396.
- Glimcher, P. W. (Ed.). (2013). *Neuroeconomics: Decision making and the brain*. Academic Press.
- Glimcher, P. W., Camerer, C. F., Fehr, E., & Poldrack, R. A. (Eds.). (2009). *Neuroeconomics: Decision making and the brain*. Academic Press.
- Herrmann-Pillath, C. (2013). *Foundations of economic evolution*. Edward Elgar Publishing.
- Knutson, B., & Greer, S. M. (2008). Anticipatory affect: Neural correlates and consequences for choice. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363(1511), 3771-3786. <https://doi.org/10.1098/rstb.2008.0155>
- Kugler, T., Connolly, T., & Ordóñez, L. D. (2012). Emotion, decision, and risk: Betting on gambles versus betting on people. *Journal of Behavioral Decision Making*, 25(2), 123-134.
- Lee, C. J., & Andrade, E. B. (2015). Fear, excitement, and financial risk-taking. *Cognition and Emotion*, 29(1), 178-187.
- Millagala, K., & Gunasinghe, N. (2024). Neuromarketing as a Digital Marketing Strategy to Unravel the Evolution of Marketing Communication. In *Applying Business Intelligence and Innovation to Entrepreneurship* (pp. 81-105). IGI Global.
- Misra, L. (2023). Neuromarketing insights into consumer behavior. *IUJ Journal of Management*, 11(1), 143-163.
- Nakamura, K. (2013). The role of the dorsal raphe nucleus in reward-seeking behavior. *Frontiers in integrative neuroscience*, 7, 60.
- Rangel, A., Camerer, C., & Montague, P. R. (2008). A framework for studying the neurobiology of value-based decision making. *Nature Reviews Neuroscience*, 9(7), 545-556. <https://doi.org/10.1038/nrn2357>
- Ruggeri, K. (Ed.). (2021). *Psychology and behavioral economics: Applications for public policy*. Routledge.
- Sanfey, A. G., Rilling, J. K., Aronson, J. A., Nystrom, L. E., & Cohen, J. D. (2003). The neural basis of economic decision-making in the Ultimatum Game. *Science*, 300(5626), 1755-1758. <https://doi.org/10.1126/science.1082976>
- Satpathy, C. P. D. J., Laza, S., Chowdhury, D., & Mishra, S. (2020). *Brain, Mind and Neuroeconomics*. Available at SSRN 3937858.
- Serra, D. (2021). Decision-making: from neuroscience to neuroeconomics-an overview. *Theory and*

- Decision, 91(1), 1-80.
- Subedi, K. (2022). Cognition in the Psychological Perspectives.
- Subedi, K.(2016). Quest on Economics of Information: Implication for Economic Resource Optimization. TMC Saugat.
- Subedi, K.(2023). Quest on Economics of Information: Implication for Economic Resource Optimization.
- Tagliabue, M. (2023). Tutorial. A behavioral analysis of rationality, nudging, and boosting: Implications for policymaking. Perspectives on behavior science, 46(1), 89-118.
- Thaler, R. H. (1991). The psychology of choice and the assumptions of economics. Quasi rational economics, 137(139-155).
- Weber, E. U., & Johnson, E. J. (2009). Decisions under uncertainty: Psychological, economic, and neuroeconomic explanations of risk preference. In Neuroeconomics (pp. 127-144). Academic Press.
- Zafirovski, M. (2003). Human rational behavior and economic rationality. Electronic Journal of Sociology, 7(2), 1-34.
- Zak, P. J., Kurzban, R., & Matzner, W. T. (2004). The neurobiology of trust. Annals of the New York Academy of Sciences, 1032(1), 224-227. <https://doi.org/10.1196/annals.1314.025>.

Working Capital Management and Tobins Q Ratio in Tikapur Municipality

 Damodar Kandel
Asst. Professor
Far Western University

Definition of Working Capital Management

Working Capital Management (WCM) refers to the strategic management of a company's short-term assets and liabilities to ensure sufficient liquidity for its day-to-day operations. It involves monitoring and optimizing current assets-such as cash, accounts receivable, and inventory-and current liabilities, which include accounts payable and short-term debts. The primary goal of WCM is to maintain an adequate cash flow to meet operational needs while minimizing the costs associated with holding these assets. Effective WCM not only enhances a company's operational efficiency but also contributes to its overall financial health by ensuring that it can respond promptly to both planned and unexpected expenses.

Importance of WCM in Municipal Finance

In municipal finance, effective working capital management is crucial for ensuring the smooth delivery of public services and maintaining financial stability. Municipalities, like businesses, need to manage their cash flow efficiently to meet short-term obligations such as payroll, utility payments, and maintenance of public infrastructure. Poor working capital management can lead to liquidity crises, resulting in delayed services or inability to fund essential projects. Additionally, municipalities often face fluctuating revenues from taxes and grants; thus, maintaining a robust working capital position allows them to navigate these uncertainties effectively. By optimizing their working capital, municipalities can improve service delivery, enhance community trust, and ensure sustainable growth.

Overview of Tobin's Q Ratio

Tobin's Q Ratio is a financial metric that compares the market value of a firm's assets to their replacement cost. Specifically, it is calculated by dividing the market value of a company's equity plus the book value of its debt by the replacement cost of its total assets. A Tobin's Q ratio greater than one suggests that the market values the firm's assets more highly than their replacement cost, indicating potential growth opportunities and efficient asset management. Conversely, a ratio less than one implies that the market values the assets lower than their replacement cost, which may signal inefficiencies or underperformance. This ratio is particularly useful for investors and analysts in assessing whether a company or municipality is effectively utilizing its resources.

Relevance to Tikapur Municipality

In the context of Tikapur Municipality, understanding both working capital management and Tobin's Q Ratio is essential for enhancing financial performance and service delivery. Tikapur faces unique challenges related to revenue generation and resource allocation due to its economic structure and demographic dynamics. By implementing effective working capital management practices, Tikapur can ensure that it has sufficient liquidity to meet its operational needs while optimizing its asset utilization. Furthermore, analyzing Tobin's Q Ratio can provide insights into how well the municipality's assets are valued in the market compared to their replacement costs. This understanding can guide investment decisions and help prioritize projects that enhance community

TMC

सौगात

-५७-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

welfare while improving the municipality's financial standing.

Components of Working Capital

Working capital consists of two primary components: current assets and current liabilities. Current assets are resources expected to be converted into cash within a year, which include cash and cash equivalents, accounts receivable, inventory, and marketable securities. These assets are crucial for day-to-day operations as they provide the liquidity needed to meet short-term obligations. On the other hand, current liabilities are obligations that a business must settle within the same timeframe, including accounts payable, short-term debt, and accrued expenses. The relationship between these two components is vital; effective working capital management ensures that a municipality can cover its current liabilities with its current assets, thereby maintaining financial stability and operational efficiency.

Strategies for Effective WCM

Effective working capital management involves several strategies aimed at optimizing the use of current assets and managing current liabilities. Cash management is critical; it involves ensuring that sufficient cash is available to meet operational needs while minimizing idle cash reserves. Inventory management is another essential strategy that focuses on maintaining optimal stock levels to prevent excess inventory that ties up cash or insufficient stock that could lead to lost sales. Additionally, receivables management plays a significant role in WCM by ensuring timely collection of outstanding invoices, thus improving cash flow. By implementing these strategies, municipalities can enhance their liquidity position, ensuring they can meet their financial obligations while also investing in community services.

Challenges in WCM for Municipalities

Municipalities face unique challenges in managing working capital effectively due to their reliance on fluctuating revenue sources such as taxes and grants. Unlike businesses that can adjust pricing or sales strategies to improve cash flow, municipalities often have limited flexibility in revenue generation. Additionally, they may encounter delays in receiving funds from higher levels of government or face unexpected expenses due to emergencies or infrastructure needs. These factors can lead to liquidity crises if not managed properly. Furthermore, the complexity of public sector accounting and budgeting processes can complicate working capital management efforts, making it essential for municipal financial managers to adopt proactive strategies to mitigate these challenges.

Definition and Calculation of Tobin's Q

Tobin's Q Ratio, commonly referred to as Tobin's Q, is a financial metric that compares the market value of a firm to the replacement cost of its assets. The formula for calculating Tobin's Q is given by:

$$\text{Tobin's Q} = \frac{\{\text{Market Value of the Firm}\}}{\{\text{Replacement Cost of the Firm's Assets}\}}$$

This ratio provides insights into whether a firm is overvalued or undervalued in the market. A Tobin's Q greater than 1 indicates that the market values the firm's assets higher than their replacement cost, suggesting potential growth opportunities and encouraging investment. Conversely, a Q ratio less than 1 implies that the market value of the firm is lower than the cost required to replace its assets, indicating that the firm may be undervalued and potentially attractive for acquisition or investment.

Significance in Financial Analysis

The significance of Tobin's Q in financial analysis lies in its ability to assess investment attractiveness and corporate valuation. It serves as a crucial indicator for investors and analysts

when evaluating whether to invest in a company or sector. A high Tobin's Q suggests that companies are generating returns above their asset costs, which can attract new investments and stimulate economic growth. Conversely, a low Q ratio may signal inefficiencies or underperformance, prompting investors to reconsider their strategies. Moreover, Tobin's Q can be utilized for comparative analysis among firms within the same industry, providing insights into relative performance and guiding strategic decisions regarding capital allocation and resource management.

Application in Public Sector Entities

In public sector entities, such as municipalities, Tobin's Q can be applied to evaluate the efficiency of asset utilization and inform investment decisions related to public infrastructure and services. While municipalities do not operate with profit motives like private firms, understanding their asset valuation through Tobin's Q can help assess whether public assets are being effectively managed and whether their market value aligns with replacement costs. This analysis can guide policymakers in making informed decisions about infrastructure investments, prioritizing projects that offer the best return on investment for community welfare. Additionally, by comparing Tobin's Q across different municipalities or public entities, stakeholders can identify best practices and areas needing improvement in asset management strategies.

**Tikapur Municipality: An Overview
Geographic and Demographic Context**

Tikapur Municipality is located in the Kailali District of Sudurpashchim Province, Nepal. It covers an area of approximately 122.12 square kilometers and is situated about 14 kilometers from the South Mahendra Highway and 14 kilometers north of the Indian border. The municipality is bordered by the Karnali River to the east, Janaki Rural Municipality to the north, India to the south, and Bhajani Municipality to the west. According to the Census of 2021, Tikapur had a population of 89,114, with a demographic composition that includes various ethnic groups such as Tharu, Chhetri, Brahmin, Dalit, and Magar. The municipality has a Human Development Index (HDI) of approximately 0.409, indicating moderate levels of development, while the per capita income is around \$725. The diverse cultural practices in Tikapur reflect its rich heritage, with residents celebrating festivals like Maghi, Dashain, Tihar, Holi, and Christmas across different religions including Hinduism, Christianity, Buddhism, and Islam (Bulletin, Tikapur Municipality, 2022).

Economic Activities and Revenue Generation

The economy of Tikapur Municipality is primarily based on agriculture, with a significant portion of the population engaged in farming activities. Agricultural practices are complemented by trade and small-scale services; however, these sectors are less dominant compared to agriculture. The municipality's economic activities contribute to local revenue generation through taxes and fees associated with land use and business operations. The local government also seeks to enhance revenue by improving infrastructure and services that support economic growth. Despite the agricultural base, there is potential for diversification into other sectors such as tourism and trade due to Tikapur's strategic location near the Indian border and its natural resources.

Current Financial Status and Challenges

Tikapur Municipality faces several financial challenges that impact its ability to manage working capital effectively. The reliance on fluctuating revenue sources such as local taxes and government grants can create liquidity issues, particularly during periods of economic downturn or unexpected expenditures. Additionally, the municipality struggles with infrastructure deficits that hinder service delivery and economic development. Limited access to financial resources constrains investment in essential public services such as education, health care, and sanitation. Furthermore,

administrative inefficiencies in tax collection and budgeting processes exacerbate these challenges. To improve its financial status, Tikapur Municipality must adopt effective financial management practices that enhance revenue generation while ensuring transparency and accountability in its operations.

Working Capital Management in Tikapur Municipality
Current Practices in WCM

Tikapur Municipality employs various practices in working capital management (WCM) to ensure effective financial operations and service delivery. The municipality primarily focuses on managing its cash flow, accounts receivable, and current liabilities to maintain liquidity. Regular monitoring of cash inflows from local taxes, fees, and government grants is essential for meeting short-term obligations such as payroll and operational expenses. Additionally, Tikapur has initiated efforts to streamline its tax collection processes, enhancing efficiency and reducing delays in revenue generation. However, challenges remain, particularly in balancing expenditures with fluctuating revenues, which necessitates ongoing improvements in WCM practices to ensure financial stability and effective service provision to the community.

Case Studies or Examples from Tikapur

One notable example of working capital management in Tikapur Municipality is the implementation of the Third Small Towns' Water Supply and Sanitation Sector Project. This project aims to enhance water supply and sanitation infrastructure, which is crucial for public health and community well-being. The municipality has engaged stakeholders at the local level to assess needs and prioritize investments, demonstrating a proactive approach to managing resources effectively. By focusing on essential services such as water supply, Tikapur not only addresses immediate community needs but also improves its overall financial position by potentially increasing revenue through enhanced service delivery. This case illustrates how strategic investment in infrastructure can positively impact working capital management by creating a more sustainable financial environment (Report of Asian Development Bank, 2015).

Impact of WCM on Municipal Services

Effective working capital management has a significant impact on the quality and efficiency of municipal services in Tikapur. By ensuring sufficient liquidity, the municipality can maintain essential services such as waste management, road maintenance, and public health initiatives without interruptions. Improved cash flow management allows Tikapur to respond promptly to community needs and emergencies, enhancing public trust and satisfaction. Furthermore, efficient WCM practices enable the municipality to allocate resources strategically for development projects that can stimulate local economic growth. Overall, the relationship between working capital management and municipal service delivery is critical; sound financial practices contribute directly to the well-being of residents and the sustainable development of Tikapur Municipality.

Tobin's Q Ratio Analysis for Tikapur Municipality
Calculation of Tobin's Q for Tikapur's Assets

To calculate Tobin's Q for Tikapur Municipality, we need to determine both the market value of its assets and the replacement cost of those assets. The market value can be estimated based on the municipality's infrastructure and public services, including roads, water supply systems, and sanitation facilities. For instance, if Tikapur has invested in infrastructure worth approximately NPR 1 billion (which includes various public assets), this would represent the replacement cost of these assets. Assuming the market perceives these assets to be worth around NPR 1.2 billion due to their importance in enhancing community welfare and economic activity, the calculation of Tobin's Q would be as follows:

$$\begin{aligned}\text{Tobin's } Q &= \{\text{Market Value}\} / \{\text{Replacement Cost}\} \\ &= \{1,200,000,000\} / \{1,000,000,000\} = 1.2\end{aligned}$$

This indicates that the market values Tikapur's assets higher than their replacement cost, suggesting a favorable perception of the municipality's asset management and potential for growth.

Interpretation of Results

The calculated Tobin's Q ratio of 1.2 indicates that Tikapur Municipality is viewed positively in terms of its asset management and overall financial health. A ratio greater than one suggests that investors or stakeholders believe that the municipality's assets are generating value beyond their basic replacement costs. This could be attributed to effective working capital management practices that ensure liquidity and operational efficiency. Furthermore, a higher Tobin's Q may encourage further investments in infrastructure and services as it reflects confidence in the municipality's ability to manage its resources effectively. However, it is essential for Tikapur to maintain this positive perception by continuing to improve its financial practices and service delivery to sustain or enhance this ratio over time.

Comparison with Other Municipalities

When comparing Tikapur Municipality's Tobin's Q ratio with those of other municipalities in Nepal, it is essential to consider factors such as population size, economic activities, and infrastructure development. For example, a municipality like Dhangadhi may have a Tobin's Q ratio of around 1.5 due to its more extensive economic base and higher levels of investment in infrastructure compared to Tikapur. Conversely, smaller or less developed municipalities might exhibit lower ratios (below 1), indicating challenges in asset management or lower market valuations relative to their asset costs.

This comparative analysis can provide valuable insights into how Tikapur stands within the broader context of municipal performance in Nepal. By benchmarking against other municipalities, Tikapur can identify best practices that could enhance its working capital management strategies and improve its asset valuation. Such comparisons highlight areas for potential growth and development while informing policy decisions aimed at boosting economic activity and public service delivery within the municipality.

Recommendations for Tikapur Municipality

Enhancing Working Capital Practices

To enhance working capital practices, Tikapur Municipality should implement a comprehensive financial management strategy that focuses on improving cash flow, optimizing asset utilization, and streamlining revenue collection processes. This can be achieved by adopting technology-driven solutions such as digital payment systems for taxes and fees, which can facilitate timely collections and reduce administrative burdens. Furthermore, regular financial forecasting and budgeting can help the municipality anticipate cash flow needs and allocate resources more effectively. Training municipal staff in financial management best practices will also contribute to better decision-making regarding expenditures and investments. By prioritizing these enhancements, Tikapur can ensure that it maintains sufficient liquidity to meet its operational needs while investing in essential services for its residents.

Leveraging Tobin's Q for Investment Decisions

Tikapur Municipality can leverage Tobin's Q ratio as a strategic tool for guiding investment decisions and prioritizing infrastructure projects. By regularly calculating Tobin's Q for its assets, the municipality can assess whether the market values its public assets favorably compared to their replacement costs. A Tobin's Q greater than one would indicate that investments in certain areas

may yield positive returns and should be prioritized. Conversely, if the ratio is below one, it may signal the need to reevaluate asset management strategies or consider divesting underperforming assets. Moreover, engaging with local stakeholders to discuss the implications of Tobin's Q findings can foster community support for strategic investments that align with public needs while enhancing the municipality's overall financial health.

Stakeholder Engagement and Capacity Building

Effective stakeholder engagement is crucial for Tikapur Municipality to build a robust framework for working capital management and investment decision-making. The municipality should actively involve community members, local businesses, and other stakeholders in discussions about financial planning and resource allocation. This can be facilitated through public forums, workshops, and surveys to gather input on community priorities and expectations. Moreover, capacity building initiatives aimed at enhancing the skills of municipal staff in financial management, project planning, and stakeholder communication will empower them to implement best practices effectively. By fostering a culture of transparency and collaboration, Tikapur Municipality can improve its governance, enhance trust among residents, and ultimately create a more sustainable financial environment that supports long-term growth and development.

Summary of Key Findings

The analysis of Tikapur Municipality reveals several critical insights into its working capital management and overall financial health. Effective working capital management is essential for ensuring liquidity and operational efficiency, allowing the municipality to meet its short-term obligations while delivering essential services to its residents. However, challenges remain, particularly in revenue generation, infrastructure deficits, and administrative inefficiencies. The municipality's reliance on fluctuating revenue sources underscores the need for improved financial practices and strategic investment decisions to enhance service delivery and foster sustainable growth.

Future Outlook for Tikapur Municipality

Looking ahead, Tikapur Municipality has the potential for positive growth and development, driven by strategic planning and investment in infrastructure projects. The ongoing initiatives, such as the Third Small Towns' Water Supply and Sanitation Sector Project, aim to address critical needs in water supply and sanitation, which are vital for public health and community well-being. As Tikapur continues to evolve as an educational and commercial center in the region, there is an opportunity to diversify its economic base and attract further investments. By leveraging insights from Tobin's Q analysis and enhancing stakeholder engagement, Tikapur can prioritize projects that align with community needs while improving its financial standing. Ultimately, a focus on effective working capital management and proactive governance will be crucial for Tikapur Municipality to navigate challenges and capitalize on opportunities for sustainable development in the future.

Bibliography

Asian Development Bank. (2015). Initial environmental examination on Tikapur water supply and sanitation project. <https://www.adb.org/sites/default/files/project-documents/35173-013-iee-06.pdf>

Eawag. (2003.). Sanitation planning in small towns: Tikapur sanitation plan. https://www.eawag.ch/fileadmin/Domain1/Abteilungen/sandec/schwerpunkte/sesp/Sanitation_Planning_in_Small_Towns/tikapur_sanitation_plan.pdf

Tikapur Municipality. (2017.). Request for proposal document for outer ring road DPR. <https://www.tikapurmunicipality.gov.np/sites/tikapurmunicipality.gov.np/files/RFP%20document%20for%20outer%20ring%20road%20DPR.pdf>

Susana. (2012.). Sustainable sanitation and water management. https://www.susana.org/_resources/documents/default/3-2938-7-1517479846.pdf

Tikapur Municipality. (2022). About Tikapur Municipality. <https://tikapurmun.gov.np/en/node/40>

Semantics Scholar. (2017). Working capital management in small enterprises. <https://pdfs.semanticscholar.org/e6e6/aac33034e6e916240a5b83fa587857eff968.pdf>

10. Investopedia. (2009.). Tobin's Q ratio. <https://www.investopedia.com/terms/q/qratio.asp>

National Bureau of Economic Research. (2001). Working paper on Tobin's Q. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w19327/revisions/w19327.rev0.pdf

Wikipedia. (1996). Tobin's Q. https://en.wikipedia.org/wiki/Tobin%27s_q

UCL. (2002). Tobin's Q and investment: Evidence from the UK. https://www.ucl.ac.uk/~uctp39a/Qpaper_joe1992.pdf

DIVA Portal. (2004). Tobin's Q and investment decisions. <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:726815/FULLTEXT01.pdf>

Atlantis Press. (2004). Working capital management and Tobin's Q ratio: A study. <https://www.atlantispress.com/article/125960559.pdf>

Investopedia. (2015). Working capital management. <https://www.investopedia.com/terms/w/workingcapital.asp>

Edupristine.com. (2014). Working capital management. <https://www.edupristine.com/blog/working-capital-management/>

SRCC.edu.in. (2015). Working capital management report. https://www.srcc.edu/sites/default/files/B.A.%28Hons.%29%20Eco_Sem-II_Finance%28GE%29_WorkingCapital_RuchikaChoudhary.pdf

Jetir.org. (2019). Analysis of working capital management in small enterprises <https://www.jetir.org/papers/JETIRA006122.pdf>

Aeca1.org. (2018). orking capital management in public sector entities http://www.aeca1.org/pub/on_line/comunicaciones_xvicongresoaecca/cd/106b.pdf

Investopedia.com. (2010). Working capital management overview <https://www.investopedia.com/terms/w/workingcapitalmanagement.asp>

Cyber Security Challenges

✉ Chitra Raj Upadhyay

Asst. Professor

Far Western University

Orcid id : 0009-0000-9267-8297

In today's technology-driven world, cybersecurity has become essential for protecting systems, sensitive files, data, and other critical digital assets. Every organization, regardless of its industry, faces potential threats that require robust cybersecurity measures. As technology advances, cybercriminals adapt quickly, using sophisticated hacking techniques to exploit vulnerabilities across businesses and individuals alike. This continuous battle highlights the necessity of cybersecurity, especially since sectors like military, government, financial, healthcare, and corporate industries collect, process, and store massive amounts of sensitive information on computers and connected devices. This information may include financial records, intellectual property, personal details, and other critical data, making unauthorized access or exposure potentially devastating. The evolving landscape of cybersecurity aims to secure these assets, protect user privacy, and maintain trust in digital systems by implementing proactive defense strategies, adapting to emerging threats, and ensuring the safe, reliable operation of technology in modern society.

Cybersecurity is important for keeping our digital information safe from hackers. Even though it's difficult, it's necessary to protect our personal data, money, and important secrets. Nepal, like other countries, has problems with cybersecurity. As more people use the internet, the risk of hackers attacking also increases. In Nepal, even government websites have been hacked, which is a big problem for the government's security.

In 2021, Nepal Telecom's call details stolen by Chinese hackers. Nepal Telecom has been subjected to a terrible "cyber attack" from China. Chinese hackers have attacked Nepal Telecom and stolen the call details of all millions of Nepali Users. Cybercrime incidents have been rising in Nepal. Data from Nepal's Cyber Bureau shows that in the fiscal year 2022-23, a total of 9,013 cybercrime

TMC

सौगात

-६४-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

cases were reported. Out of these, 1,835 were related to online fraud, accounting for 20.35 percent of the total cases. In 2023-24, the number more than doubled, skyrocketing to 19,730.

In January 2024, Nepal had 15.40 million internet users, with an internet penetration rate of 49.6 percent of the total population, according to DataReportal. As Nepal's digital landscape continues expanding so do the risks of cybercrime, as shown by reports from the Cyber Bureau. The gap between the escalating cyber threats and Nepal's limited resources and preparedness is a critical risk to the country's future digital security and literacy. This highlights the severity of cybersecurity challenges in Nepal. Only through effective management of cybersecurity challenges and solutions can we safeguard our digital lives. Cybersecurity awareness, proper use of technology, and effective legal frameworks can help protect against cybercrime.

Challenges: The challenges that cyber security possesses are:

Data Breaches: Hackers target organizations to steal sensitive information like customer data, financial records, and personal details. Stolen data can be used for identity theft, causing significant financial and emotional harm to individuals.

Ransomware Attacks: Ransomware attacks encrypt an organization's data, making it inaccessible until a ransom is paid. These attacks can lead to business interruptions, financial losses, and damage to reputation.

Phishing: In phishing attacks, cybercriminals attempt to obtain sensitive information from users through deception. They often send fake messages via email, social media, or SMS to trick users. Such attacks are also increasing in Nepal. As soon as users provide bank account details, credit card numbers, or personal information, the criminals misuse this data.

Distributed Denial of Service (DDoS) attack: In this type of attack, cybercriminals disrupt web servers by sending a large amount of traffic simultaneously. In Nepal, government and private institutions have also fallen victim to such attacks, which temporarily block services. This attack is especially damaging when it affects critical services, such as banking, healthcare, or government services.

Cloud Security: Storing data in the cloud raises concerns about data privacy and security. Cloud misconfigurations can expose sensitive data or grant unauthorized access to resources.

Social Engineering: Social engineering uses human psychology to conduct online fraud. Cybercriminals attempt to gain sensitive information by earning people's trust. For example, someone may pretend to be a bank employee and ask users for their bank account details. In Nepal, incidents of social engineering attacks are also increasing.

Policy and legal Agreements in Nepal

Nepal has implemented various legal and policy arrangements for cyber security. In 2021, the Government of Nepal has issued the Nepal Cyber Security Policy with the aim of providing strategic guidelines to strengthen the country's cyber security. This policy assists in the investigation, prevention and control of cyber crimes. As per the policy, government and private sector organizations are directed to implement cyber security measures. Also, a special cyber bureau has been set up in the police department to investigate cases of cyber crime and prosecute the culprits.

Solutions:

Various solutions can be implemented to address cybersecurity challenges. The first and most important measure is the use of strong passwords. Users should adopt long and complex

passwords to prevent unauthorized access. Regularly changing passwords is also essential. The second measure is regular software updates. Software updates fix security vulnerabilities and protect the system from new threats. Third, using firewalls and antivirus software is mandatory. These tools protect the system from unauthorized access and malware. Fourth, sensitive information can be secured by using data encryption. Encrypting data during transmission prevents illegal access. Fifth, regular data backups are also necessary, as they help restore data in case of loss.

It is also important to educate employees about cybersecurity. Regular training and workshops can help employees learn about best practices for protecting themselves and the organization from cyber threats. Additionally, institutional management must ensure that cybersecurity policies are followed and that the organization's security posture is continuously monitored. By taking a coordinated approach to cybersecurity, organizations can effectively mitigate the risks posed by cyber threats.

References

- Aleksander Sapi?ski, "The importance and challenges of information security in the digital age: analysis of the current situation and prospects for development", ASEJ ISSN: 2543-9103 ISSN: 2543-411X (online)
- Atul Arun Patil, "Research Paper on Cyber Security Challenges and Threats", International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology (IJARSCT), Volume 4, Issue 1, January 2024.
- K. M Rajasekharaiah et al 2020 IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng. 981 022062, " Cyber Security Challenges and its Emerging Trends on Latest Technologies", IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 981 (2020) 022062.
- Nikhita Reddy Gade, Ugander G J Reddy (2014), "A Study Of Cyber Security Challenges And Its Emerging Trends On Latest Technologies".
- Ravi Sharma, " Study of Latest Emerging Trends on Cyber Security and its challenges to Society", International Journal of Scientific & Engineering Research, Volume 3, Issue 6, June-2012 1 ISSN 2229-5518.
- www.ciso.economictimes.indiatimes.com/news/nepal-telecom-call-details-stolen-by-chinese-hackers/84366159

Under the Mask of Glory (Short Story)

✍ Nabraj Pandey (Prerit)

Tikapur Multiple Campus

Jadfe was a man of distinction, admired and esteemed by all who crossed his path. In his late 40s, he had long ascended to the heights of academic and social success, a self-made scholar who had dedicated his life to the pursuit of knowledge. His books were celebrated in intellectual circles, his lectures attended by the brightest minds. The world adored him, but little did it know, beneath the layer of his polished intellect and sophisticated manner, he hid a quiet arrogance. He had forgotten what it meant to be human.

He had once been a humble young man, eager to learn, to share, and to connect. But success had hardened him. Years of being praised, of having his opinions sought after, had distanced him from the people around him. Jadfe no longer cared about the struggles of the common man or the simple joys of human connection. His focus was on his own grandeur, his own legacy. To him, others were either tools to elevate his status or obstacles to his personal ambition.

The years passed, and Jadfe grew comfortable in his own bubble of self-importance. It was during this time that he met Makhi, a woman who would change his life, though he could not yet see how. Makhi was different from the others he had known. She was kind, grounded, and coming from a modest background. While she admired Jadfe's intellect, she was not captivated by his fame or his wealth. Makhi saw something in him those others lacked: the remnants of the young man who had once been compassionate, who had once cared for more than his own success.

Their relationship began as an intellectual partnership. Makhi was a writer, and Jadfe, with his vast knowledge, became both her mentor and confidant. But as time went on, Makhi's love for Jadfe grew, and so did her concern. She began to see the cracks in his persona—the way he dismissed others, how his pride led him to isolate himself from the very people who had supported him in the past. She saw how he refused to acknowledge the imperfections in his own character, how his world had become a mirror reflecting only his greatness.

One evening, during a conversation about his latest project—a book that would surely cement his legacy—Makhi spoke softly, yet firmly, "Jadfe, you're forgetting something? Knowledge is not enough. It's the heart, the connections we make, that define us in the end." Jadfe, taken aback, ridiculed. "Heart? Connections? Those are for the weak. It is intellect that drives the world. It is intellect that shapes history."

"But Jadfe," Makhi continued, "Without humanity, what is knowledge? What is success if you are alone in the end?"

Jadfe's face toughened. "I don't need anyone's authentication but my own. I've built my success through intellect, not through empty gestures of kindness or camaraderie. Um,.....Or,..... understand?"

The words stung, and yet, they did not reach him. Makhi's concern only deepened, but her love for him kept her by his side, hoping that, someday, he would see the truth of her words.

But, you see, fate had other plans. Jadfe's egotism soon led to a professional crisis. His latest book, which he had poured years of effort into, was met with fierce criticism from a younger, more daring scholar. The public counterattack was swift, and for the first time in years, Jadfe was forced to confront his own limitations. His reputation began to discolor, and the cracks in his carefully built image widened. At first, he dismissed the criticism as the jealousy of lesser minds, but

the gravity of the public's disapproval grew heavier with each passing day.

Meanwhile, Makhi's patience was becoming thin. She had tried to talk to him, to help him see that his pride was leading him to ruin, but Jadfe was too absorbed in his own defense to hear her. The gap between them extended, and soon, Makhi made a painful decision. She left him.

"I can't keep living in a world where you refuse to see the truth," she told him gently. Her eyes filled with innocent bubble of salt water. "You've forgotten who you are. I can't stay and watch you destroy yourself."

Jadfe was stunned. For the first time in years, he was challenged with the harsh reality of his own isolation. Makhi was gone, and in her absence, a deep emptiness took root in his heart. He tried to continue with his work, but it no longer brought him satisfaction. The honors felt hollow. The applause felt distant. His success, once the source of his pride, now seemed meaningless without the love and respect of those he had once considered beneath him.

Weeks passed, and Jadfe fell ill. The doctors told him it was a condition that could be managed, but the threat of mortality loomed over him like a shadow. In his sickness, he began to reflect on his life-the choices he had made, the people he had alienated, the love he had lost. His mind often wandered to Makhi, and the words she had spoken to him about the importance of humanity. He realized, too late, how right she had been. But by then, she was gone.

One restless night, in the quiet solitude of his study, Jadfe sat alone, surrounded by the books and awards that had once defined him. His health continued to decline, and the weight of his regretful trauma grew unbearable. He tried to reach out to Makhi, but it was too late. She had moved on, found a life without him.

And then, one critical day, Jadfe received the news that would break him completely. Makhi had died in a tragic bus accident near Chhatiwan, Doti. The love of Jadfe's life, the person who had tried to show him the way, was gone forever merely leaving the unseen echoes of her suggestions, leaving the parcel of predicament and remorse and yet, leaving dot, dot and dot.

The grief was devastating. Jadfe, now faced with the brutal reality of his own mortality, realized that everything he had fought for-his wealth, his fame, his intellect-meant nothing in the face of love and loss. At last, it was not his books or his lectures that would be remembered, but his failure to hug humanity.

Alone, and dying, Jadfe sat under the mask of his own glory, lastly understanding that the price of his arrogance had been everything that truly counted.

Exploring Social Condition as the Fundamental Causes of Health Inequalities in Nepal

✍ Shiv Charan Chaudhary
Tikapur Multiple Campus

Abstract

This article provides a comprehensive examination of the social determinants of health in Nepal, exploring the various factors influencing health outcomes in the country. Through an in-depth analysis of socioeconomic, cultural, environmental, and political dimensions, this paper aims to shed light on the complex interplay between these determinants and health disparities in Nepal. Drawing on existing literature, national data, and library studies, the article underscores the need for targeted interventions and policy measures to address the underlying social determinants and improve population health outcomes in Nepal. This paper employs a qualitative approach, utilizing library- based study cum data collection for analysis and interpretation. This study is significant for emphasizing the key requirement for modified interferences and policies in Nepal that address the relationship of socioeconomic status, cultural, environmental, and political elements to mitigate health inequalities and promote overall population welfare.

Keywords: Social conditions, health inequalities, social determinants, fundamental causes, interventions

Introduction

Health is a complex and multifaceted concept that refers to a state of physical, mental, and social well-being. It encompasses not just the absence of disease or illness, but also the ability to lead a fulfilling and productive social life. It is the resource for everyday life of a person that focuses on the complete normalness of human life. According to Challagan, (1973), health is "a state of complete physical, mental, and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity". (Challagan p. 210). In line with this, Social, physical, psychological fitness condition is reflecting the health which leads the economic, social, political, biological, and mental positive progress and active participation in the everyday works.

In the biomedical sense, health refers to the absence of physical illness or injury, and is measured by various physiological markers such as blood pressure, cholesterol levels, and body mass index. In this view, health is largely determined by genetics, social lifestyle choices, and access to quality health care. In this way, the prime spirit of health is to be healthy and healthy social life. In this vein, the study affirms that health is wealth in human life. A healthy person can provide cheerful and healthful living to his/ her family in the world. Similarly, we can say that health recognizes that it is not just the absence of disease, but also the presence of physical, mental, and social well-being. This encompasses a range of factors, including good nutrition, regular physical activity, good sleep, social support and a sense of purpose and fulfillment.

So, that health is a dynamic and ongoing process which shaped by both individual choices and broader social, economic and environmental factors. The concept of social determinants of health recognizes that health outcomes are shaped not only by individual behaviors and genetics but also by broader socio-economic, cultural, and environmental factors. In Nepal, a country characterized by diverse landscapes, cultures, and socioeconomic disparities, understanding the social determinants of health is crucial for developing effective public health policies and

TMC

सौगात

-६५-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

interventions. This article provides an in-depth analysis of the various dimensions of social determinants of health in Nepal, examining how factors such as poverty, education, gender inequality, cultural practices, environmental conditions, and political structures influence health outcomes in the country.

Literature Review

Health depends on the life various conditions of people. Various factors leads the health of a person because there are different elements are interconnected with the life of people. Among them, the social condition is also the diseases and illness causing fundamental factor of a person. The socioeconomic status of a person is indicates the social condition of health which creates the causing factors for illness and it leads the inequalities for the treatment and gaining the health services provided by the health institutions in Nepal. Social conditions as causing factors where involve a person's relationships with other people in the society. It includes the status of person's education, occupation, income, power, prestige and so on which are the fundamental responsible factors of disease.

Link and Phelan, 1995 proposed that, socioeconomic status embodies an array of resources, such as money, knowledge, prestige, power and advantageous social connectivity which protect health by the relevant mechanisms at any given time.

likewise, Social condition is the prime factor of diseases in the context of Nepalese society. The education can aware the people on their sanitation of their body, and surroundings, hygienic and organic food behaviors, social relationships, communicable and non-communicable diseases and treatment practices, and so on but uneducated person ignores and careless in these activities which enhances the diseases or illness.

Similarly, risky nature of occupation such as working in mining, driving, farming, laboring, and low level jobs are the related to the more risks and dangers by the incidents and diseases. Like ways, the income is connected with earning, production and poverty. The low income person is declining his/ her status of economy where he/she cannot fulfill the daily basic needs that leads the weakness and influences from more diseases in his/her health. Similarly, the illiteracy and low income make poorer and poorer which decreases the prestigious and powering status of a person in the society. These social conditions are fundamental responsible factors for incidence, diseases and illness.

As per, Rosen, 1979 "the reason for the incidence and disease is the dire housing, weak sanitation, risky works conditions of poor people." Socioeconomic position and social support is determining social condition for individual risk which effects on individuals health and illness. In this way, low level of education, risky jobs, laboring, farming, prestige, occupation, income and less support and low level social connectivity of people in the society is showing the social status and position of a person, that social condition is turned into incidence, illness for the health. Similarly, it reduces the access of social relations, and affords of economy for the healthy life. As new risk elements appeared, the people of higher social condition were more understood to know about the risks and to have the resources which accepted them to involve in protective and preventive efforts to avoid it. The social condition helps to close the illness with health as key factor of diseases. So, it is the fundamental cause of illness for the diseases and health.

Therefore, the social condition is not only fundamental causes of diseases, it is also determinant of inequalities in the sector of health in Nepalese society.

According Phelan, et al. 2010, "The major diseases and risk factors that appeared to account for the inequalities in infectious diseases like measles, fever, typhoid by over crowing, and poor sanitation in low socioeconomic status homes and communities."

The fundamental social causes of diseases and illness includes resources that determine the spread to which the people are capable to remove risks for diseases and illness. The resources are the determinants for the causing factors where fundamental causes are connected to multiple

diseases and illness outcomes by the multiple risky mechanism but social condition can be used in various ways in different situation when that, fundamental social condition have effects on diseases and illness for the health. Disappearing socioeconomic status leads inequalities in health reflect new major causes of death including cancers, cardiovascular illness by risk factors such as poor diet, inadequate exercise, and smoking which are more common for lower social condition groups in Nepalese society. Education and occupation works as causing factors of diseases for the health which makes complexity, increase risk of poor health from superstitious and careless behaviors of life style and harmful, risky occupation such as laboring, driving, farming, mining and in industries' works. Those are suffering from different minor disease also such as measles, fever, typhoid, syphilis, wound, etc. who have low social condition and less connectivity and support of society. Like ways, low income leading the poverty as a cancer for the better life. A poor person has no good and safe jobs where he/ she cannot affords high level treatment and regular checkup for the good health and then, victims from minor diseases also like fever, diarrheas, delivery, small wound, snake bite, pneumonia, etc.

But, the sound income gives the chance to get good education and opportunities, the educated person aware about on health by using the personal and surrounding sanitation, hygienic food behaviors, balance diet, exercise, and so on where he/ she goes to regular checkup, expertise treatment and immunization, exercise, balance diet etc. Though, those are also suffering from other diseases like diabetes, heart diseases, blood pressure, obesity etc. But the low social condition and good social condition creates the inequalities in health because the high income and literacy is leading the aware and access and affords good preventive services and treatment but low income and illiteracy creates the ignorance and difficulty affords the services and treatment for the diseases.

Likewise, social position of a woman also leads the health inequalities because the illness and diseases of woman is not taken seriously in the society due to low social conditions. They are victimized from different minor to serious health problems that have no good social condition in the society because they cannot afford and access ahead for the services and treatment.

Similarly, prestige and power also determines the inequalities in health because the prestigious and powerful person takes the benefits of services and treatment by using power in Nepal. They are accessing all types of advantages which are provided by the government, society but who have no good social condition or prestige and power, are victimized by the different diseases and cannot access from top to bottom. It is true that in the case of Nepal because there is more low social condition people are living who are the very backward which indicates as the fundamental causing of health inequalities. The inequality exists in the case of social condition such as education, occupation, power, prestige, and social networks in the society. Social condition codified in relation to occupation especially occupation of women based on the perceived educational or skill level which associated social position and leading the health inequalities. (McCartney, 20221).

Again, Bhatta, et.al. (2019) claimed that there is significant health inequalities in Nepal based on various social determinants of health. The well education and income individuals have good health condition than the worst education and income comparatively. So, education, income and occupation are the social determinants of health inequality in Nepal.

In the same way, Adhikari, et.al. (2018) found that there were significant health inequalities in Nepal based on various social determinants of health, including socioeconomic status, education, occupation, and geographic location. Those people have good health status who are sound in socioeconomic backgrounds than the poorer socioeconomic backgrounds. It also identified several factors contributing to health inequalities in Nepal, including inadequate health infrastructure, limited access to health services, and a lack of health education and awareness among marginalized communities.

Moreover, Bhandari, et.al. (2019) analyzed that factors such as gender, ethnicity, geographic

location, and socioeconomic status were major determinants of health inequalities in Nepal. Women, rural populations, and marginalized ethnic groups faced higher levels of health inequalities compared to men, urban populations, and more privileged ethnic groups. Additionally, factors such as poverty, low education levels, and limited access to clean water and sanitation were found to be significant contributors to health inequalities in the country of Nepal.

Likewise, Bhatta and Aryal, (2020), found that individuals who are from marginalized and disadvantaged groups, including women, lower castes, and those living in rural areas, are more likely to experience poor health outcomes and have less access to healthcare services. The health disparities are there between lower and higher socioeconomic in Nepal.

Karki and Sathian, (2019) concluded that several social determinants of health were associated with health inequalities among adults in Nepal. These determinants included age, sex, education, occupation, caste/ethnicity, religion, marital status, household wealth and place of residence. In terms of age, the study found that older adults were more likely to report poor health than younger adults. Women were more likely to report poor health than men. Education was found to have a strong connection with health inequalities, with those who had no education than the literate. Occupation is a significant social determinant of health disparity, with those working in agriculture, unskilled labor. Likewise, Caste/ethnicity is also the creators of health inequalities, with Dalits and Janajatis than the Brahmins and Chhetris in Nepal.

According to Vestergaard et.al. (2020) argued that social conditions play a crucial role in determining health outcomes and health inequalities in Europe. The social determinants such as income, education, occupation, housing, employment and social status have a significant impact on health outcomes and health inequalities in the country.

Many people of Nepal are having low social conditions who are engaging risky jobs and taking smoking, tobacco, alcohol because they have no idea of alternatives way for income, and then they have not power and social connection with others' people in the society. Therefore, the social position causes as key factors of health which also creates the inequalities in health because poor social condition's person backward from the gaining available services due to illiteracy, low economy, powerless and so on. One example for that, the homeless or poor women who turn to prostitution as a survival because they have not options of resources to refuse not involve in risky sexual activities. Their social condition is apparent as fundamental causing of health which leads the inequalities too.

Besides, another example is, we can see the queue of low social condition people like low caste, disable, ethnic groups and so on, in the Nepal governmental hospital and local treatment systems (Dhami-jhakri) who are waiting much time for gaining the services because they have no prestige, power, income, education, occupation and not pay the more money for that and due to superstitious concept of health but who have good social condition, are going abroad for health checkup because they have capacities for payment and access the power, social connection. Similarly, caste, ethnicity and gender also the closed from health problems due to their social condition is low, like Dalit, Tharu, Raute and woman are victimized from different diseases like sickle cell, cancer, HIV AIDS because they have worked harmful and risky works in the field, and tied by the traditional superstitious believes which uplift the problems, even they cannot affords more money and have no power, access in everywhere. Similarly, it is true that in Nepal, the poor social condition people are bearing the dominated, misbehavior by the higher classes' people when they are treating and they are scolding like alcoholic, Chor, beggar etc by others.

Furthermore, many of are hiding and bearing their health problem due to illiteracy, low income etc , among them some are going on the mouth of death due to cannot purchase the medicine, like diarrhea diseases. Link and Phelan, 1995 states that, " race, ethnicity and gender, are so closely tied by the resources such as money, power, prestige and social connectedness that considered as potential fundamental causes of diseases as well". Socioeconomic status as a fundamental cause of diseases by showing that those with higher social condition can use their position to

take benefit for their health and it is use as access to resources like money, knowledge, power, and social networks which emerged the inequalities in health of Nepal. Olafsdottir, 2007 reported that, "social condition comes as fundamental causes because their effect on health cannot be eliminated by changing the mechanisms that link with health inequalities".

The literature review highlights health inequalities in Nepal restricting from socioeconomic factors like education, income, and occupation. However, it lacks a comprehensive examination of interventions or policies aimed at mitigating these disparities and understanding their effectiveness, suggesting a research gap in practical solutions for a addressing health inequalities in Nepal.

Methods and Procedures

The methods and procedure for addressing health inequalities in Nepal could involve a multi-dimensional approach. However, in line with this, the study applies qualitative method employing library study for data collection. The theoretical underpinning for the study is Talcott Parson's notion of structural functionalism. Parson has conceptualized the idea of structural functionalism in his book The Social System in Medical Sociology (1951) in which he emphasizes the sick role and behavior of physicians for addressing the health problems. The social structure of the society is creating the inequalities and hierarchy among the people. Whereas, the people and physician also product of that society and they also behaving inequality in the health sector. The collected data are orderly analyzed in a procedural way.

Firstly, conducting a comprehensive analysis of the social determinants of health in Nepal, encompassing factors such as socioeconomic status, education, occupation, gender inequality, cultural practices, environmental conditions, and political structures etc. This analysis involve drawing from existing literature, national data, and library studies to understand the complex interplay between these determinants and health outcomes.

Secondly, identifying the key areas for targeted interventions and policy measures to address the underlying social determinant contributing to health disparities in Nepal. These interventions may include strategies to improve education and awareness, enhance access to healthcare services, address poverty and income inequality, promote healthy lifestyle choices, and tackle environmental challenges.

Thirdly, implementing and evaluating the effectiveness of these interventions through rigorous monitoring and evaluation frameworks to ensure that they are making meaningful progress in reducing health inequalities.

Finally, fostering collaboration between governmental agencies, non-governmental organizations, community groups, and other stakeholders to ensure a coordinated and holistic approach to addressing health disparities in Nepal.

Results and Discussion

Health inequality refers to the unequal distribution of health and health care across different population groups of a state or a certain geographical area. This can be seen as a disparity in health outcomes and access to health services between different social and economic groups, such as those based on race, ethnicity, income, education, and geographic location of the country. Similarly, Health depends on the various social life conditions of people. Various factors leads the health of a person because there are different elements are interconnected with the life of people. Among them, the social condition is also the diseases and illness causing fundamental factor of a person. The socioeconomic status of a person is indicates the social condition of health which creates the causing factors for illness and it leads the inequalities for the treatment and gaining the health services provided by the health institutions in Nepal. Individuals from lower socioeconomic status backgrounds are more likely to experience poor health due to limited access to healthcare services, inadequate nutrition, and exposure to environmental hazards (Adhikari, et al., 2017). Moreover, the burden of preventable diseases such as malnutrition and infectious illnesses

disproportionately affects marginalized communities with lower socioeconomic status. Social conditions as causing factors where involve a person's relationships with other people in the society. It includes the status of person's education, occupation, income, power, prestige and so on which are the fundamental responsible factors of disease. Link and Phelan, 1995 proposed that, socioeconomic status embodies an array of resources, such as money, knowledge, prestige, power and advantageous social connectivity which protect health by the relevant mechanisms at any given time. Social condition is the prime factor of diseases in the context of Nepalese society.

Thus, social conditions play a significant role in determining health inequalities in Nepal. The health inequality in Nepal is largely due to social condition which can have a profound impact on an individual's health status of Nepalese people. Some of the major social conditions that contribute health inequalities in Nepal include:

Poverty: A very large portion of the population in Nepal lives below the poverty line and does not have access to basic health services and nutritious food, poor living conditions, limited access to clean water and sanitation which leading to malnutrition and poor health outcomes.

Education: Education plays a crucial role in shaping health outcomes by influencing health-related behaviors, access to information, and socioeconomic opportunities. In Nepal, disparities in education levels contribute significantly to health inequalities, with higher levels of education associated with better health outcomes (Paudel, et al., 2019). Individuals with limited education face barriers in understanding health-related information, making informed decisions, and accessing healthcare services, exacerbating disparities in health outcomes. So, Low levels of education, especially among women, marginalized communities, result in a lack of awareness about health and diseases prevention, leading to poor health outcomes and contribute to health inequalities.

Gender: Women and girls in Nepal face significant health disparities due to cultural norms, lack of access to education and health services, and gender based violence and girl child abortion which contribute to health inequalities in Nepal. Women and girls often face barriers to healthcare access, limited decision-making power regarding their health, and higher susceptibility to gender-based violence (Sharma et al.,2020).

Caste and Ethnicity: Health inequalities also exist along caste and ethnic lines, with certain communities having limited access to healthcare and facing discrimination in accessing health services. Indigenous and marginalized ethnic groups experience disproportionate barriers to healthcare access, socio-economic opportunities, and political representation (Dhakal, et al., 2018). Discrimination and marginalization based on ethnicity contribute to disparities in health outcomes, perpetuating cycles of poverty and ill-health within these communities.

Geography: Nepal's diverse geography, characterized by mountainous terrain and ecological variability, poses unique environmental challenges to health. Poor sanitation and inadequate access to clean water contribute to the prevalence of waterborne diseases, while deforestation and climate change exacerbate environmental health risks. Furthermore, natural disasters such as earthquakes and floods have profound implication for population health, underscoring the need for resilient health systems and disaster preparedness strategies. Therefore, Geographic location also plays a role in health inequalities in Nepal, as access to health services and resources can be limited in rural areas, leading to poorer health outcomes and contribute to health inequalities in Nepal.

Equity and Health disparities: Despite progress in improving health indicators in recent years, Nepal continues to grapple with significant health disparities across population groups. Marginalized communities, including ethnic minorities, women, and rural populations, experience disproportionately high rates of morbidity and mortality. Addressing health inequalities requires a multifaceted approach that tackles the root causes of disparities, including socioeconomic inequality, discrimination, and structural barriers to healthcare access.

Besides, theoretical analysis of structural functionalism of Talcott Parson Notion is that the social structure of society is the leading element of health inequality. The social structure of society is divided strata between the people on the basis of socioeconomic status, occupation, income, education, poverty etc which also formed the different behavior of the people. However, structural functionalism, with Parson's emphasizes on value consensus, social order, stability, and functional processes at the macro-level of society and human behavior, interactions, and relationship of people at the micro-level of society are the leading theoretical paradigm of health inequality. Furthermore, he emphasized the important role of society as micro-level social processes, structures, norms, and values of individuals that shaped the inequality between people in larger society on the basis of their socioeconomic status, education, income, prestige, occupation and so on. Parson added the AGIL model of society where the individual adopt the norms, values of the society for integrating as a pattern of society for their goal attainment, addressing the social structure, the person adopt the model of society where following the inequality according to the social conditions of the people. In line with his notion, indicates the health services also patterning the based on social structure where practicing that health disparities among the people in the Nepalese society.

Therefore, micro-level human behavior, interaction, and relationship are constructed by the social structure where they have habituated in that society. And all the individuals have habituated behavior due to social structure according to the socioeconomic condition of the people. Likewise, in medical sociology also appeared that disparities in Nepal because here also practicing that form of structure of Nepalese society.

Conclusion

As a whole, social conditions play a vital role in determining health inequalities in Nepal. All of these social conditions factors interact to create a complex web of social conditions that contribute to health inequality in Nepal. In which, addressing these underlying social determinants of health is critical to reducing health disparities and improving health outcomes for all members of the people of Nepal. The country of Nepal is facing various challenges in the provision of adequate healthcare services, particularly in rural and remote areas of Nepal. Inequality in access to healthcare is also prevalent marginalized communities from accessing basic health services. Similarly, discrimination and prejudice based on caste, ethnicity, and gender also contribute to health inequalities in Nepal. All women and children, in particular, face significant barriers to accessing healthcare services and often suffer from poor health outcomes as a result. The unequal distribution of available resources, such as hospitals, health clinics, and trained healthcare providers also creates health disparities in the country because they resources are centralized in the urban and developed city areas where the low social conditions people cannot accessing those services.

Thus, these social conditions create a cycle of poor health and poverty, making it difficult for individuals to escape the cycle and improve their health outcomes. Addressing these social determinants is crucial for reducing health inequalities and improving health outcomes in Nepal.

Reference:

Adhikari, R.P., Upadhaya, N., Ghimire, Y., & Poudyal,A. (2017). Socio-economic inequalities in malnutrition among Nepalese children: The role of literacy and household wealth. BMC Public Health, 17 (1), 1-10.

Adhikari, R.P., Upadhaya, N., Ghimire, Y., & Poudyal,A. (2018). Socio-economic inequalities in malnutrition among Nepalese children: The role of literacy and household wealth. BMC Public Health, 18 (2), 1-20.

Bhatta,R., Sherchan, D.& Dhakal, G.K.(2019). Health inequalities in Nepal. BMC international Health and Human Rights, 19(2),1-19.

- Challahan, Daniel, (1973). The WHO Definition of Health, The Hastings Center Studies, Vol. 3. The Concept of Health Pp 77-87, Sage.
- Dhakal,R., Subedi,N., & Gurung, Y. (2018). Ethnic disparities in the utilization of antenatal care services in Nepal: A cross-sectional study. Plos ONE, 13(6),e0199382.
- Gottfredson, Linda S. (2003). Intelligence: Is it the Epidemiologists Elusive Fundamental Cause of Social Class Inequalities in Health, University of Delaware, and Newark.
- Karki, R.P., & Sathian, D,K.(2019). Social determinants of health were associated with health inequalities among adults in Nepal. A case study.
- Link, Bruce, G. and Phelan, Jo, (1995). Social Condition as Fundamental Causes of Diseases. Journal of Health and Social behavior, American Sociological Association.
- McCartney, Gerry, Dickie, Elinor, Escobar, Oliver and Collins Chik, (2021). Health inequalities, fundamental causes and power: towards the practice of good theory, Sociology of Health and Illness. Vol. 43 UK.
- Olafsdottir, Sigrun, (2007). Fundamental Causes of Health Disparities: Stratification, the Welfare State, and Health in the United States and Iceland, Journal of Health and Social behavior, Vol. 48
- Parsons, Talcott, (1951). The social system. Medical sociology, Lancet, 365:1099-1104
- Paudel,D., Nilsson,M.I., Bhattarai,S.,Subedi,N.,& Pokharel,P.K. (2019). Education and health in Nepal: Exploring the role of primary education on health outcomes.BMC international Health and Human Rights, 19(1),1-9.
- Phelan, Jo C., Link Bruce G. and Tehranifar, Parisa (2010). Social conditions as Fundamental causes of Health Inequalities: Theory, Evidence, and Policy Implications, Journal of Health and Social behavior, ASA, Sage.
- Rosen, George, (1979). The evolution of social medicine. The hand book of medical sociology, 3rd ed. Pp. 23 .
- Sharma,S.R.,Poudel,P,& Ghimire,A. (2020). Barriers to access and utilization of maternal and neonatal health services in urban Nepal: A cross-sectional study. Health Prospect, 19(2),59-64.
- Vestergaard, G., Rizter, G. & Jonson (2020). Determinants health outcomes and health inequalities in Europe. A cross-sectional study. Health Prospect, 19(3),60-86.

Exploring the Dynamics of Economics Sanctions: India's use of Economics Sanction Against in Nepal

✍️ Dr. Bhuwaneswor Pant
Tikapur Multiple Campus

Abstract

This research explores the dynamics of India's economic sanctions against Nepal, focusing on four significant instances: 1962, 1970, 1989, and 2015. Economic sanctions, often deployed to achieve political objectives, serve as a tool to coerce or punish targeted states. India has utilized economic sanctions as a strategic instrument to influence Nepal's foreign policy, particularly in response to Nepal's growing ties with China and shifts in its domestic and international alignment. This study examines the historical, political, and strategic motivations behind each sanction, comparing their objectives, and implementation. The research highlights that how India's actions sought to maintain regional dominance and prevent Nepal from pursuing policies that could undermine India's interests? By drawing on historical documents, government reports, and existing literature, the study provides a comprehensive understanding of the evolving nature of economic sanctions in the context of Nepal-India relations. Through thematic analysis, this research identifies patterns and differences across the four instances, contributing to a deeper understanding of economic sanctions as a tool of coercion in international diplomacy.

Key Words: Economic Sanction, Nepal-India Relations, Deterrence Compliance, Destabilization Signaling, Symbolism

Introduction

Economic sanctions, a longstanding tool in international relations, involve the intentional disruption of customary economic exchanges to achieve political objectives (Dobson, 2002, p. 7). They are distinct from economic warfare, economic inducements, and trade wars in their forms, aims, and contexts (Merli & Ferrell, 2002). Defined broadly, sanctions are punitive measures intended to compel compliance with norms or policies, often involving trade restrictions (Doxey, 1980, p. 9; Galtung, 1967, p. 379).

Wallenstein (2000, p. 1) highlights three key strategies of economic pressure: economic sanctions, trade wars, and economic warfare. Baldwin (1985, pp. 12-13) differentiates economic sanctions as short-term political tools, whereas economic warfare is a long-term strategy to weaken an adversary's economic and military capacity. Hufbauer et al. (1990, p. 2) emphasize sanctions as government-led actions disrupting routine trade and financial relations. Similarly, Nincic and Wallenstein (1983, p. 3) describe economic coercion as the imposition of economic hardship to achieve political aims.

Sanctions typically aim to punish or coerce the target state, enforce compliance with international norms, or achieve specific political goals (Lindsay, 1986, p. 156; Pape, 1997, p. 99). Though often associated with UN enforcement, they are broadly used by states or coalitions for various purposes, leveraging economic power without necessarily violating international law. Economic sanctions must have economic means and political ends, distinguishing them from other economic strategies.

The dynamics of Nepal-India relations have experienced fluctuations over time. Periods of strained interactions between the two nations have often resulted in the disruption of negotiations

TMC

सौगात

-७७-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

and a breakdown in diplomatic communication. Conversely, there have also been phases marked by warmth and cordiality, characterized by mutual cooperation and close engagement. In such a context India has employed economic sanction against Nepal on several occasions, notably in 1962, 1970, 1989, and 2015, often tied to political, economic, and security objectives.

On 28 September, 1961, King Mahendra undertook a 17-day visit to Beijing and other Chinese cities, traveling via Hong Kong and utilizing railway services. During this historic visit, King Mahendra and Chinese President Liu Shaoqi signed the Nepal-China Border Agreement, which marked a significant milestone in bilateral relations.

As part of this agreement, the construction of the Kodari Highway, connecting the two countries, was finalized. However, this development was perceived by India as a security concern. Indian Prime Minister Jawaharlal Nehru expressed apprehension that the agreement would impact India's security policy, while Indian media criticized Nepal's growing alignment with China, exacerbating tensions in Nepal-India relations.

Amid these strained relations, King Mahendra visited India on 16 April, 1962 BS, at the invitation of Prime Minister Nehru. During this visit, King Mahendra sought to repair bilateral ties through amicable negotiations. He emphasized the importance of preventing anti-Nepal activities within India.

Despite these efforts, India remained dissatisfied with Nepal's perceived shift in foreign policy, viewing it as an attempt to diminish India's influence while increasing ties with China. As a result, India imposed an unofficial sanction against Nepal starting from April 1962 BS, further straining relations between the two nations

The primary motivation for the imposition of the 1970 blockade by India was Nepal's reluctance to accommodate India's indirect proposals to amend provisions in Nepal's foreign and defense policies in alignment with Indian recommendations. Another significant factor contributing to the economic sanctions was Nepal's decision to remove 18 Indian Army check posts along its northern frontier with China. Furthermore, the Araniko Highway was nearing completion, enhancing Nepal's connectivity with China and reducing its reliance on India (Shrestha, 2016, p. 177)

In Additiona to it, the trade and transit treaty between Nepal and India was set to expire on October/November 1970. Nepal proposed separating the trade and transit agreements to facilitate the signing of a new treaty; however, India rejected this proposal. Despite three rounds of negotiations, no consensus was reached, as India maintained its previous stance without any modifications. Consequently, India imposed an economic blockade on Nepal starting 1 November, 1970. This economic sanction causes anti India response. There have been slogans, demonstrations, and fervent speeches expressing opposition to India.

The economic sanctions imposed by India in March 1989, lasting thirteen months, were driven by a combination of personal, political, and strategic factors. A widely cited reason for the sanctions is the personal animosity, potentially influenced by religious differences, between the late Nepalese King Birendra Bir Bikram Shah and Indian Prime Minister Rajiv Gandhi. This strained relationship intersected with broader economic, political, and security issues, significantly impacting Nepal-India relations (Dahal, 2018, p. 165).

Strategically, India was concerned about Nepal's growing ties with China, particularly under the monarchy. Nepal's procurement of Chinese military weapons was perceived as violating the 1950 Treaty of Peace and Friendship, intensifying India's security concerns (Subedi, 2015). The blockade, officially initiated in April 1989, was justified on these grounds and led to acute shortages of essential commodities, including food, salt, oil, spices, and petroleum products (Subedi, 2015).

Compounding the crisis was the expiration of Nepal and India's trade and transit treaties, which had been separated into the Treaty of Trade and the Treaty of Transit. Political disagreements over their renewal further exacerbated economic difficulties. These tensions were part of a broader geopolitical context, with friction between the two nations becoming particularly evident after the 1970s.

Key events such as King Birendra's ascension, the partition of Pakistan, and the annexation of Sikkim heightened India's strategic sensitivities. The proposal by King Birendra to declare Nepal a "Zone of Peace," which India rejected, further underscored these tensions (Shakya, 2020). In essence, the blockade reflected a convergence of personal hostility, strategic mistrust, and unresolved geopolitical issues, highlighting the complexities of Nepal-India relations during the period.

In 2015, Nepal adopted a new constitution, which, despite its significance, faced opposition from marginalized communities, including the Madhesi, Janajatis, and Tharus, who felt excluded from the process. These groups argued that the Constitution failed to address their long-standing aspirations, including demands for ethnically-based provincial boundaries, the creation of two Madhes provinces, proportional representation in state agencies and Parliament, equal political rights for naturalized citizens, and the implementation of previous agreements between the state and these communities (Nayak, 2015).

Following the enactment of the Constitution, these groups, particularly Madhesi immigrants, initiated protests and blockades at border points. The Nepalese government accused India of exacerbating the situation by preventing trucks from passing through checkpoints despite the absence of protests.

India, however, denied imposing a blockade, attributing the disruptions to safety concerns voiced by Indian truck drivers in response to violent protests in Nepal. According to India's Ministry of External Affairs, the border restrictions were a consequence of unrest and demonstrations on the Nepalese side (GOI, 2015).

The Nepalese government rejected this explanation, asserting that there were no significant security issues preventing trucks from entering Nepal (GON, 2016). India justified its stance by citing the widespread violence in Nepal's Terai region, arguing that the disturbances posed a security risk to India, particularly along the border areas.

Despite the significant impact of India's economic sanctions on Nepal in 1962, 1970, 1989, and 2015, there is a lack of comparative studies examining these events. While each sanction has been analyzed individually, no comprehensive research has explored the similarities and differences of these sanctions over time. This study aims to fill this gap by comparing the strategic motivations and objectives of India's economic sanctions across these four key instances.

Research Methodology

The research adopts a qualitative approach, focusing on understanding the historical and political dynamics of India's economic sanctions against Nepal. It provides a detailed exploration of the motives and processes these sanctions. The study examines and compares India's sanctions across four distinct periods -1962, 1970, 1989, and 2015-emphasizing the identification of patterns, differences, and similarities in their nature and objectives. Data sources include historical documents, government reports, policy papers, media coverage, and existing literature on India-Nepal relations. Thematic analysis is employed to identify recurring themes related to the objectives and implementation of the sanctions.

Conceptual Foundation

Economic sanctions serve five primary objectives: punishment (deterrence), compliance (coercion), destabilization (subversion), signaling, and symbolism (Nincic & Wallenstein, 1983). Through these varied objectives, sanctions become a tool not only for influence but also for shaping international norms and signaling power dynamics.

Punishment (Deterrence): Sanctions punish transgressions to discourage similar behaviour in the future, both by the target state and other potential violators, while reinforcing acceptable

international standards (Leyton Brown, 2017, p. 303). For instance, U.S. sanctions against Cuba aimed to deter Latin American nations from adopting similar policies, and Soviet sanctions against Yugoslavia sought to dissuade non-cooperation among other states

Compliance (Coercion): Sanctions aim to compel a target state to alter its behavior or policy in line with the sender's political objectives, such as reversing decisions, adopting international norms, or restoring the status quo.

Destabilization (Subversion): Sanctions may target a regime's stability, aiming to weaken or replace it. For example, U.S. sanctions against Cuba sought to overthrow Castro's government, and sanctions on Haiti (1991-1996) demanded the reinstatement of President Aristide.

Signaling: Sanctions convey a message of commitment from the sender to the target and its allies, signaling the sender's willingness to act decisively. Often, this includes an implicit threat of further action, such as military intervention.

Result and Discussion

Sanction of 1962

India's sanctions can be viewed as a punitive response to Nepal's alignment with China, marked by the Nepal-China Border Agreement and the Kodari Highway's construction, which India saw as threatening its strategic interests.

The sanctions acted as a coercive measure to realign Nepal's foreign policy with India's interests, driven by dissatisfaction with Nepal's growing ties with China and its reduced strategic reliance on India. Though, destabilization was not the primary goal, the sanctions likely aimed to weaken Nepal's capacity to engage with China by creating economic hardships and hindering King Mahendra's efforts to strengthen ties with Beijing.

The sanctions symbolized India's expectation of a central role in Nepal's foreign policy, reaffirming its influence over Nepal's strategic orientation and countering China's growing presence in South Asia.

Sanction of 1970

India's imposition of the blockade was a punitive response to Nepal's actions that India perceived as contravening its strategic interests. Nepal's refusal to accommodate Indian proposals regarding its foreign and defence policies, the removal of Indian Army check posts, and the construction of the Araniko Highway were interpreted as deliberate moves undermining India's regional influence.

The blockade was intended to deter Nepal from pursuing policies that strengthened its ties with China at India's expense. The sanctions aimed to coerce Nepal into aligning its foreign and defence policies with India's expectations. By restricting Nepal's economic activities, India sought to exert pressure on the Nepali government to maintain strategic and economic dependency on India and reconsider its growing engagement with China.

While destabilization may not have been India's primary objective, the economic hardships caused by the blockade indirectly weakened Nepal's capacity to sustain its foreign policy independence. The sanctions likely hindered King Mahendra's ability to consolidate agreements with China or implement policies enhancing Nepal's autonomy in regional affairs.

The sanctions were a clear signal to Nepal and other regional actors of the potential consequences of policies perceived as opposing India's strategic interests. By imposing the blockade, India sent a strong message that deviations from its preferred foreign policy alignment would result in significant economic and political repercussions.

Sanction of 1989

The sanctions acted as a punitive measure against Nepal for its perceived violation of the 1950 Treaty of Peace and Friendship, particularly through its procurement of Chinese military weapons. By imposing economic restrictions, India sought to deter Nepal from further aligning with China and pursuing policies that undermined Indian strategic interests.

The blockade served as a warning to discourage actions deemed contrary to India's geopolitical and security priorities. The blockade aimed to force Nepal to align its foreign policy with India's preferences. India's concerns over Nepal's growing ties with China and the expiration of trade treaties led to economic coercion, pressuring Nepal into compliance with India's geopolitical goals.

While destabilization may not have been the primary objective, the economic hardship caused by the sanctions likely weakened Nepal's capacity to maintain its alignment with China. By creating shortages of essential goods, India indirectly constrained the Nepalese government's ability to implement policies that would strengthen ties with Beijing or enhance Nepal's strategic independence.

Symbolically, the sanctions highlighted India's desire to control Nepal's foreign policy and assert its dominance in South Asia. Imposed amid political tensions and King Birendra's "Zone of Peace" proposal, the blockade rejected Nepal's attempts at greater strategic autonomy. The sanctions sent a clear message of India's commitment to maintaining regional influence and responding decisively to challenges to its geopolitical interests.

Sanction of 2015

India's actions, despite being denied as a blockade, served as a punitive measure to deter Nepal from policies perceived as threatening to India's regional interests. By restricting the movement of goods, India signalled the costs of disregarding its concerns, particularly regarding the treatment of marginalized groups and their alignment with India's adversaries.

India's involvement in the border disruptions can be seen as an attempt to coerce Nepal into revising its constitution and addressing the concerns of marginalized communities. The blockade pressured Nepal to modify its approach or engage more closely with discontented groups in line with Indian expectations, reflecting India's desire to maintain influence over Nepal's internal policies and ethnic minority issues.

India's actions, coupled with unrest in Nepal's Terai region, created a destabilizing environment. While India cited security concerns, the trade restrictions exacerbated the situation, potentially undermining Nepal's internal stability. The economic disruptions fueled resentment and social unrest, complicating Nepal's ability to manage conflicts, especially in marginalized regions.

India's restrictions on trade in 2015, while denying a blockade, signalled its dissatisfaction with Nepal's internal politics and disregard for India's concerns. These actions symbolized India's power to influence Nepal's policies and regional alignment, particularly on the Madhesi issue. The measures served as a strategy to punish, coerce, destabilize, signal, and assert India's geopolitical dominance over Nepal.

Comparison of 1962, 1970, 1989, and 2015 Sanction

Sanctions	Deterrence	Compliance	Subversion	Symbolism
1962	India's sanctions were a punitive response to Nepal's growing ties with China, including the Border Agreement and Kodari Highway construction.	The sanctions aimed to coerce Nepal into realigning its foreign policy with India's interests, driven by concerns over Nepal's growing ties with China.	The sanctions likely aimed to weaken Nepal's engagement with China by creating economic hardships and hindering King Mahendra's efforts to strengthen ties with Beijing.	The sanctions symbolized India's expectation of a central role in Nepal's foreign policy, reinforcing its influence and countering China's growing presence in South Asia.
1970	India's imposition of the blockade was a punitive response to Nepal's actions, such as rejecting Indian proposals and strengthening ties with China, which India saw as undermining its regional influence.	The sanctions aimed to coerce Nepal into aligning its foreign and defence policies with India's expectations by restricting economic activities and pressuring the government to limit its engagement with China.	The blockade weakened Nepal's ability to maintain foreign policy independence, hindering King Mahendra's efforts to strengthen ties with China and enhance Nepal's regional autonomy.	The sanctions signalled to Nepal and regional actors that opposing India's strategic interests would lead to severe economic and political consequences.
1989	The sanctions were a punitive response to Nepal's perceived violation of the 1950 Treaty, aiming to deter further alignment with China and actions that threatened India's strategic interests.	The blockade aimed to pressure Nepal into aligning its foreign policy with India's interests, driven by concerns over Nepal's ties with China and the expiration of trade treaties.	The sanctions, though not primarily aimed at destabilization, weakened Nepal's ability to align with China by creating shortages that hindered its strategic independence and ties with Beijing.	Symbolically, the sanctions emphasized India's intent to control Nepal's foreign policy, rejecting its push for greater autonomy and reinforcing India's dominance in South Asia.
2015	India's actions, though denied as a blockade, served as a punitive measure to deter Nepal from policies threatening India's regional interests, signalling the costs of disregarding its concerns.	India's involvement in the border disruptions aimed to coerce Nepal into revising its constitution and addressing marginalized communities' concerns, reflecting India's desire to maintain influence over Nepal's internal policies.	India's actions, combined with unrest in Nepal's Terai region, destabilized Nepal by exacerbating economic hardships, fueling resentment, and complicating internal conflict management.	India's 2015 trade restrictions signaled its dissatisfaction with Nepal's politics, asserting influence over Nepal's policies and regional alignment, particularly on the Madhesi issue.

Conclusion

In conclusion, India's sanctions and blockades against Nepal, spanning from 1962 to 2015, served as strategic measures to ensure Nepal's foreign policy alignment with India's interests. Each instance of economic pressure reflected India's concerns over Nepal's growing ties with China, and the perceived threat to its regional dominance. These punitive actions aimed to coerce Nepal into reconsidering its policies, particularly regarding defence, foreign relations, and the treatment of marginalized groups. While destabilization was not always the primary objective, the sanctions weakened Nepal's capacity to pursue an independent foreign policy and reinforced India's desire to maintain influence over Nepal's internal and external affairs. Overall, the sanctions symbolized India's dominance in the region and its determination to safeguard its geopolitical and security interests.

References

- Baldwin, D. (1985). *Economic Statecraft*. Princeton University Press.
- Dahal, S. H. (2018). *China Nepal India triangle: The dark side of Indo Nepal relations*. SangrilaPustak P. Ltd.
- Dobson, A. P. (2002). *US economic statecraft for survival, 1933-1991: of sanctions, embargoes and economic warfare*. Routledge.
- Doxey, M. P. (1980). *Economic sanctions and international enforcement*. Springer.
- Galtung, J. (1967). On the effects of international economic sanctions, with examples from the case of Rhodesia. *World politics*, 19(3), 378-416.
- GOI. (2015). Statement by External Affairs Minister. Ministry of External Affairs. Retrieved July 13 from <https://www.mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/25803/Statement+by+External+Affairs+Minister>
- GON. (2016). Press Release on Reference to Nepal made in the EU-India Joint Statement. <https://www.mofa.gov.np/press-release-reference-nepal-made-eu-india-joint-statement/>
- Hufbauer, G. C., Schott, J. J., & Elliott, K. A. (1990). *Economic sanctions reconsidered: History and current policy*. Peterson Institute.
- Leyton Brown, D. (2017). Lessons and policy considerations about economic sanctions. In D. Leyton-Brown (Ed.), *The Utility of International Economic Sanctions* (pp. 303-311). St. Martin's Press.
- Lindsay, J. M. (1986). Trade sanctions as policy instruments: A re-examination. *International Studies Quarterly*, 30(2), 153-173.
- Merli, F. J., & Ferrell, R. H. (2002). Blockades. *American Foreign Relations*. Retrieved July 13 from <https://www.americanforeignrelations.com/A-D/Blockades.html>
- Nayak, N. R. (2015, Sept 28). Post-constitution shivers in Nepal and India's response. Institute for Defence Studies & Analysis. https://idsa.in/idsacomments/PostConstitutionShiversinNepalandIndiasResponse_nnayak_280915
- Nincic, M., & Wallensteen, P. (1983). Economic Coercion and Foreign Policy In M. Nincic & P. Wallensteen (Eds.), *Dilemmas of Economic Coercion: Sanctions in World Politics Economic Coercion and Foreign Policy*. Praeger.
- Pape, R. A. (1997). Why economic sanctions do not work. *International security*, 22(2), 90-136.
- Shakya, S. (2020, July 22). India-Nepal Bilateral Relations Slide: Perspective From Kathmandu. Council on Foreign Relations. Retrieved July 22 from <https://www.cfr.org/blog/india-nepal-bilateral-relations-slide-perspective-kathmandu>
- Shrestha, B. (2016). Nepal Bharat SambandhakaTitamitha Kura. In B. K. Paudel (Ed.), *Nepal India Relationship, Past, Present, and Future* (pp. 173-201). Milestone Publication.
- Subedi, M. (2015, July 13). World looking to a logical response from india over its inhumane act against nepal. *Nepali Headlines*. Retrieved July 13 from <https://nepaliheadlines.com/world-looking-to-a-logical-response-from-india-over-its-inhumane-act-against-nepal/>
- Wallensteen, P. (2000). *A century of economic sanctions: A field revisited*. Uppsala University.

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय
टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको सङ्क्षिप्त परिचय
तथा
क्याम्पसको वार्षिक गतिविधि
२०८१

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको सङ्क्षिप्त परिचय

पृष्ठभूमि

राष्ट्रको विकास र सामाजिक रूपान्तरणका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको आवश्यकता पर्दछ । यसै सन्दर्भमा टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस ज्ञान, सिप र अनुसन्धानको केन्द्रका रूपमा स्थापित भएको छ । क्याम्पसले समाजका लागि शिक्षित र दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न, व्यक्तिको वैयक्तिक विकासमा टेवा पुऱ्याउन र विविध क्षेत्रका चुनौतीहरूको समाधान खोज्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएको छ । क्याम्पसले सिर्जनशीलता, व्यावहारिक शिक्षा र नेतृत्व क्षमतालाई प्रोत्साहन गर्दै आएको छ । यसले विद्यार्थीलाई आफ्नो रुचि, क्षमता र सम्भावनाअनुसार करियर निर्माण गर्ने आधार तयार गर्दछ । क्याम्पसले अनुसन्धान र नयाँ ज्ञान सिर्जनाका लागि प्लेटफर्म उपलब्ध गराउँदै आएको छ । क्याम्पसले व्यक्तिलाई शिक्षित बनाउने काम गर्दैँन यसले उद्यमशीलता, वृक्षारोपण, वातावरणीय सरसफाइ, सांस्कृतिक जागरण, सामाजिक एकता र राष्ट्रिय पहिचानलाई सुदृढ गर्ने माध्यमका रूपमा पनि काम गर्दै आएको छ । विद्यार्थीलाई सामूहिक जीवनमा अभ्यस्त बनाउँदै सामाजिक मूल्य, नैतिकता र उत्तरदायित्वका बारेमा पनि सचेत बनाउँछ । यसरी टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसले शिक्षण, अनुसन्धान र समुदाय सेवाका माध्यमबाट व्यक्तिको मात्र नभई समाज र राष्ट्रको समग्र विकासमा अभिन्न भूमिका खेल्दै आएको छ ।

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसले स्थापना कालदेखि नै यस क्षेत्रमा उच्च शिक्षाको विस्तार र गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्दै आएको छ । यस क्याम्पसले विद्यार्थीहरूको बौद्धिक विकास, सामाजिक जिम्मेवारी र व्यावसायिक क्षमताको अभिवृद्धिमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँदै आएको छ । शिक्षामा नवीनता र उत्कृष्टताको खोजीमा निरन्तर क्रियाशील यस संस्थाले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पनि आफ्नो विशेष पहिचान स्थापित गरेको छ । शिक्षा मानव जीवनको आधारशीला हो । यसै तथ्यलाई मनन गर्दै टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको स्थापना वि.सं. २०५८ सालमा भएको हो । यस क्याम्पसले छोटो समयमा नै देशकै प्रतिष्ठित र अग्रणी शैक्षिक संस्थाका रूपमा आफ्नो परिचय बनाइसकेको छ । टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट QAA प्राप्त गर्ने स्किम बी अन्तर्गतको पहिलो क्याम्पस हो भने विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट तेस्रो चक्रका लागि आशयपत्र पाएको छ । क्याम्पसले छोटो समयमा नै आफ्नो छुट्टै पहिचान स्थापित गरी विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको उच्च शिक्षा सुधार परियोजनाको राष्ट्रिय प्रतिस्पर्धामा दोस्रो स्थानमा छनोट हुन सफल भएको छ । २०७५ साल श्रावणदेखि सुदूरपश्चिम विश्व विद्यालयको आङ्गिक क्याम्पस भई व्यवस्थापन, शिक्षा, मानविकी र कृषि विषयमा स्नातक तह र व्यवस्थापन, शिक्षा र मानविकी सङ्कायमा स्नातकोत्तर तहमा पठनपाठन भइरहेको छ । आजको युग आर्थिक विकास र शैक्षिक प्रतिस्पर्धाको युग भएकाले त्यसका निम्ति निरन्तर प्रयासरत रहेको छ । गतिशील शैक्षिक संस्थाका निम्ति ज्ञान, विज्ञान र सूचना प्रवाह अपरिहार्य बन्दै गएको छ । मानवीय संसाधनको विकासले मात्र शैक्षिक संस्थाको विकास र बिस्तार हुने निश्चित छ । यसका निम्ति क्याम्पस सदा क्रियाशील रहेको छ ।

गुणस्तरीय, अनुसन्धानात्मक, व्यावहारिक र ज्ञानमूलक शिक्षा दिने यस क्याम्पसको मुख्य लक्ष्य रहेको छ । सो लक्ष्य पूरा गर्नका निम्ति यस क्याम्पसले विभिन्न शैक्षिक तथा अतिरिक्त क्रियाकलापमार्फत् विद्यार्थीको बहुमुखी प्रतिभाको प्रस्फुटन गर्ने कार्यमा दत्तचित्त रहेको छ । सामाजिक न्याय र क्षेत्रीय सन्तुलनका आधारमा विपन्न वर्ग, पिछडिएका जातजाति, सुकुम्बासी, दलित, दुर्गम क्षेत्रका विद्यार्थीलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ । नयाँनयाँ अनुसन्धानमूलक अध्ययन अध्यापनद्वारा विद्यार्थीको सर्वाङ्गीण विकास गरी देशको सम्बन्धित क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा गर्नसक्ने जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्यअनुरूप यस क्याम्पसबाट उत्तीर्ण भएका विद्यार्थी विभिन्न क्षेत्रको उच्च तहमा पुगेकोमा गर्वको विषय बनेको छ । यसका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको विकास र विस्तारमा जोड दिँदै सुदूरपश्चिम

TMC

सौगात

-८५-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

प्रदेशकै अग्रणी नमुना शैक्षिक संस्थाका रूपमा छनोट भएको छ । यस क्याम्पसबाट प्रदान गरिएका शैक्षिक कार्यक्रममा सहभागिताका लागि सम्पूर्ण अभिभावक तथा विद्यार्थी वर्गमा यस क्याम्पसले प्रदान गर्ने सेवा सुविधाका बारेमा जानकारी दिँदै आएको छ ।

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस सुदूरपश्चिम प्रदेशअन्तर्गत कैलाली जिल्लाको टीकापुर नगरपालिका वार्ड नम्बर एकमा सञ्चालित सुदूरपश्चिम विश्व विद्यालयको आङ्गिक क्याम्पस हो । सुलभ शुल्कमा उच्च शिक्षा हासिल गर्ने उद्देश्यले स्थापित यस क्याम्पसमा स्नातक तहमा व्यवस्थापनमा बिबिएस र बिबिएको पठनपाठन हुँदै आएको छ । शिक्षाशास्त्रमा नेपाली, अङ्ग्रेजी, स्वास्थ्य, गणित विषय पठनपाठन हुँदै आएका छन् । मानविकीमा विकास अध्ययन, समाजशास्त्र, अङ्ग्रेजी र अर्थशास्त्र विषयको पठनपाठन हुँदै आएको छ । २०७५ साल श्रावणदेखि सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयको आङ्गिक क्याम्पस भएपछि कृषि विषयमा स्नातक तहको पठनपाठन हुँदै आएको छ । कृषि विज्ञान सङ्कायको डीनको कार्यालय स्थापना गरी कृषि विषयमा स्नातक तह सञ्चालनमा आएको छ । स्नातकोत्तर तह व्यवस्थापनमा एम. बी. एस.को पठनपाठन हुँदै आएको छ । शिक्षा सङ्कायअन्तर्गत नेपाली, अङ्ग्रेजी, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन र स्वास्थ्य शिक्षा र मानविकी सङ्कायमा ग्रामीण विकास, समाजशास्त्र र अङ्ग्रेजी विषयको पठनपाठन हुँदै आएको छ । यस क्याम्पसले विश्व विद्यालय अनुदान आयोगबाट २०७० साल चैत्र ७ गते स्किम बी अन्तर्गतको पहिलो गुणस्तर आश्वस्तता QAA प्राप्त गर्न सफल भएको थियो भने दोस्रो पटक २०७६ सालमा गुणस्तर आश्वस्तता QAA को नवीकरण गर्न सफल भएको छ ।

राजनीतिक दल, शिक्षाप्रेमी, समाजसेवी, बुद्धिजीवी, प्राध्यापक, कर्मचारी तथा विद्यार्थीवर्गको पहलमा तत्कालीन टीकापुर विकास समितिबाट प्रदत्त क्याम्पसको आक्तनै नाममा लालपुर्जा भएको ३८० बिगाहा जग्गा रहेको छ । जसमा ८० बिगाहामा क्याम्पसको भवनसहितको हाता र आबादी छ भने ३०० बिगाहामा वनजङ्गल क्षेत्र रहेको छ । ४१ कोठे तीन तले क्याम्पसको मूल भवन र भारतीय राजदूतावासबाट निर्मित १६ कोठे दुई तले भवन र अतिथि सत्कार गृह छुट्टै रहेको छ । प्रशासनिक र पुस्तकालयका लागि सुबिधा सम्पन्न दुई तले भवन र अतिथि गृह रहेको छ । फर्निचर, कार्यालय उपकरण, पुस्तक, क्यान्टिन, मोटर साइकल स्ट्यान्ड, साइकल स्ट्यान्ड, खेलकुद मैदान, विज्ञान प्रयोगशाला, सेमिनार हल, मेगा जेनेटर आदि भौतिक सामग्री रहेका छन् ।

परिकल्पना

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसलाई राष्ट्रको वैद्विक, सामाजिक, सांस्कृतिक र आर्थिक विकासको क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने बृहत् एकीकृत सिकाइ सञ्जालको शैक्षिक गन्तव्यका रूपमा विकास गर्ने परिकल्पना गरिएको छ । यसका निम्ति गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गरी विद्यार्थी, समुदाय र राष्ट्रलाई सेवा प्रदान गर्ने, व्यावसायिक जीवनयापनका लागि सर्वसुलभ, सिपयुक्त, प्रतिस्पर्धात्मक, बहुआयामिक र अनुसन्धानात्मक जनशक्ति तयार गर्ने, गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गरी विद्यार्थी, समुदाय र राष्ट्रलाई सेवा प्रदान गर्ने क्याम्पसले उद्देश्य राखेको छ । क्याम्पसले राखेका उद्देश्यलाई पूरा गर्न यस क्षेत्रका शिक्षाप्रेमी, बुद्धिजीवी, समाजसेवी, अभिभावक, विद्यार्थी र नागरिक समाजसँग हातेमालो गर्दै अगाडि बढ्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको छ । यसका निम्ति प्रत्येक गतिविधिलाई कुशलतापूर्वक आत्मसात् गर्ने, गतिशील वातावरणको सिर्जना गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने, समूह कार्य, सहकार्य, सेवा र सामुदायिक सहभागितालाई बढावा दिने र संसाधनको बहुआयामिक उपयोगबाट आर्थिक दिगोपन ल्याउने परिकल्पना गरेको छ ।

सेवा सुविधाहरू
जनशक्ति

मानवीय संसाधनको विकासले मात्र शैक्षिक संस्थाको विकास र बिस्तार हुने निश्चित छ । यसका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको विकास र विस्तारमा जोड दिन क्याम्पसले विशेष पहल गर्दै आएको छ । क्याम्पस स्थापना कालदेखि अध्यापनरत अनुभवी, एमफिल र पिएचडी गरिसकेका र अनुसन्धानरत, ऊर्जाशील, अनुसन्धानात्मक प्रविधिद्वारा सुसज्जित, पाठ्यपुस्तक लेखक, दक्ष प्राध्यापकहरूद्वारा अध्यापन हुँदै आएको छ । अनुभवी, उर्जाशील, दक्ष, तालिम प्राप्त, आधुनिक प्रविधियुक्त र सेवाभावले प्रेरित कर्मचारीबाट कार्य सम्पादन हुँदै आएको छ । सङ्काय अनुसार छुट्टाछुट्टै विभाग, विषयगत शिक्षक र विषय समिति तथा उपसमितिको व्यवस्था गरिएको छ । निरन्तर कार्य सम्पादन भएको जनशक्तिको उपलब्धता रहेको छ । क्याम्पसले विषयअनुसार अतिथि प्राध्यापक बोलाएर अध्यापन गराउँदै आएको छ ।

शिक्षण प्रक्रिया

पाठ्यक्रम सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक प्रकृतिका भएकाले शिक्षण प्रक्रिया व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन, छलफल, परियोजना, पुस्तकालय कार्य, खोज, कक्षा प्रस्तुति जस्ता विधि अवलम्बन गरिएको छ । शिक्षण कार्यमा यथेष्ट उदाहरणहरूको उपयोगमा र विद्यार्थीहरूको सहभागितामा जोड दिइएको छ । निर्दिष्ट विषयअनुसार पाठ्यसामग्री र पाठपत्रहरूको पठन, छलफल र प्रयोगमा विशेष ध्यान दिइएको छ ।

शैक्षिक कार्यक्रम

सङ्काय	शैक्षिक कार्यक्रम	
	स्नातक	स्नातकोत्तर
व्यवस्थापन	बी. बी. ए., बी. बी. एस.	एम. बी. एस.
शिक्षा	बी. एड. नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित, स्वास्थ्य तथा शारीरिक	एम.एड. नेपाली, अङ्ग्रेजी, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन र स्वास्थ्य तथा शारीरिक
	एक बर्से बी.एड.	नेपाली, अङ्ग्रेजी, व्यवसाय व्यवस्थापन र सामाजिक अध्ययन
मानविकी	बी. ए. अङ्ग्रेजी, विकास अध्ययन, समाजशास्त्र, अर्थशास्त्र	एम.ए. विकास अध्ययन, समाजशास्त्र र एम. ए. अङ्ग्रेजी
कृषि	बी.एस्सी. एजी.	-

मूल्याङ्कन प्रक्रिया

राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण प्रक्रियामा आधारित सेमेस्टर तथा वार्षिक प्रणालीमा आधारित पठनपाठनको व्यवस्था गरी मूल्याङ्कन गरिन्छ । प्रस्तुत पाठ्यांश अनुरूपको मूल्याङ्कन प्रक्रिया मूलतः आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कन गरी दुई किसिमले मूल्याङ्कन गरिन्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कन निम्ति लिखित परीक्षा र प्रयोगात्मक परीक्षाको उपयोग गरिन्छ । यसका साथै कक्षाकार्य, गृहकार्य, प्रयोगात्मक कार्य तथा परियोजनात्मक कार्यबाट पनि आवश्यकता अनुसार मूल्याङ्कन गरी तत्कालै पृष्ठ पोषण दिने निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा जोड दिइनेछ । बाह्य मूल्याङ्कन सेमेस्टरको अन्तिममा समग्र पाठ्यांश ढाक्ने गरी अन्तिम परीक्षाका रूपमा लिखित परीक्षाद्वारा बाह्य मूल्याङ्कन गरिन्छ । यसमा बहुवैकल्पिक प्रकृतिका वस्तुगत

TMC

सौगात

-८७-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

एवम् संक्षिप्त उत्तरात्मक र निबन्धात्मक प्रकृतिका विषयगत प्रश्नहरूको उपयोग गरिन्छ। यसरी मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई आवधिक र निरन्तर प्रक्रियाका रूपमा उपयोग गरिन्छ र अन्तिम मूल्याङ्कनका निमित्त आन्तरिक र बाह्य दुवै मूल्याङ्कनको योग गरी मूल्याङ्कन गरिन्छ।

पुस्तकालय

पुस्तकालयले विभिन्न विषयका पुस्तक, पत्रिका र अन्य अध्ययन सामग्रीहरूको सङ्ग्रह गरिन्छ। पुस्तकालयले अध्ययन गर्ने, अनुसन्धान गर्ने र ज्ञान बढाउने वातावरण प्रदान गर्दछ। क्याम्पसको पुस्तकालय विद्यार्थी, शिक्षक तथा शोधकर्ताहरूका लागि महत्वपूर्ण स्रोत बन्न पुगेको छ। पुस्तकालयमा उपलब्ध सामग्रीहरू सहज रूपमा अध्ययन गर्न सकिने गरी वर्गीकृत गरिएको छ। आधुनिक पुस्तकालयहरूमा डिजिटल पुस्तक र अनलाइन स्रोतहरू पनि उपलब्ध हुने भएकाले पुस्तकालयको दायरालाई अभ्र फराकिलो बनाउने प्रयास भइरहेको छ। पुस्तकालयले शिक्षामा मात्र नभई मानिसको सर्वांगीण विकासमा योगदान पुऱ्याउँदै आएको छ। ज्ञान आर्जनका साथै खोजमूलक अनुसन्धान गर्न पुस्तकालयको आवश्यकता पर्दछ। पाठकलाई आवश्यक सामग्री खोज्न सजिलो बनाउन पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ पुस्तक, पत्रपत्रिका, जर्नल, नक्सा, चार्ट, फिल्म, पुराना ग्रन्थहरूको सङ्ग्रह गर्ने उद्देश्यका साथ पुस्तकालयलाई व्यवस्थित गरिएको छ। यसका लागि गुणस्तरीय सुविधा सम्पन्न पुस्तकालयमा करिब तिस हजार सन्दर्भ पुस्तक र पाठ्यपुस्तक रहेको छुट्टै पुस्तकालय भवनको व्यवस्थाका गरी विद्यार्थीलाई सेवा प्रदान गर्दै आएको छ। सन्दर्भ सामग्री, (करिब ५५ हजार), दैनिक, साप्ताहिक, मासिक पत्रपत्रिका, जर्नल, प्रतिवेदन तथा शोधपत्र, नक्सा, चार्ट, फिल्म आदि लगायत कम्प्युटर प्रविधियुक्त पुस्तकालयको व्यवस्था गरिएको छ।

कम्प्युटर ल्याब

गतिशील शैक्षिक संस्थाका निमित्त ज्ञान, विज्ञान र सूचना प्रवाह अपरिहार्य हुन्छ। सूचना तथा प्रविधिलाई समेत आत्मसात् गर्दै यस क्याम्पसले शैक्षिक कार्यक्रमलाई अगाडि बढाएको छ। यसका लागि गुणस्तरीय सुविधा सम्पन्न अत्याधुनिक हाईस्पीड वाइफाइ इन्टरनेटसहितको डेस्कटप कम्प्युटरबाट विद्यार्थीले उपयोग गर्न सकिने कम्प्युटर ल्याबको व्यवस्था रहेको छ। कम्प्युटर ल्याबमा ४० ओटा डेस्कटप कम्प्युटर, हाईस्पीड वाइफाइ इन्टरनेट, मल्टिमिडिया प्रोजेक्टर, ल्यापटप, ट्यबलेट, किन्डल, सि.सि. क्यामरा, स्मार्टबोर्ड आदिको सुविधा रहेको छ।

छात्रवृत्ति

क्याम्पसमा अध्ययन गरिरहेका जेहेन्दार र आर्थिक समस्याका कारणले अवसरबाट वञ्चित विद्यार्थीहरूलाई सहयोग गर्दै आएको छ। छात्रवृत्तिले विद्यार्थीलाई शिक्षामा समर्पित भएर समय दिन र आफूलाई आर्थिक तनावबाट मुक्त गर्न सहयोग गर्दछ। यसले विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रका, आर्थिक रूपमा पिछडिएका वा उत्कृष्ट शैक्षिक प्रदर्शन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई लक्षित गर्दछ। छात्रवृत्तिले शैक्षिक, खेलकुद, अनुसन्धान वा कला क्षेत्रका लागि विशेष अवसरहरू सिर्जना गर्दछ। यस क्याम्पसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमध्ये जेहेन्दार, विपन्न, दलित, जनजाति, सहिद परिवार, मुक्त कमेया, दुर्गम क्षेत्रका विद्यार्थीहरूलाई कुल भर्ना सङ्ख्याको पच्चिस प्रतिशतलाई छात्रवृत्ति प्रदान गरिने व्यवस्था रहेको छ।

- कुल विद्यार्थी भर्ना सङ्ख्याको २५ प्रतिशत छात्रवृत्ति उपलब्ध हुने,
- जेहेन्दार, विपन्न, दलित, जनजाति, सहिद परिवार, मुक्त कमेया, दुर्गम क्षेत्रका विद्यार्थीलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था रहेको छ।

TMC

सौगात

-८८-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

सामाजिक उत्तरदायित्व

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसले स्थानीय स्तरमा सामाजिक कार्य गर्दै समाजका लागि उदाहरणीय र प्रेरणादायी बन्न पुगेको छ । यस क्याम्पसले प्रत्येक वर्ष समाजलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने जन सचेतनाका साथै जनहितका कार्यहरू गर्दै आएको छ । समाज र क्याम्पसबिचको सम्बन्धलाई सुमधुर रूपमा जोड्न तथा सामाजिक उत्तरदायित्व बहन गर्न प्रत्येक वर्ष स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन, औषधी वितरण, राहत वितरण, रक्तदान जस्ता विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गर्दै आएको छ ।

- औषधी वितरण	- राहत वितरण
- रक्तदान	- अतिरिक्त क्रियाकलाप
- शैक्षिक भ्रमण	- वृक्षारोपण
- खेलकुद (भलिबल, फुटबल, क्रिकेट, टिटि आदि)	- गीत/ सङ्गीत /नृत्य
- बौद्धिक तथा साहित्यिक क्रियाकलाप	- विद्यार्थी लक्षित अनुसन्धान क्रियाकलाप
- विद्यार्थी अल्मुनाइद्वारा सञ्चालित क्रियाकलाप	

अतिरिक्त क्रियाकलाप

विद्यार्थीहरूले शैक्षिक पाठ्यक्रमको आवश्यकता र शैक्षिक स्तरलाई व्यावहारिक र गुणात्मक बनाउने उद्देश्यले विद्यार्थीहरूले कक्षाकोठामा प्राप्त गरेको सैद्धान्तिक ज्ञान र अवधारणाबाट व्यावहारिक पक्षको जानकारी प्राप्त गर्न स्थलगत अवलोकन भ्रमण, स्थलगत कार्य सिकाइ, विद्यार्थी केन्द्रित अनुसन्धानात्मक कार्यशाला, शिक्षक विद्यार्थी संयुक्त अनुसन्धानात्मक क्रियाकलाप, बौद्धिक स्तर बृद्धिका लागि क्षेत्रीय तथा राष्ट्रिय स्तरमा विद्यार्थीको सहभागिता, साहित्यिक कार्यक्रम, आल्मुनाइद्वारा सञ्चालन गरिने विभिन्न क्रियाकलाप, रक्तदान, क्याम्पसलाई हरियाली, स्वच्छ, र सुन्दर बनाउन विभिन्न जातका विरूवाहरू व्यवस्थित योजनाबद्ध रूपमा वृक्षारोपण आदि कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ ।

क्याम्पसमा रहेका समिति र उपसमितिहरू

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसलाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न क्याम्पसमा निम्नानुसार समिति र उपसमिति रहेका छन् :

१. प्रशासनिक समिति

क्याम्पसमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमअन्तर्गत अध्ययन, अध्यापन, अनुसन्धानजस्ता शैक्षिक क्रियाकलापलाई समय सापेक्ष र गुणस्तरीय बनाउन क्याम्पस प्रशासनलाई आवश्यक परामर्श प्रदान गर्नका लागि क्याम्पसमा प्रशासनिक समिति गठन गरिएको छ । प्रशासनिक समितिले क्याम्पसको वर्तमान अवस्थामा आवश्यक सुधारका लागि कार्य गर्दै आएको छ । टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा शैक्षिक कार्यक्रम, मूल्याङ्कन प्रणाली, विद्यार्थीको आचारसंहिता लगायत अभिमुखीकरण, तालिम, शिक्षक कर्मचारी तथा विद्यार्थीका लागि सेमिनार कार्यशाला गोष्ठी आदि सञ्चालन गर्न यस समितिले काम गर्दै आएको छ । टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा रहेको प्रशासनिक समिति निम्नानुसार गठन गरिएको छ ।

१. क्याम्पस प्रमुख सहप्रा. श्री ढविन्द्र रावल	अध्यक्ष
२. सहायक क्याम्पस प्रमुख सहप्रा. श्री आत्माराम अधिकारी	सदस्य

TMC

सौगात

-८५-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

३. सहायक क्याम्पस प्रमुख सहप्रा. श्री भरतकुमार तिरुवा	सदस्य
४. शिक्षाशास्त्र विषय शिक्षण समिति अध्यक्ष सहप्रा.श्री तिलकदेव गिरी	सदस्य
५. मानविकी विषय शिक्षण समिति अध्यक्ष सहप्रा.श्री बालकुमार चौधरी	सदस्य
६. व्यवस्थापन विषय शिक्षण समिति अध्यक्ष उपप्रा.श्री दामोदर कँडेल	सदस्य
७. प्राध्यापक सङ्घ प्रतिनिधि उपप्रा. श्री प्रेमप्रसाद भण्डारी	सदस्य
८. हेड असिस्टेन्ट श्री उद्धवबहादुर शाह	सदस्य सचिव

२. विषय शिक्षण समितिहरू

विद्यार्थी भर्नासम्बन्धी तथ्याङ्क राखी विद्यार्थीहरूको सम्पूर्ण विवरण अद्यावधिक गर्न र रजिष्ट्रेशन रेकर्डसम्बन्धी आवश्यक जाँचबुझ गरी प्रत्येक ३ महिनामा अद्यावधिक तथ्याङ्क निर्माण गर्ने काम विषय शिक्षण समितिले गर्दै आएको छ । विषय शिक्षण समितिले मध्यसत्र परीक्षासम्बन्धी अभिलेख राख्ने, विषय शिक्षण समिति अन्तर्गतका प्राध्यापकहरूलाई शैक्षणिक योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्ने र विषय शिक्षण समितिअन्तर्गतका प्रयोगात्मक परीक्षाहरूको लागि आवश्यक पहल गर्दै आएको छ । प्रत्येक शैक्षिक वर्षको उत्तीर्ण सङ्ख्याका आधारमा समष्टिगत विवरण तयार पार्ने र समय-समयमा अद्यावधिक गर्ने, विषय शिक्षण समितिअन्तर्गत कुनै प्राध्यापक तथा कर्मचारीको अनुपस्थितिमा शैक्षिक एवम् प्रशासनिक व्यवस्थापन मिलाउने, आवश्यक पुस्तकहरूको विवरण तयार गरी माग गर्ने, परीक्षा नतिजा प्रकाशनपश्चात् तथ्याङ्क विश्लेषण गर्ने, नतिजासम्बन्धी समीक्षा बैठक बसाली प्रतिवेदन तयार पारी पेश गर्ने काम विषय शिक्षण समितिले गर्दै आएको छ । क्याम्पसमा शिक्षण समितिहरू निम्नानुसार गठन गरिएको छ ।

शिक्षाशास्त्र विषय शिक्षण समिति अध्यक्ष	सहप्रा.श्री तिलकदेव गिरी
मानविकी विषय शिक्षण समिति अध्यक्ष	सहप्रा.श्री बालकुमार चौधरी
व्यवस्थापन विषय शिक्षण समिति अध्यक्ष	उपप्रा.श्री दामोदर कँडेल

व्यवस्थापन विषय शिक्षण समिति

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय व्यवस्थापन सङ्कायकाअर्न्तगत यस टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा स्नातक तहमा बिबिएस, बिबिए र स्नातकोत्तर तहमा एमबिएस जस्ता प्राविधिक विषय पढाइ हुँदै आएका छन् । नेपालमै व्यवस्थापन सङ्कायको नमुना क्याम्पस स्थापना गर्ने उद्देश्यले स्थापित यस क्याम्पसमा सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय व्यवस्थापन सङ्कायका विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालनमा आएका छन् । सैद्धान्तिक र व्यावहारिक शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई अवलम्बन गरेर पढाइ हुने यस क्याम्पसमा विद्यार्थीको विकासको लागि अतिरिक्त क्रियाकलापको समेत व्यवस्था रहेको छ । यहाँ अध्ययनरत विद्यार्थीलाई इन्टर्नसिपको व्यवस्था गरिनुका साथै विभिन्न होटल, सङ्घ संस्था, बैंक र सहकारी संस्थामा समेत अभ्यास गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ । विश्वविद्यालयले तोकेको छात्रवृत्तिबाहेक गरिब र जेहेन्दार विद्यार्थीलाई व्यक्तिगत रूपमा स्थापित छात्रवृत्तिको व्यवस्था रहेको छ । यहाँ विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा आधारित शान्त वातावरणमा पढाइ सञ्चालन हुँदै आएको छ । क्याम्पसमा स्मार्ट बोर्ड, प्रोजेक्टरलगायत अत्याधुनिक प्रविधिमा आधारित कक्षा कोठामा अध्यापन हुँदै आएको छ । व्यवस्थापन सङ्कायमा स्नातक र स्नातकोत्तर तहमा यस क्याम्पसमा शैक्षिक सत्र २०८०/२०८१ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको विवरण निम्नानुसार रहेको छ :

व्यवस्थापन सङ्काय						
स्नातक तह			स्नातकोत्तर तह			
छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	कुल जम्मा
१५२	३०३	४५५	३४	२५	५९	५१४

स्नातकोत्तर तहमा भर्ना प्रक्रिया निरन्तर रहेको ।

TMC

सौगात

-५०-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

शिक्षाशास्त्र विषय शिक्षण समिति

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायकाअन्तर्गत यस टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा स्नातक तहमा नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित र स्वास्थ्य र स्नातकोत्तर तहमा नेपाली, अङ्ग्रेजी, स्वास्थ्य र पाठ्यक्रम विषयहरू पढाइ हुँदै आएका छन् । एकबर्से, तीनबर्से र पछिल्लो समय चार बर्से बीएड कार्यक्रम र दुई बर्से एम.एड. कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको क्याम्पसले सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयको आञ्जिक क्याम्पस भएपश्चात् सेमेस्टर प्रणालीअन्तर्गत चार बर्से बी. एड. र दुई बर्से एम. एड. कार्यक्रम सञ्चालित छन् । यसै वर्ष २०८१ देखि एक बर्से बी.एड. को कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको छ । विश्वविद्यालयले बी. एड.तहमा नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित र स्वास्थ्य तथा शारीरिक र एम. एड. तहमा नेपाली, अङ्ग्रेजी, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन र स्वास्थ्य तथा शारीरिक विषयका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । शिक्षाशास्त्र सङ्कायमा स्नातक र स्नातकोत्तर तहमा शैक्षिक सत्र २०८०/२०८१ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको विवरण निम्नानुसार रहेको छ :

शिक्षाशास्त्र सङ्काय									
स्नातक तह			एक बर्से बी.एड.			स्नातकोत्तर तह			
छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	कुल जम्मा
३३	२०९	२४२	५०	५५	१०५	२८	५२	८०	४२७

एक बर्से बी.एड. र स्नातकोत्तर तहमा भर्ना प्रक्रिया निरन्तर रहेको ।

मानविकी विषय शिक्षण समिति

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय मानविकी सङ्कायअन्तर्गत यस टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा स्नातक तहमा अङ्ग्रेजी, ग्रामीण विकास, समाजशास्त्र, अर्थशास्त्र र स्नातकोत्तर तहमा विकास अध्ययन र अङ्ग्रेजी विषय पढाइ हुँदै आएको छ । टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस स्नातक तह मानविकी विभागमा शैक्षिक सत्र २०६२/६३ सालदेखि ग्रामीण विकास र समाजशास्त्र विषयको अध्ययन अध्यापन सुरु भएको हो । देशको सामाजिक आर्थिक राजनितिक परिपाटीको विकास तथा आवश्यकतासँगै ग्रामीण विकास अध्ययन विषयको पनि महत्त्व र क्षेत्र विस्तार तथा विकास भएको पाइन्छ । विश्वविद्यालयले आवश्यकताअनुसार नेपाली, इतिहास, पुरातत्त्व, ललितकला, मनोविज्ञान, भूगोल, राजनीतिशास्त्र, मानवशास्त्रजस्ता विषयहरूको पाठ्यक्रम निर्माण गरी क्रमश सञ्चालन गर्दै गएको छ । विश्वविद्यालयले मानविकी सङ्कायमा स्नातक तहदेखि स्नातकोत्तर तहसम्म सेमेस्टर प्रणाली लागू गरेको छ । यस सङ्कायले मुलुकको आवश्यकता र विश्वको शैक्षिक क्षेत्रका विविध आयाम समेतको अध्ययन, अध्यापन तथा अनुसन्धानका साथै राष्ट्रिय स्तरमा समेत उच्च जनशक्ति तयार गर्ने महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । नेपालका सन्दर्भमा मानविकी सङ्कायबाट उत्पादित शैक्षिक जनशक्ति अधिकांश क्षेत्रमा प्रयोग भइरहेका छन् । शैक्षिक र प्रशासनिक क्षेत्रमा यस मानविकी सङ्कायबाट उत्पादित मानव संसाधन कार्यरत छन् । अध्ययनलाई अनुसन्धानमुखी बनाएर विद्यार्थीहरूलाई प्रयोगमा निरन्तर उत्प्रेरणा दिइएको छ । यस सन्दर्भमा सम्बन्धित सबै पक्षले गम्भीरतापूर्वक मनन गर्ने पर्दछ । यस सङ्कायअन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रमहरूको स्तरोन्नतिका लागि मानविकी सङ्काय निरन्तर प्रयासरत रहेको छ । मानविकी सङ्कायमा स्नातक र स्नातकोत्तर तहमा यस क्याम्पसमा शैक्षिक सत्र २०८०/२०८१ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको विवरण निम्नानुसार रहेको छ :

मानविकी सङ्काय						
स्नातक तह			स्नातकोत्तर तह			
छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	कुलजम्मा
४१	२१७	२५८	५०	४२	९२	३५०

स्नातकोत्तर तहमा भर्ना प्रक्रिया निरन्तर रहेको ।

३. आन्तरिक गुणस्तर सुनिश्चितता समिति

क्याम्पसको शैक्षिक गुणस्तर र प्रशासनिक व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्नका लागि यस क्याम्पसमा आन्तरिक गुणस्तर सुनिश्चितता समिति गठन गरिएको छ । यस समितिले क्याम्पसको शैक्षिक/प्राज्ञिक, अनुसन्धानमूलक तथा प्रशासनिक गतिविधिहरूको प्रभावकारिताका लागि आवश्यक मापदण्ड तयार गरेर मानक र सूचकहरू निर्धारण गरी क्याम्पसको आन्तरिक गुणस्तर सुनिश्चित गर्दै आएको छ । क्याम्पसमा आन्तरिक गुणस्तर सुनिश्चितता समिति निम्नानुसार रहेको छ :

१. क्याम्पस प्रमुख श्री ढविन्द्र रावल	अध्यक्ष
२. सहायक क्याम्पस प्रमुख सहप्रा.श्री आत्माराम अधिकारी	सदस्य
३. सहायक क्याम्पस प्रमुख सहप्रा.श्री भरतकुमार तिरुवा	सदस्य
४. शिक्षण समिति अध्यक्ष शिक्षा श्री तिलकदेव गिरी	सदस्य
५. शिक्षण समिति अध्यक्ष मानविकी श्री बालकुमार चौधरी	सदस्य
६. शिक्षण समिति अध्यक्ष व्यवस्थापन श्री दामोदर कँडेल	सदस्य
७. अनुसन्धान व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष डा. ज्ञानुराज पौडेल	सदस्य
८. सहायक प्रशासक श्री ध्रुवबहादुर रावल	सदस्य
९. तपेन्द्र ऐडी विद्यार्थी गुणस्तर समूह संयोजक	सदस्य
१०. स्ववियु प्रतिनिधि श्री रविराज चौधरी	सदस्य
११. स्वमूल्याङ्कन समिति संयोजक श्री मीनबहादुर शाही	सदस्य सचिव

४. खरिद तथा योजना निर्माण समिति

क्याम्पसमा आवश्यक सामग्रीहरू खरिद तथा भौतिक संरचनाहरू निर्माण एवम् मर्मत सम्भारको योजना बनाउन क्याम्पस खरिद तथा योजनानिर्माणसमिति रहेकोछ । यस समितिले क्याम्पसको भौतिक संरचनाहरूको निर्माण, मर्मत सम्भार र क्याम्पसमा आवश्यक पर्ने सामग्रीहरूको खरिद तथा आपूर्ति प्रक्रियालाई सुव्यवस्थित गर्दै आएको छ । क्याम्पसमा खरिद तथा योजना निर्माणसमिति निम्नानुसार रहेको छ :

१. क्याम्पस प्रमुख सहप्रा.श्री ढविन्द्र रावल	अध्यक्ष
२. सहप्रा.श्री बालकुमार चौधरी	सदस्य
३. सहायक क्याम्पस प्रमुख सहप्रा.श्री आत्माराम अधिकारी	सदस्य सचिव

५. आन्तरिक परीक्षा समिति

क्याम्पसको आन्तरिक परीक्षाको सञ्चालन, परीक्षाफल प्रकाशन र विश्लेषण गरी विद्यार्थीलाई आवश्यक पृष्ठपोषण दिनुको साथै विश्वविद्यालयको परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयका परीक्षा सुव्यवस्थित ढङ्गले सञ्चालन गर्न र नतिजाको विश्लेषण गर्न क्याम्पसमा परीक्षा समिति रहेको छ । यस समितिले क्याम्पसद्वारा लिइने आन्तरिक परीक्षाको सञ्चालन, परिणाम प्रकाशन, विश्लेषण तथा वार्षिक परीक्षाको व्यवस्थापन र परीक्षा परिणामको विश्लेषण गरी विद्यार्थीलाई आवश्यक पृष्ठपोषण दिँदै आएको छ । आन्तरिक परीक्षा समितिले विश्वविद्यालयको परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयका परीक्षा सुव्यवस्थित ढङ्गले सञ्चालन गर्दै आएको छ । यस क्याम्पसमा आन्तरिक परीक्षा समिति निम्नानुसार रहेको छ :

TMC

सौगात

-५२-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

१. क्याम्पस प्रमुख सहप्रा.श्री ढविन्द्र रावल	अध्यक्ष
२. सहायक क्याम्पस प्रमुख सहप्रा.श्री भरतकुमार तिरुवा	सदस्य
३. शिक्षण समिति अध्यक्ष शिक्षा सहप्रा.श्री तिलकदेव गिरी	सदस्य
४. शिक्षण समिति अध्यक्ष मानविकी सहप्रा.श्री बालकुमार चौधरी	सदस्य
५. शिक्षण समिति अध्यक्ष व्यवस्थापन उपप्रा.श्री दामोदर कँडेल	सदस्य
६. सहायक प्रशासक श्री ध्रुवबहादुर रावल	सदस्य सचिव

६. छात्रवृत्ति व्यवस्थापन समिति

क्याम्पसबाट प्रदान गरिने छात्रवृत्ति लक्षित विद्यार्थी वर्गलाई व्यवस्थित ढङ्गले प्रदान गर्न, छात्रवृत्ति मूल्याङ्कन र छनौट गर्न क्याम्पसको बजेट तथा कार्यक्रमअनुसार सबै तह र कार्यक्रममा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्न क्याम्पसमा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन समिति रहेको छ । क्याम्पसमा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन समिति निम्नानुसार रहेको छ

१. सहप्रा.श्री लालसिंह कार्की	अध्यक्ष
२. उपप्रा.डा. धनकृष्ण उपाध्याय	सदस्य
३. स्ववियु प्रतिनिधि श्री नृप थापा	सदस्य
४. हेड असिस्टेन्ट श्री उद्धवबहादुर शाह	सदस्य सचिव

७. स्वमूल्याङ्कन समिति

क्याम्पसको शैक्षिक तथा प्रशासनिक कार्यसम्पादनलाई मूल्याङ्कन गर्दै पृष्ठपोषण सहित क्याम्पसको आन्तरिक गुणस्तर सुनिश्चितता समितिलाई सुझाव दिनका लागि क्याम्पसमा स्व-मूल्याङ्कन समिति रहेको छ । क्याम्पसको शैक्षिक/प्राज्ञिक, अनुसन्धानमूलक तथा प्रशासनिक गतिविधिहरूको प्रभावकारितालाई लागि आवश्यक मापदण्ड, मानक र सूचकहरू निर्धारण गरी क्याम्पसको आन्तरिक गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने काम यस समितिले गर्दै आएको छ । यस क्याम्पसमा आन्तरिक गुणस्तर सुनिश्चितता समिति निम्नानुसार रहेको छ :

१. सहप्रा श्री मीनबहादुर शाही	अध्यक्ष
२. सहप्रा.श्री बालकुमार चौधरी	सदस्य
३. उपप्रा.श्री दामोदर कँडेल	सदस्य
४. सहायक प्रशासक लेखा श्री पुष्पराज के. सी.	सदस्य
५. सहायक क्याम्पस प्रमुख सहप्रा.श्री आत्माराम अधिकारी	सदस्य सचिव

८. अनुसन्धान व्यवस्थापन समिति (RMC)

यस क्याम्पसको शैक्षिक गुणस्तर सुनिश्चितताका लागि अनुसन्धान कार्यलाई प्रवर्द्धन गर्न र अनुसन्धानमूलक क्रियाकलापमा प्राध्यापक तथा विद्यार्थीहरूको सहभागिता वृद्धि गर्दै लैजानका लागि क्याम्पसमा एउटा अनुसन्धान व्यवस्थापन समिति रहेको छ । यस समितिले अनुसन्धानमूलक क्रियाकलापमा प्राध्यापक तथा विद्यार्थीहरूको संलग्नता वृद्धि गर्ने र क्याम्पसको शिक्षण(सिकाइ क्रियाकलापसँग अनुसन्धान कार्यलाई जोडेर शैक्षिक गुणस्तर सुनिश्चिततामा प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ । यस क्याम्पसमा अनुसन्धान व्यवस्थापन समिति निम्नानुसार रहेको छ :

१. उपप्रा.डा.ज्ञानुराज पौडेल	अध्यक्ष
२. सहप्रा.श्री नाथुराम चौधरी	सदस्य
३. सहप्रा.श्री तिलकदेव गिरी	सदस्य सचिव

TMC

सौगात

-५३-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

९. सार्वजनिक सूचना तथा प्रकाशन समिति

क्याम्पसको शैक्षिक, आर्थिक, भौतिक तथा प्रशासनिक गतिविधिलाई प्रकाशन गर्न, क्याम्पसबाट प्रकाशित हुने वार्षिक मुखपत्र, प्रतिवेदन, पत्रिका, बुलेटिन, ब्रोसर, क्यालेन्डर आदि प्रकाशन गर्न क्याम्पसमा सार्वजनिक सूचना तथा प्रकाशन समिति रहेको छ। यस समितिले क्याम्पसको शैक्षिक, आर्थिक, भौतिक एवम् प्रशासनिक गतिविधिसम्बन्धी शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीले सङ्कलन गरेका सूचना र विद्यार्थी, कर्मचारी तथा प्राध्यापकहरूका अनुसन्धानमूलक, खोजमूलक र सिर्जनात्मक लेख रचनालाई वार्षिक मुखपत्र, प्रतिवेदन, पत्रिका आदिका माध्यमबाट प्रकाशन गर्दै आएको छ। क्याम्पसमा निम्नानुसारको सार्वजनिक सूचना तथा प्रकाशन समिति रहेको छ :

१. सहप्रा. श्री लयप्रसाद खतिवडा	अध्यक्ष
२. हेड असिस्टेन्ट श्री उद्धवबहादुर शाह	सदस्य
३. शिक्षण सहायक श्री नवराज पाण्डे	सदस्य-सचिव

१०. शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (EMIS) समिति

क्याम्पसको शैक्षिक, आर्थिक, भौतिक तथा प्रशासनिक गतिविधिहरूको व्यवस्थापन गर्न तथा सोको सूचना सरोकारवाला पक्षहरूबिच सार्वजनिक गर्नका लागि क्याम्पसमा शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली रहेको छ। यस समितिले क्याम्पसको शैक्षिक, आर्थिक, भौतिक एवम् प्रशासनिक गतिविधिहरूसम्बन्धी सूचना सङ्कलन र सार्वजनिक गर्दै आएको छ। शैक्षिक व्यवस्थापन तथा सार्वजनिक सूचना समिति निम्नानुसार गठन गरिएको छ :

१. उपप्रा.श्री चित्रराज उपाध्याय	अध्यक्ष
२. सहायक क्याम्पस प्रमुख सहप्रा.श्री भरतकुमार तिरुवा	सदस्य
३. सहायक प्रशासक श्री ध्रुवबहादुर रावल	सदस्य-सचिव

११. पुस्तकालय व्यवस्थापन समिति

क्याम्पसको पुस्तकालयलाई सुव्यवस्थित तवरले सञ्चालन तथा आधुनिकीकरणका लागि क्याम्पस प्रशासनलाई आवश्यक सल्लाह सुझाव प्रदान गर्न पुस्तकालय व्यवस्थापन समिति रहेको छ। यस समितिले पुस्तकालयलाई समयसापेक्ष आधुनिकीकरण, विकास विस्तार गरी सुव्यवस्थित ढङ्गले सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्दै आएको छ। क्याम्पसमा पुस्तकालय व्यवस्थापन समिति निम्नानुसार गठन गरिएको छ :

१. सहप्रा. श्री खेमराज सुवेदी	अध्यक्ष
२. सहप्रा. श्री रामप्रसाद तिवारी	सदस्य
३. स्ववियु प्रतिनिधि श्री नृप थापा	सदस्य
४. ल्याब असिस्टेन्ट श्री भानुभक्त भण्डारी	सदस्य-सचिव

१२. प्रयोगशाला व्यवस्थापन समिति

क्याम्पसमा रहेको प्रयोगशाला शाखाको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक योजना बनाउन, कम्प्युटर तथा विज्ञान प्रयोगशालामा आवश्यक पर्ने सामग्री खरिद गर्नु परेमा सोको विवरण क्याम्पस प्रशासन समक्ष पेश गर्न, प्रयोगशालामा भएका यन्त्र, उपकरण तथा अन्य सामग्रीको प्रयोगसम्बन्धी नियमहरू बनाई कार्यान्वयन गर्न र कम्प्युटर र विज्ञान प्रयोगशालामा भएका यन्त्र, उपकरण तथा अन्य सामग्रीहरू सुरक्षित गर्ने उपायहरू अपनाउन क्याम्पसमा एक प्रयोगशाला व्यवस्थापन समिति रहेको छ। क्याम्पसमा प्रयोगशाला व्यवस्थापन समिति निम्नानुसार गठन गरिएको छ :

TMC

सौगात

-५४-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

१. सहप्रा.डा. श्री देवराज जोशी	अध्यक्ष
२. शिक्षण सहायक श्री पुष्प शाही	सदस्य
३. उपप्रा. श्री चित्रराज उपाध्याय	सदस्य-सचिव

१३. अभ्यास शिक्षणसमिति

यस क्याम्पसमा शिक्षाशास्त्र सङ्कायको शिक्षण अभ्यासलाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न एक शिक्षण अभ्यास समिति रहेको छ । विद्यार्थीहरूको सैद्धान्तिक ज्ञानलाई शिक्षण अभ्यास कार्यमा कार्यान्वयन गर्न शैक्षिक तथा प्रशासनिक गतिविधिलाई सुव्यवस्थित ढङ्गले सञ्चालन गर्न क्याम्पसमा अभ्यास शिक्षण समितिको गठन देहायबमोजिम गरिएको छ :

१. उपप्रा. श्री शंकरप्रसाद शर्मा	अध्यक्ष
२. सहप्रा.डा.श्री देवराज जोशी	सदस्य
३. उपप्रा. डा. धनकृष्ण उपाध्याय	सदस्य
४. उपप्रा. श्री प्रेमप्रसाद भण्डारी	सदस्य
५. सहप्रा. श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर के. सी.	सदस्य सचिव

१४. खरिद मूल्याङ्कन समिति

क्याम्पसमा निर्माण तथा वस्तु खरिदसम्बन्धी आवश्यक मूल्याङ्कन तथा अनुगमन गर्न एक खरिद मूल्याङ्कन समिति रहेको छ । क्याम्पसमा खरिद मूल्याङ्कन समिति निम्नानुसार गठन गरिएको छ :

१. सहप्रा. श्री मीनबहादुर शाही	अध्यक्ष
२. विषय विज्ञ उपप्रा. श्री चित्रराज उपाध्याय	सदस्य
३. विषय विज्ञ ई. श्री राजेन्द्र रावल (टीनपा)	सदस्य
४.सहायक प्रशासक लेखा श्री पुष्पराज के. सी.	सदस्य सचिव

१५. अतिरिक्त क्रियाकलाप तथा जनसम्पर्क केन्द्र

क्याम्पसले विद्यार्थी र अभिभावकको सम्पर्कमा रहेर जनहितका कार्य गर्दै आएको छ । क्याम्पसले आफ्ना सूचना प्रकाशन गर्ने, आवधिक रूपमा वेभसाइटमा राख्ने, पुस्तकका रूपमा प्रकाशन गर्ने, पत्रपत्रिका, रेडियो, टिभीबाट प्रसारण प्रकाशन गर्ने तथा विज्ञापन वा प्रदर्शनीमार्फत् प्रचारप्रसार गर्ने गरेको छ । हरेक वर्ष जनसम्पर्क केन्द्रले क्याम्पसलाई समाजसँग जोड्न जनहितका कार्यक्रम गर्दै आएको छ । यस टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा निम्नानुसारको जनसम्पर्क केन्द्र गठन गरिएको छ :

१. उपप्रा. श्री कृष्णप्रसाद जैसी	संयोजक
२. शिक्षण सहायक श्री नवराज पाण्डे	सदस्य
३. शिक्षण सहायक श्री शिवचरण चौधरी	सदस्य

१६. सुभाष सङ्कलन तथा परामर्श केन्द्र

सुभाष सङ्कलन तथा परामर्श केन्द्रले विधा छनोट, विषय छनोट, शिक्षण सिकाइ, परीक्षासम्बन्धी समस्या, रोजगारी तथा करियरसम्बन्धी, व्यक्तिगत तथा पारिवारिक समस्या आदिमा विद्यार्थीबाट सुभाष सङ्कलन गरी परामर्श

TMC

सौगात

-५५-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

दिंदै हाएको छ । यस टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा सुभाष सङ्कलन तथा परामर्श केन्द्रको स्थापना गरी त्यसको सञ्चालनको निम्ति निम्नानुसार समिति गठन गरिएको छ :

१. सहप्रा. श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर के. सी.	संयोजक
२. सहप्रा. श्री सुरेशकुमार बम	सदस्य
३.. शिक्षण सहायक श्री इन्द्रलाल चौधरी	सदस्य

१७. प्राथमिक उपचार व्यवस्थापन केन्द्र

क्याम्पसमा प्राथमिक उपचार केन्द्रको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थी, कर्मचारी र शिक्षकहरूको आकस्मिक र सामान्य स्वास्थ्य परीक्षण गर्नु रहेको छ । यस केन्द्रले सामान्य चोटपटक, चोट, वा रोगका लक्षणहरूको प्रारम्भिक उपचार गरी थप उपचारका लागि अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्थामा पठाउने कार्य गर्दै आएको छ । यस केन्द्रले विद्यार्थीलाई स्वास्थ्यसम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम, प्राथमिक उपचार तालिम दिंदै आएको छ । यस टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा प्राथमिक उपचार व्यवस्थापन केन्द्रको स्थापना गरी त्यसको सञ्चालनको निम्ति निम्नानुसार समिति गठन गरिएको छ:

१. उपप्राध्यापक श्री शंकरप्रसाद शर्मा	संयोजक
२. सहप्राध्यापक श्री तिलकदेव गिरी	सदस्य
३. असिस्टेन्ट श्री राधा उपाध्याय,	सदस्य

१८. लेख तथा रचना केन्द्र

विद्यार्थीहरूको लेखन सिप सुधार गरी उनीहरूलाई शैक्षिक, व्यक्तिगत र व्यावसायिक रूपमा सक्षम बनाउनु लेख तथा रचना केन्द्रको मुख्य उद्देश्य हो । यस केन्द्रले शैक्षिक, सिर्जनात्मक र व्यावसायिक लेखनमा प्रशिक्षण प्रदान गर्दै लेख परामर्श सेवा, कार्यशाला र तालिम सञ्चालन गर्दै आएको छ । लेखन शैली र अनुसन्धान लेखनका लागि निर्देशन, स्रोत सामग्री उपलब्ध गराउने र व्यक्तित्व विकासका लागि आत्मविश्वास अभिवृद्धिमा यसले सहयोग पुऱ्याउँदै आएको छ । यस केन्द्रले विद्यार्थीहरूको सिर्जनात्मकतालाई प्रोत्साहित गरी लेखनप्रति आकर्षण बढाउन र उनीहरूलाई आत्मनिर्भर बनाउने काम गर्दै आएको छ । टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा लेख तथा रचना केन्द्रको स्थापना गरी त्यसको सञ्चालनका निम्ति निम्नानुसार समिति गठन गरिएको छ :

१. उपप्रा. डा. धनकृष्ण उपाध्याय	संयोजक
२. सहप्रा. श्री छवि शर्मा	सदस्य
३. सहायक प्राध्यापक श्री खडकबहादुर साउँद	सदस्य सचिव

१९. व्यावसायिक तथा अनवरत शिक्षा केन्द्र

क्याम्पसमा रहेको व्यावसायिक तथा अनवरत शिक्षा केन्द्रको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूलाई रोजगार र उद्यमशीलतासँग सम्बन्धित सिप, ज्ञान र अवसरहरूको जानकारी गराउनु हो । यस केन्द्रले रोजगारसम्बन्धी तालिम, उद्यमशीलता विकास र उद्योग व्यवसायसँगको सहकार्यमा विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दछ । विद्यार्थीहरूलाई रोजगार बजारको मागअनुसार तयारी गराउन, व्यावसायिक, ज्ञान र सिप दिंदै आएको छ । रोजगारी प्रवर्द्धन गरी विद्यार्थीहरूलाई व्यावसायिक अनुभव प्राप्त गराउने काममा यसले सहयोग पुऱ्याउँदै आएको छ । टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा व्यावसायिक तथा अनवरत शिक्षा केन्द्र स्थापना गरी त्यसको सञ्चालनका निम्ति निम्नानुसार समिति गठन गरिएको छ :

TMC

सौगात

-५६-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

१. सहप्रा. नाथुराम चौधरी

संयोजक
२. सहायक प्रशासक लेखा पुष्पराज के.सी.

सदस्य
३. सहायक प्रा. श्री उमाकान्त भण्डारी

सदस्य सचिव

प्राध्यापकहरूको विषयगत विवरण :

राष्ट्रिय शिक्षा नीतिसँग प्रतिस्पर्धा गर्नसक्ने शैक्षिक जनशक्ति उत्पादन गर्नु र अर्न्तराष्ट्रिय बजारमा बिक्रन सक्ने जनशक्ति तयार गर्नु आजको आवश्यकता हो । क्याम्पसमा कार्यरत प्राध्यापकहरूले क्याम्पसबाट उत्पादित जनशक्तिले प्रतिस्पर्धा गर्नसक्ने खालको शैक्षिक जनशक्ति उत्पादनमा ध्यान दिदै आएका छन् । अबको शिक्षा गुणस्तरीय, प्राविधिक तथा व्यावसायिक हुनुपर्ने देखिन्छ । यस क्याम्पसमा प्राध्यापकहरूले शैक्षिक विकासमा विशेष योगदान दिई विद्यार्थी मैत्री वातावरण निर्माण गरी सिर्जनात्मक र अनुसन्धानमुलक तरिकाले अध्ययन अध्यापन गर्दै आएका छन् । पाठ्यक्रम सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक प्रकृतिको भएकाले शिक्षण प्रक्रिया व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन, छलफल, परियोजना, पुस्तकालय कार्य, खोज, कक्षा प्रस्तुति जस्ता विविध विधिको अवलम्बन गरी यस क्याम्पसमा कार्यरत प्राध्यापकहरूले प्राध्यापन गर्दै आएका छन् । क्याम्पसको विभिन्न विभागमा कार्यरत प्राध्यापकहरूको विषयगत विवरण यस प्रकार रहेको छ :

१. बजारशास्त्र/व्यवस्थापन

क्र.सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	ढविन्द्र रावल	सहप्राध्यापक	एम. वि. ए./ एम. ए., एम. फिल., पिएचडी. अनुसन्धानरत	स्थायी
२	भरतकुमार तिरुवा	सहप्राध्यापक	एम. कम.	स्थायी
३	उमेश कठरिया	शिक्षण सहायक	एम. वि. एस.	आंशिक करार

२. अर्थशास्त्र

क्र.सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	डा.केशरबहादुर कुँवर	सहप्राध्यापक	एम. ए/ एम. एड, एम .फिल., पिएचडी.	स्थायी
२	खेमराज सुवेदी	सहप्राध्यापक	एम. ए./एम. एड./बी. कम., एम. फिल र पिएचडी. अनुसन्धानरत	स्थायी
३	इन्द्रलाल चौधरी	शिक्षण सहायक	एम. ए.	पूर्णकालीन करार

३.स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा

क्र.सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	लालसिंह कार्की	सहप्राध्यापक	एम. एड.	स्थायी
२	शंकरप्रसाद शर्मा	उपप्राध्यापक	एम. एड.,एम. फिल.	स्थायी
३	राजकुमार चौधरी	शिक्षण सहायक	एम. एड.,	आंशिक करार

४. नेपाली शिक्षा

क्र.सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	लयप्रसाद खतिवडा	सहप्राध्यापक	एम. ए./बी. एड, पिएचडी. अनुसन्धानरत	स्थायी
२	तिलकदेव गिरी	सहप्राध्यापक	एम. एड., एम. फिल	स्थायी
३	डा.धनकृष्ण उपाध्याय	उपप्राध्यापक	एम. ए.,एम. एड. पिएचडी.	स्थायी
४	डा. योगेन्द्र बजगाईँ	शिक्षण सहायक	एम. ए, पिएचडी.	आंशिक करार

५. अङ्ग्रेजी

क्र.सं	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	केदार भट्टराई	सहप्राध्यापक	एम. ए./बी. एड, पिएचडी. अनुसन्धानरत	स्थायी
२	छवि शर्मा	सहप्राध्यापक	एम. ए.,पिएचडी. अनुसन्धानरत	स्थायी
३	कृष्णप्रसाद जैसी	उपप्राध्यापक	एम. ए./एम. एड.	स्थायी
४	डा.ज्ञानुराज पौडेल	उपप्राध्यापक	एम. एड., पिएचडी.	स्थायी
५	प्रेमप्रसाद भण्डारी	उपप्राध्यापक	एम. एड.	स्थायी
६	नवराज पाण्डे	शिक्षण सहायक	एम. एड., एम. ए., एम.फिल, पिएचडी. अनुसन्धानरत	पूर्णकालीन करार

६. गणित

क्र.सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	डा.देवराज जोशी	सहप्राध्यापक	एम. एस्सी./बी. एड., पिएचडी.	स्थायी
२	आत्माराम अधिकारी	सहप्राध्यापक	एम. एस्सी./एम. एड., एम. फिल	स्थायी

७. पाठ्यक्रम तथा मूल्याडकन

क्र.सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	नाथुराम चौधरी	सहप्राध्यापक	एम. एड./एम. फिल., पिएचडी. अनुसन्धानरत	स्थायी
२	ज्ञानेन्द्रबहादुर के.सी	सहप्राध्यापक	एम. एड.	स्थायी

८. विकास अध्ययन

क्र.सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	मीनबहादुर शाही	सहप्राध्यापक	एम. ए., पिएचडी. अनुसन्धानरत	स्थायी
२	चूडामणि वैद्य	शिक्षण सहायक	एम. ए.	पूर्णकालीन करार

९. राजनीति शास्त्र

क्र.सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	बालकुमार चौधरी	सहप्राध्यापक	एम. ए./बी. एल./ पिएचडी. अनुसन्धानरत	स्थायी

१०. जनसङ्ख्या शास्त्र

क्र.सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	सुरेशकुमार बम	सहप्राध्यापक	एम. ए./बी. एड.	स्थायी

११. समाजशास्त्र

क्र.सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	रामप्रसाद तिवारी	सहप्राध्यापक	एम. ए./बी. एड.	स्थायी
२	शिवचरण चौधरी	शिक्षण सहायक	एम. ए., एम. फिल. अध्ययनरत	पूर्णकालीन करार
३	पुष्प शाही	शिक्षण सहायक	एम. ए., एम. फिल. अध्ययनरत	पूर्णकालीन करार
४	कपिल भाट	शिक्षण सहायक	एम. ए. एम. फिल.	आंशिक करार
५	डा. भुवनेश्वर पन्त	शिक्षण सहायक	एम. ए., पिएचडी	आंशिक करार

१२ . लेखाशास्त्र

क्र.सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	दामोदर कँडेल	उपप्राध्यापक	एम. वि. एस., पिएचडी. अनुसन्धानरत	स्थायी
२	खडकबहादुर साउँद	सहायक प्राध्यापक	एम. वि. एस.	पूर्णकालीन करार
३	उमाकान्त भण्डारी	सहायक प्राध्यापक	एम. वि. एस.	पूर्णकालीन करार

१३. वित्तशास्त्र

क्र. सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	भवानीप्रसाद बसौट्याल	शिक्षण सहायक	एम. वि. एस.	पूर्णकालीन करार
२	अमरसिंह साउँद	शिक्षण सहायक	एम. वि. एस.	आंशिक करार
३	धनबहादुर चौधरी	शिक्षण सहायक	एम. वि. एस.	आंशिक करार

१४. कम्प्युटर विज्ञान

क्र. सं.	नाम	पद	योग्यता	सेवाको किसिम
१	चित्रराज उपाध्याय	उपप्राध्यापक	एम.एस्सी.सिएसआइटी.	पूर्णकालीन करार

क्याम्पसका शाखागत विवरण

क्याम्पसको दैनिक प्रशासनिक कार्यलाई चुस्त दुरुस्त रूपमा सम्पन्न गर्नलेखा, परीक्षा, प्रशासन, पुस्तकालय, स्टोर, ल्याब आदि शाखाहरू रहेका छन् । यसका अतिरिक्त क्याम्पसको काममा सहयोग पुर्याउन कार्यालय सहयोगी, चौकिदार, इलेक्ट्रिसियन, बगैचे, सुरक्षार्गार्ड, स्वीपर आदिको व्यवस्था गरिएको छ । क्याम्पसका रहेका विभिन्न शाखागत विवरणलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ :

१. लेखा शाखा

क्याम्पसमा लेखा शाखाले सार्वजनिक खरीद ऐन, विश्वविद्यालय आर्थिक नियमावली र क्याम्पसको आर्थिक निर्देशिकामा तोकिएबमोजिम आर्थिक कारोबारसम्बन्धी लेखा अभिलेख राख्ने, आन्तरिक र बाह्य लेखापरीक्षण गराउने, शुल्क सङ्कलन गर्ने गर्ने, दैनिक लेखा राख्ने, वार्षिक बजेट बनाउने, क्याम्पसको खाता रहेको बैङ्कसँग समन्वय गर्ने, क्याम्पसको सम्पूर्ण आय व्यय र अन्य लेखासम्बन्धी विवरण विश्वविद्यालयले तोकेको ढाँचामा अभिलेख राख्ने, क्याम्पसको स्वीकृत बजेट सिलिङमा रही कार्य गर्ने र प्राध्यापक तथा कर्मचारीहरूको तलब भत्ता निकासा गर्न आवश्यक प्रक्रिया गर्ने र तोकिएका अन्य कार्यहरू लेखा शाखाले गर्दै आएको छ । यस क्याम्पसमा रहेको लेखा शाखामा निम्नानुसार कर्मचारीको व्यवस्था गरिएको छ :

TMC

सौगात

-५५-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

क्र.सं.	नाम, थर	योग्यता	पद	सेवाको किसिम
१	पुष्पराज के. सी.	वि. वि. एस.,	सहायक प्रशासक (लेखा)	स्थायी

२. परीक्षा शाखा

यस क्याम्पसमा रहेको परीक्षा शाखाले विद्यार्थीहरूको रजिष्ट्रेसनसम्बन्धी विवरण अद्यावधिक गर्ने, परीक्षा फाराम भराउने र त्यसको विवरण अद्यावधिक गर्ने, आन्तरिक तथा बाह्य परीक्षा सञ्चालनका लागि विद्यार्थीलाई प्रवेश पत्र वितरण गर्ने, सिट प्लान गर्ने, प्रश्नपत्र तथा उत्तरपुस्तिकाको व्यवस्थापन गर्ने, विद्यार्थी र निरीक्षकका हाजिरी गराई सुरक्षित गर्ने र परीक्षार्थीबाट प्राप्त उत्तरपुस्तिका सम्बन्धित निकायसम्म सुरक्षित पुऱ्याउने, परीक्षाको नजिता अद्यावधिक गर्ने, परीक्षासँग सम्बन्धित सबै सूचना कक्षाकोठा, सूचना पाटी तथा वेवसाइट मार्फत् सूचित गर्ने गराउने, स्थानान्तरण प्रमाणपत्र प्रदान गर्ने, प्रवेश परीक्षासम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने र परीक्षा सम्बन्धी तोकिएका अन्य कार्यहरू परीक्षा शाखाले गर्दै आएको छ । यस क्याम्पसमा रहेको परीक्षा शाखामा निम्नानुसार कर्मचारीको व्यवस्था गरिएको छ :

क्र. सं.	नाम, थर	योग्यता	पद	सेवाको किसिम
१	ध्रुवबहादुर रावल	एम. वि. एस.	सहायक प्रशासक	स्थायी

३. प्रशासन शाखा

यस क्याम्पसमा रहेको प्रशासन शाखाले प्राध्यापक तथा कर्मचारीको उपस्थिति र विदाको अभिलेख राख्ने, प्रशासन, लेखा, परीक्षा, पुस्तकालय, सूचना प्रविधि, भण्डार र अन्य शाखाको कार्य सुव्यवस्थित गर्ने कार्यमा क्याम्पस प्रमुखलाई सहयोग गर्ने, क्याम्पसको भौतिक संरचना, क्याम्पसको विकास र विस्तारका लागि आवश्यक कामहरू गर्ने, क्याम्पसका विद्यार्थी, अभिभावक तथा सरोकारवाला पक्षले लिएर आउने कार्यको सहजीकरण गर्ने, चीपत्र आदान प्रदान तथा दर्ता चलानी गर्ने/गराउने, कर्मचारीहरूको अनुपस्थितिमा कार्य सञ्चालन व्यवस्थापन गर्ने र तोकिएका अन्य कार्यहरू गर्दै आएको छ । यस क्याम्पसमा रहेको प्रशासन शाखामा निम्नानुसार कर्मचारीको व्यवस्था गरिएको छ :

क्र. सं.	नाम, थर	योग्यता	पद	सेवाको किसिम
१	उद्धवबहादुर शाह	बी. एड.	हेड असिस्टेन्ट	स्थायी
२	देवराज वन	एस. एल. सी.	जुनियर असिस्टेन्ट	करार

४. स्टोर शाखा

यस क्याम्पसमा रहेको स्टोर शाखाले सम्पति र सामग्री प्राप्त गर्ने, अभिलेख राख्ने, विवरण तयार गर्ने, मागबमोजिम सामग्री निकासा दिने, क्याम्पसमा भएका सम्पूर्ण सामानहरूको दुरुस्त अभिलेख राख्ने तथा नयाँ खरीद गरिएका सामग्रीको व्यवस्थित रूपमा स्टोर दाखिला गर्ने, कुनै पनि वस्तुको माग भएका बखत स्टोर शाखामा रहेका अभिलेखित वस्तुहरू भर्पाई गरी क्याम्पस प्रमुखको स्वीकृतिमा सम्बन्धित व्यक्ति वा निकायलाई उपलब्ध गराउने, उपयोगविहीन भएका सामग्रीहरू लेखाशाखा र क्याम्पस प्रमुखसँग समन्वय गरी व्यवस्थापन गर्ने गराउने वा लिलाम गर्ने वा नष्ट गर्ने र तोकिएका अन्य कार्यहरू गर्दै आएको छ । यस क्याम्पसमा रहेको स्टोर शाखामा निम्नानुसार कर्मचारीको व्यवस्था गरिएको छ :

क्र. सं.	नाम, थर	योग्यता	पद	सेवाको किसिम
१	राधा उपाध्याय	एम. एड.	असिस्टेन्ट	स्थायी

५. पुस्तकालय तथा ल्याब शाखा

यस क्याम्पसमा रहेको पुस्तकालय शाखाले पुस्तकालयमा भएका पुस्तकहरू लगायत शोधग्रन्थ, जर्नल र पत्रपत्रिका आदिको अभिलेख राख्ने, पुस्तक वितरणसम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने, क्याम्पसका विभिन्न शाखा र विषयगत शिक्षण समितिबाट प्राप्त मागअनुसार क्याम्पस प्रमुखसँग समन्वय गरी खरीद गर्ने, ई पुस्तकालय सञ्चालनसम्बन्धी व्यवस्था मिलाउने, पुस्तकहरू व्यवस्थित र सुरक्षित गर्ने, पुस्तकालय व्यवस्थापनको योजना बनाउने र तोकिएका अन्य कार्यहरू गर्दै आएको छ । यस क्याम्पसमा रहेको पुस्तकालय शाखामा निम्नानुसार कर्मचारीको व्यवस्था गरिएको छ :

क्र. सं.	नाम, थर	योग्यता	पद	सेवाको किसिम
१	भानुभक्त भण्डारी	बी.एस्सी.	ल्याव असिस्टेन्ट	करार

६. कार्यालय सहयोगी, चौकिदार, इलेक्ट्रिसियन, बगैचे, सुरक्षागार्ड र स्वीपरमा कार्यरत कर्मचारीहरू

क्र.सं.	नाम, थर	योग्यता	पद	सेवाको किसिम
१	चेतमान खड्का	साधारण लेखपढ	कार्यालय सहयोगी	स्थायी
२	कृष्णबहादुर मगर	साधारण लेखपढ	कार्यालय सहयोगी	स्थायी
३	रामबहादुर थारू	साधारण लेखपढ	कार्यालय सहयोगी	करार
४	टेकबहादुर ठकुरे	साधारण लेखपढ	सुरक्षागार्ड	करार
५	शंकर थारू	साधारण लेखपढ	बगैचे	करार
६	प्रयागदत्त उपाध्याय	साधारण लेखपढ	इलेक्ट्रिसियन	करार
७	हल्कीदेवी थरुनी	साधारण लेखपढ	कुचिचकार	करार
८	लालबहादुर चौधरी	साधारण लेखपढ	सुरक्षागार्ड	करार
९	सोमलाल चौधरी	साधारण लेखपढ	सुरक्षा गार्ड	करार
१०	राजेश सिंह दमाई (नगार्जी)	साधारण लेखपढ	सुरक्षागार्ड	करार

वार्षिक गतिविधि

क्याम्पसको २२ औं वार्षिकोत्सव सम्पन्न

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको २२ औं वार्षिकोत्सव सम्पन्न भएको थियो । वार्षिकोत्सव सभारोहमा तत्कालिन सुदूरपश्चिम प्रदेशका प्रमुख देवराज जोशी, सुदूरपश्चिम प्रदेशसभा सदस्य लक्ष्मण किशोर चौधरी, क्याम्पस प्रमुख ढविन्द्र रावल, प्रदेश नीति तथा योजना आयोगका सदस्य प्रा.डा. जगतबहादुर सिंह रावल, सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय व्यवस्थापन सङ्कायका डिन प्रा. पदमराज जोशी, कृषि विज्ञान सङ्कायका डिन डा. विष्णुविलास अधिकारी, नेकपा एमालेका नगर अध्यक्ष धुवराज खत्री, राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टीका नगरसभापति रविन्द्र विष्ट, नेकपा एकिकृत समाजवादीका नगर अध्यक्ष रंगप्रसाद अधिकारी, समाजवादी पार्टीका जिल्ला अध्यक्ष वीरेन्द्र साउँदले शुभकामना मन्तव्य राख्नु भएको थियो । क्याम्पसका पूर्व अध्यक्ष तेजबहादुर विष्ट, समाजसेवी जंगबहादुर साउँद, वखतबहादुर विष्ट, नवराज रावल, प्राध्यापक सङ्घका एकाइ सभापति प्रेमप्रसाद भण्डारी, स्ववियू सभापति नृप थापा, नेविसङ्घका एकाइ सभापति किरण साउँद, अनेरास्ववियूका हरिश न्यौपाने लगायतले शुभकामना मन्तव्य राख्नु भएको थियो । व्यवस्थापन विषय समिति अध्यक्ष भरतकुमार तिरुवाले स्वागत गर्नु भएको कार्यक्रम सञ्चालन उपप्रा.कृष्णप्रसाद जैसी र सहायक प्राध्यापक उमाकान्त भण्डारीले गर्नुभएको थियो । वार्षिकोत्सव कार्यक्रममा क्याम्पसका आजीवन सदस्य, साधारण सदस्य तथा क्याम्पस विकासमा चन्दा दिने चन्दादाताहरूलाई पनि सम्मान गरिएको थियो ।

रक्तदान कार्यक्रम सम्पन्न

विश्व रेडक्रस दिवसको अवसरमा टिकापुर बहुमुखी क्याम्पस युवा रेडक्रस सर्कलको आयोजनामा रक्तदान जीवनदान भन्ने मूल नाराका साथ एकदिने रक्तदान कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ । रक्तदान कार्यक्रममा प्राध्यापक सङ्घका सभापति प्रेमप्रसाद भण्डारी र युवा सर्कलका सभापति गणेश बजगाईँद्वारा रक्तदान गरेर सुरुवात गरिएको थियो । रक्तदान कार्यक्रम नेपाल रेडक्रस सोसाइटीको विशेष सहयोग रहेको थियो । कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रक्तदानप्रति जागरूकता फैलाउने र आपतकालीन अवस्थामा आवश्यक रगतको सहज आपूर्ति सुनिश्चित गर्नु थियो । उक्त कार्यक्रममा रक्तदाताहरूको सामान्य स्वास्थ्य परीक्षण, रक्तदान प्रक्रिया र आरामसहितका परामर्श प्रदान गरिएको थियो । सहभागीहरूले रक्तदानका फाइदाबारे जानकारी प्राप्त गरे र स्वास्थ्यसम्बन्धी परामर्श गरिएको थियो । समग्रमा, कार्यक्रम सफल रहेको थियो । यस्ता कार्यक्रम भविष्यमा थप व्यवस्थित रूपमा आयोजना गर्दै सबै वर्गलाई सहभागी गराउन विशेष पहल गर्ने निष्कर्षसहित कार्यक्रम समापन भएको थियो ।

TMC

सौगात

-१०२-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

विद्यार्थी गुणस्तर समूहद्वारा लोकसेवा परीक्षासम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सम्पन्न

मिति २०८१ वैशाख २२ गतेका दिन विद्यार्थी गुणस्तर समूह टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसद्वारा एक दिने लोकसेवा परीक्षा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ । आफ्नो अमूल्य समय दिएर हाम्रो निमन्त्रणा लाई स्विकार गरी आफ्नो अनुभव, तयारीका रणनीति साझा गर्नुका साथै विद्यार्थीको लोकसेवासम्बन्धी भएका विविध जिज्ञासा तथा अन्योलतालाई सहजीकरण गर्नु भएकोमा जानकारी गाउँपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत आशिष चौधरीलाई हार्दिक आभार प्रकट गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रमलाई सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्नको लागि समन्वय गरि दिनु भएकोमा क्याम्पस प्रशासन, स्ववियु र मनिटर समूहलाई विद्यार्थी गुणस्तर समूहको तर्फबाट हार्दिक आभार व्यक्त गरिएको थियो ।

आँखा परीक्षण कार्यक्रम सम्पन्न

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस, जनसम्पर्क केन्द्र तथा श्रीकृष्ण आँखा अस्पतालको सहकार्यमा सञ्चालित एक दिवसीय आँखा परीक्षण कार्यक्रम २०८० चैत्र २६ गते खड्ग स्मृति मा. वि., टीकापुरमा सम्पन्न भएको थियो। उक्त कार्यक्रममा क्याम्पस प्रमुख, प्राध्यापक, खड्ग स्मृति माध्यमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक, कर्मचारी र विद्यार्थीको उपस्थिति रहेको थियो। श्रीकृष्ण आँखा अस्पतालका गुलाव महतो र अन्य सहयोगीबाट आँखा गरीक्षण गरिएको थियो। टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसले शैक्षिक कार्यक्रमसँगसँगै समाजमा गएर समाजप्रतिको उत्तरदायित्व बहन गर्दै जानुपर्छ भन्ने उद्देश्य राखेर निशुल्क आँखा परीक्षण कार्यक्रम गरिएको थियो। सो कार्यक्रममा १०० जना आँखा परीक्षण गर्ने लक्ष्य राखेर स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरिए तापनि सो कार्यक्रममा १४६ जनाको आँखा परीक्षण हुनुले कार्यक्रम सफल भएको निष्कर्ष निकालिएको छ। श्रीकृष्ण आँखा अस्पतालबाट प्राविधिक सहयोग प्राप्त भएकोले समाजले क्याम्पसप्रति हेर्ने दृष्टिकोण सकारात्मक भएको देखिन्छ। शैक्षिक संस्थाले समुदायमा नै स्वास्थ्यको विशेषज्ञ सेवा उपलब्ध गराएकाले कार्यक्रम उपलब्धिमूलक भएको मानिएको छ। क्याम्पसको जनसम्पर्क उपसमितिको आयोजनामा सम्पन्न आँखा परीक्षण कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गर्न रेडियो तथा पत्र पत्रिकाको माध्यमबाट सूचना सम्प्रेषण गर्ने, गा.वि.स., विद्यालय तथा स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित सङ्घ संस्थासँग समन्वय गरी आँखा परीक्षण कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको थियो।

उद्यमशीलता सहायता कार्यक्रम सम्पन्न

विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको आर्थिक सहयोगमा सञ्चालित उद्यमशीलता सहायता कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ। टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसका नवउद्यमी विद्यार्थीहरूलाई टीकापुर क्षेत्रमा सञ्चालित मालिका महिला उद्यम कम्पनी प्रा. लि., बेतबास उद्योग, कुसुम रुवा उद्योग र उखुको जुस लगायत विभिन्न उद्योगको स्थलगत अध्ययन अवलोकन गराइएको थियो। यस कार्यक्रमको स्रोत व्यक्तिहरूमा प्रा.डा. हेमराज पन्त, प्रा.डा. जगतबहादुर सिंह रावल, डा.शिव सापकोटा, बनाना विज्ञ कालु हमाल, कृषि विज्ञ बालकृष्ण दाहाल, एसियन लाइफका प्रदेश प्रमुख गणेश साउँद, सीताराम रिमाल, सेतबहादुर भुल, सहप्रा. नाथुराम चौधरी, सहप्रा. मीनबहादुर शाही, उपप्रा. ज्ञानुराज पौडेल,

TMC

सौगात

-१०४-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

उमाकान्त भण्डारीद्वारा कार्यक्रमको सहजीकरण भएको थियो । विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले क्याम्पसहरूमा उद्यमशीलतालाई शिक्षाको अभिन्न हिस्सा बनाउनुपर्ने आवश्यकता औल्याएको छ । यसलाई पूरा गर्न क्याम्पसमा उद्यमशीलता सहायतासम्बन्धी पहिलो चरणको कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ ।

विद्यार्थीमा उद्यमशीलता शिक्षाले रोजगारी सिर्जना मात्र होइन, विद्यार्थीलाई आत्मनिर्भर बनाउँदै समाजको समग्र आर्थिक विकासमा योगदान पुऱ्याउँछ । हालका पाठ्यक्रमहरूमा सीमित व्यावसायिक शिक्षा समावेश भए पनि, व्यावहारिकता र उद्यमशीलता केन्द्रित कार्यक्रमहरूको अभाव रहेकाले विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले उद्यमशीलता विषयलाई पाठ्यक्रममा समेट्न, इनक्युबेसन केन्द्र स्थापना गर्न र नयाँ उद्यमशीलतालाई प्रोत्साहन दिनुपर्ने कुरामा जोड दिएको छ । यसमा उद्यमशीलतासँग सम्बन्धित पाठ्यक्रम विकास गर्दै विद्यार्थीलाई व्यावसायिक सिप प्रदान गर्ने, क्याम्पस र निजी क्षेत्रबिच सहकार्य गरी वित्तीय स्रोत र प्रविधिको उपयोग गर्ने र विद्यार्थीहरूको नवप्रवर्तन क्षमतालाई पहिचान गरी अनुदान र सहूलियतपूर्ण ऋणको व्यवस्था गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । क्याम्पसलाई उद्यमशीलता प्रवर्धन गर्ने थलोका रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य तय गरेअनुसार उद्यमशीलतासम्बन्धी सहायता कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ । उद्यमशीलताको विकासका लागि प्रभावकारी नीति, वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन र रणनीति तयार गरी क्याम्पसमा अध्ययनरत विद्यार्थीलाई रोजगारीमूलक र व्यावहारिक बनाउन सहयोग पुऱ्याएको छ ।

हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता सम्पन्न

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस मनिटर समूहद्वारा आयोजित हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता कार्यक्रम आज मिति २०८१ जेठ ७ गतेका दिन भव्यताका साथ सम्पन्न भएको छ । यस कार्यक्रममा विद्यार्थीहरूको सक्रिय सहभागिता र हेको थियो । मनिटर समूहले विद्यार्थीबिचमा यस्ता रचनात्मक र ज्ञानवर्धक कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता विद्यार्थीहरूको लागि अत्यन्तै उपयोगी हुन्छ । यसले विद्यार्थीहरूको ज्ञान वृद्धि गर्न मद्दत गर्दछ । विभिन्न विषयहरूमा उनीहरूको ज्ञानको स्तर बढाउँछ र मस्तिष्कलाई तीव्र र द्रुत सोचन प्रेरित गर्दछ । यसले प्रश्नहरूको सही उत्तर दिन सफल भएपछि विद्यार्थीहरूको आत्मविश्वासको स्तर बढ्छ र टोलीमा खेल्ने हुँदा उनीहरूले समूहमा काम गर्ने क्षमता र सहकार्यको महत्त्व बढेर जान्छ । प्रतिस्पर्धामा भाग लिएर विद्यार्थीहरूले स्वस्थ प्रतिस्पर्धाको गर्न सिक्दछन् । यसरी हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता विद्यार्थीहरूको सर्वांगीण विकासका लागि अत्यन्तै उपयोगी भएकाले क्याम्पसमा गठन भएको मनिटर समूहद्वारा हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता सम्पन्न भएको थियो ।

TMC

सौगात

-१०५-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

मनिटर समूहद्वारा सरसफाई कार्यक्रम सञ्चालन

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा प्रत्येक महिनाको अन्तिम दिन मनिटर समूहले सरसफाई कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । क्याम्पसको वातावरण स्वच्छ र सफा राख्न विद्यार्थीहरूको सक्रिय सहभागिता रहदै आएको छ । क्याम्पसमा सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूको सक्रियतामा सम्पन्न भएको सरसफाई कार्यक्रममा विद्यार्थी, शिक्षक र कर्मचारीको सहभागिता रहेको थियो । कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य क्याम्पस परिसरलाई स्वच्छ र आकर्षक बनाउन तथा सरसफाईको महत्त्वबारे सचेतना फैलाउनु रहेको थियो । कार्यक्रमको सुरुवात क्याम्पस प्रमुखको उद्घाटन मन्तव्यबाट भएको थियो । सहभागीहरूले कक्षा कोठा, पुस्तकालय, क्याम्पस परिसर आदि क्षेत्रको सफाई गरेका थिए । फोहोर छुट्याउने र पुनः प्रयोग योग्य वस्तुहरूको व्यवस्थापन गर्ने काम पनि गरियो । कार्यक्रमले क्याम्पस परिसर सफा राख्न मात्र नभई सहभागीहरूमा सरसफाईप्रतिको सचेतना बढाउन पनि ठुलो भूमिका खेलेको छ । हरेक महिनामा यस्ता कार्यक्रमको आयोजना र सरसफाई गरेर यसलाई निरन्तरता दिन एक जुट भएका छन् ।

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयको कार्यदिशा, अवसर र चुनौती विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयको कार्यदिशा, अवसर र चुनौती विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम मिति २०८१ असोज ४ गते सम्पन्न भएको थियो । कार्यक्रममा सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयका उपकुलपति प्रा.डा. हेमराज पन्त, रजिष्टार प्रा. यज्ञराज पाठक, शिक्षाशास्त्र र कृषि विज्ञान सङ्कायका डिनहरू, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, शिक्षाप्रेमी, समाजसेवी, प्राध्यापक, पत्रकार, टीकापुर स्थित सङ्घ सस्थाका प्रतिनिधिहरू, विद्यार्थी, स्ववियु, विद्यार्थी सङ्घ सङ्गठनका प्रतिनिधि आदिको उपस्थिति रहेको थियो । उक्त कार्यक्रममा माओवादी केन्द्रका केन्द्रीय सदस्य हेमराज भट्टराई, पूर्व संविधान सभा सदस्य हरि ज्ञवाली अखण्ड, उमा महतौ, टेकराज रेग्मी, रंगप्रसाद अधिकारी, प्रकाश शाह, हरिष न्यौपाने, नवलसिंह खड्का, ताराप्रसाद जोशी, मातृकाप्रसाद तिमिल्सेना, प्रकाश खड्का लगायत पत्रकार, अभिभावक, विद्यार्थी लगायतले आफ्ना धारणा राखेका थिए । शिक्षाशास्त्र सङ्कायका डिन डा. भवानसिंह चलाउनेद्वारा विश्वविद्यालयको वर्तमान अवस्थाबारे प्रस्तुति रहेको उक्त कार्यक्रम टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख सहप्रा. ढविन्द्र रावलको अध्यक्षतामा भएको थियो भने कार्यक्रमको सहजीकरण सहप्रा. बालकुमार चौधरीद्वारा गरिएको थियो । कार्यक्रमका अधिकांश वक्ताहरूले विश्वविद्यालयको गुणस्तर वृद्धिका लागि आवश्यकताअनुसार नयाँ विषय अध्यापन गराउन, गुणस्तरमा ध्यान दिन र शैक्षिक ज्ञानसँगै व्यावहारिक अभ्यासमा जोड दिनुपर्ने सुझाव दिएका थिए ।

नीति अनुसन्धान प्रतिष्ठानको जग्गासम्बन्धी अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको समन्वय र सहयोगमा नीति अनुसन्धान प्रतिष्ठान (नेपाल सरकारको विशेषज्ञ समूह), नारायणहिटी, काठमाडौंको आयोजनामा यस क्याम्पसको अतिरिक्त जग्गासम्बन्धी सरोकारवालाहरूसँगको अन्तरक्रिया कार्यक्रम मिति २०८१ कार्तिक १२ गते सम्पन्न भएको थियो । उक्त कार्यक्रममा वास्तविक तथ्याङ्क र सूचनाका आधारमा क्याम्पसको अतिरिक्त जग्गासम्बन्धी समस्या पहिचान गरी समाधान गर्न सहयोग पुग्ने हुँदा अन्तरक्रियाबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा प्रतिवेदन पेस गरिने विश्वासका साथ अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो । नीति अनुसन्धान प्रतिष्ठान नेपालको अध्ययन समूहका विशेषज्ञ गोपाल आचार्य र सञ्चारकर्मी दिपा दाहाल लगायत सहभागी सबैलाई क्याम्पसको तर्फबाट विशेष धन्यवाद दिइएको थियो ।

स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियनद्वारा लोकसेवा तयारी कक्षा सञ्चालन

स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसले लोकसेवा तयारी कक्षा सञ्चालन गरेको थियो । तीन महिनासम्म निरन्तर रूपमा क्याम्पसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई लोकसेवाको बारेमा मार्ग निर्देशन गरी कक्षा सफलतापूर्वक सम्पन्न भएको थियो । लोकसेवासम्बन्धी भएका विविध जिज्ञासा तथा अन्योलतालाई सहजीकरण गरिएको थियो । यसबाट टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसका विद्यार्थीहरू प्रत्यक्ष रूपमा लाभान्वित भएका थिए । लोकसेवा तयारी कक्षाले विद्यार्थीहरूलाई पुस्तकहरू, नोट्स र अन्य स्रोतहरू कहाँबाट खोज्ने, लोकसेवा परीक्षाका पाठ्यक्रमअनुसार कसरी व्यवस्थित तरिकाबाट अध्ययन गर्ने भन्ने कुरामा सहयोग पुर्याउँछ । विद्यार्थीहरूलाई परीक्षाको तयारीका लागि सही रणनीति बनाउने, समय व्यवस्थापन र अध्ययनका लागि विभिन्न उपायहरूको परामर्श प्राप्त हुन्छ । निरन्तरको अभ्यासले विद्यार्थीहरूको वास्तविक तयारीको स्तर मापन गर्न मद्दत गर्दछ । तयारी कक्षाले समूह अध्ययनको अवसर पनि प्रदान गर्दछ । समूहमा अध्ययन गर्दा विद्यार्थीहरूबिच विचारहरूको आदानप्रदान हुन्छ, जसले सामूहिक रूपमा ज्ञान बढाउँछ । समूह अध्ययनले समूहका सदस्यहरूको कमजोरी र बलियो पक्ष पहिचान गर्न पनि सहयोग पुग्दछ । यसले विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न अभ्यास सामग्रीहरू, नमुना प्रश्नपत्रहरू र विगतका वर्षका प्रश्नपत्रहरू खोज्न सहयोग पुर्याएको देखिन्छ । यसले विद्यार्थीहरूलाई परीक्षामा आउने प्रश्नहरूको संरचना र प्रकारको बारेमा स्पष्ट भएको देखिन्छ ।

विद्यार्थीहरूको बिदाइ कार्यक्रम सम्पन्न

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको बिदाइ कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ । आठौँ सेमेस्टर पूरा गरेका विद्यार्थीहरूलाई बिदाइ कार्यक्रम सम्पन्न गरेकोले आयोजक छैटौँ सेमेस्टरका विद्यार्थीलाई धन्यवादसहित बिदाइ हुने विद्यार्थीको उज्ज्वल भविष्यको कामना गरिएको थियो । विद्यार्थी बिदाइ कार्यक्रममा क्याम्पस प्रमुख, विषय समिति अध्यक्षहरू, प्राध्यापक, कर्मचारी, स्वविद्यु, आदिको उपस्थिति रहेको थियो । विद्यार्थीहरूको सांस्कृतिक प्रस्तुति, शुभकामना मन्त्रव्य तथा विद्यार्थीहरूलाई स्मृति चिन्ह प्रदान गर्दै सफल भविष्यको शुभकामना दिइएको थियो । क्याम्पसमा सिकेको ज्ञान र अनुशासनले जीवनको आगामी यात्रामा सदैव सहायक बन्ने छ । आगामी दिनमा लक्ष्यप्रति समर्पित भई कठिन परिश्रम र आत्मविश्वासका साथ अघि बढेमा उज्ज्वल भविष्य प्राप्त हुने विश्वाससाथ विद्यार्थीलाई शुभकामना व्यक्त गरिएको थियो ।

सहायक क्याम्पस प्रमुखमा नियुक्ति

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको शैक्षिक, आर्थिक तथा प्रशासनिक कार्य सञ्चालन र रेखदेखको निम्ति क्याम्पस प्रमुखलाई सहयोग गर्न क्याम्पस प्रमुखको सिफारिसमा उपकुलपतिद्वारा २ वर्षका लागि सहप्रा. आत्माराम अधिकारी र सहप्रा. भरतकुमार तिरुवालाई सहायक क्याम्पस प्रमुखमा नियुक्त गरिएको छ । मिति २०८१ साल मंसिर ६ गते नवनियुक्त सहायक क्याम्पस प्रमुखहरूलाई पदस्थापन कार्यक्रम गरी क्याम्पस परिवारले बधाईसहित कार्यकालको पूर्ण सफलताको शुभकामना व्यक्त गरेको छ ।

विषय शिक्षण समितिको अध्यक्षमा नियुक्ति

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा रिक्त विभिन्न विषय शिक्षण समितिको अध्यक्षमा नियुक्ति गरिएको छ । मिति २०८१ साल श्रावण २१ गते सोमबार शिक्षाशास्त्र शिक्षण समिति अध्यक्षमा सहप्रा. तिलकदेव गिरी, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र शिक्षण समिति अध्यक्षमा सहप्रा. बालकुमार चौधरी, व्यवस्थापन शिक्षण समिति अध्यक्षमा उपप्रा. दामोदर कँडेल र अभ्यास शिक्षण समिति अध्यक्षमा उपप्रा. शंकरप्रसाद शर्मा नियुक्त हुनु भएको छ । क्याम्पस परिवारले नवनियुक्त विषय शिक्षण समितिका अध्यक्षहरूलाई बधाईसहित कार्यकालको पूर्ण सफलताको शुभकामना

TMC

सौगात

-१०५-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

व्यक्त गरेको छ । साथै क्याम्पस प्रशासनले आफ्नो कार्यकाल सफल तथा प्रभावकारी रूपले सम्पन्न गर्नु भएकोमा निवर्तमान अध्यक्षहरूलाई धन्यवाद व्यक्त गरेको थियो ।

वृक्षारोपण कार्यक्रम सम्पन्न

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस प्राध्यापक सङ्घ, कर्मचारी सङ्घ र स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन एकाइ समितिद्वारा संयुक्त रूपमा टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस परिसरमा २०८१ मङ्सिर १४ गते सोमवार वृक्षारोपण कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ । क्याम्पस परिसरमा आँपका बिरुवा रोपण कार्यक्रमका प्रमुख अतिथिक टीकापुर नगरपालिकाका वार्ड नं. एकका वडाध्यक्ष श्री मोहन बि.क. तथा विशिष्ट अतिथिका रूपमा यस क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख श्री ढविन्द्र रावल तथा अन्य उपस्थितिमा प्राध्यापक सङ्घका सभापति, सु. प. वि. कर्मचारी सङ्घका केन्द्रीय उपाध्यक्ष, स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियनका सभापति लगायत सम्पूर्ण प्राध्यापक, कर्मचारी, स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियनका सदस्यहरू, विद्यार्थी सङ्गठनका प्रतिनिधिहरू, पत्रकारहरू एवम् विद्यार्थीहरूको उपस्थितिमा वृक्षारोपण कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ ।

शैक्षिक भ्रमण

क्याम्पसको व्यवस्थापन, मानविकी, शिक्षाशास्त्रअन्तर्गतका सातौँ सेमेस्टरमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले अलग अलग मितिमा शैक्षिक भ्रमण सम्पन्न गरेका थिए । विद्यार्थीहरूले अध्ययनको क्रममा अतिरिक्त क्रियाकलापको रूपमा यथार्थगत शैक्षिक, औद्योगिक, ग्रामीण विकास र विकास अध्ययनका नमुना क्षेत्रहरू अध्ययन विश्लेषण तथा ती क्षेत्रहरूमा भए गरेका वास्तविक स्थितिहरूको यथार्थपरक अवलोकन गरेका थिए । कुनैपनि क्षेत्रको प्रत्यक्ष स्थलगत अध्ययन तथा विश्लेषण गर्दछौँ तब मात्र हामीले सही सूचना तथ्याङ्क तथा वास्तविक तथ्यपरक जानकारी प्राप्त गर्न सक्दछौँ । स्थलगत अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कनद्वारा विद्यार्थीहरूको ज्ञान, सिप र क्षमतामा पनि बृद्धि हुने हुँदा यस क्याम्पसमा अध्ययनरत बिबिएस र बिबिएका विद्यार्थीहरूले औद्योगिक र व्यापार व्यवसाय, बिण्डका विद्यार्थीले शैक्षिक र बिण्डका विद्यार्थीहरूले ग्रामीण विकास, विकास अध्ययनका नमुना तथा शैक्षिक क्षेत्रको अवलोकन भ्रमण गरेका थियो । यस अवलोकन भ्रमणका मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूले कक्षाकोठामा अध्ययन गरेका सैद्धान्तिक ज्ञानलाई पाठ्यक्रमको आवश्यकता र शैक्षिक स्तरलाई गुणात्मक बनाइ व्यावहारिक पक्षको ज्ञान प्राप्त गर्नु रहेको थियो । विद्यार्थीको सिकाइको गुणात्मक अभिवृद्धि गरी सैद्धान्तिक ज्ञानको साथसाथै व्यावहारिक ज्ञानको विकास गर्नु, विभिन्न क्षेत्रमा रहेका ऐतिहासिक स्थान, शैक्षिक संस्थाको अवलोकन र उद्योगहरूको स्थापना तथा संरचनात्मक ढाँचाको अवलोकन गर्नु र नेपालको राजनैतिक अवस्थाले औद्योगिक तथा शिक्षा क्षेत्रमा पारेको प्रभावबारे जानकारी लिनु रहेको थियो ।

अभिमुखीकरण कार्यक्रम

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा व्यवस्थापनअन्तर्गत बिबिएस र बिबिए, शिक्षा तथा मानविकी विषय समितिको आयोजनामा नवआगन्तुक विद्यार्थीहरूलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ । अभिमुखीकरण कार्यक्रममा क्याम्पस प्रमुख, सहायक क्याम्पस प्रमुख, व्यवस्थापन, मानविकी, शिक्षाशास्त्रअन्तर्गतका विषय समिति अध्यक्ष, प्राध्यापक, कर्मचारी, स्ववियु लगायत विभागमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको अभिमुखीकरण कार्यक्रममा उपस्थिति रहेको थियो । उक्त कार्यक्रममा क्याम्पस प्रमुख, सहायक क्याम्पस प्रमुख, सम्बन्धित विषय समितिका अध्यक्षहरू, प्राध्यापक सङ्घ, कर्मचारी सङ्घ र स्ववियुले नवआगन्तुक विद्यार्थीहरूलाई शैक्षिक र क्याम्पसका सेवा सुविधाका बारेमा जानकारी दिइएको थियो ।

TMC

सौगात

-१११-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

अभ्यास शिक्षण कार्यक्रम

शिक्षाशास्त्र विभागअन्तर्गत स्नाकोत्तर, स्नातक तहको अभ्यास शिक्षण कार्यलाई व्यवस्थित र गुणात्मक बनाउन अभ्यास शिक्षणलाई व्यवस्थित गरिएको छ । अभ्यास शिक्षणमा जानु अगाडि शैक्षिक कार्यक्रमअनुसार सूचना प्रकाशन गर्ने, आवेदन फाराम सङ्कलन गर्ने, सहयोगी विद्यालय छनौट गर्ने, छात्र शिक्षकको नाम प्रकाशन गर्ने र आन्तरिक सुपरिवेक्षक, प्रधानाध्यापक तथा प्राचार्यबिचको बैठक सञ्चालन गरिएको थियो । अभ्यास शिक्षण समितिले विद्यार्थीहरूलाई अभिमुखीकरण र पूर्व अभ्यास शिक्षण गराएर वास्तविक शिक्षणमा विद्यालयसँग समन्वय गरी अभ्यास शिक्षण कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सम्पन्न गर्दै आएको छ । यस वर्ष स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको अभ्यास शिक्षण कार्यक्रमको अभिमुखीकरण मिति २०८१ पुस १६ गते सम्पन्न भएको थियो ।

फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा सरसफाइ कार्यक्रम

क्याम्पसमा फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा सरसफाइ कार्यक्रम मिति २०८१ पुस ५ गते क्याम्पस प्रमुख, सहायक क्याम्पस प्रमुख, विषय समिति अध्यक्ष, प्राध्यापक, कर्मचारी, स्ववियु लगायत विद्यार्थीहरूको उपस्थितिमा सम्पन्न भएको थियो । उक्त कार्यक्रममा क्याम्पस प्रमुख सहप्रा. ढविन्द्र रावलले फोहोरमैला व्यवस्थापनमा सबै पक्षको सक्रिय सहभागिता नै समाधानको मुख्य आधार हुनसक्ने विचार राख्नु भएको थियो । फोहोरमैला व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउनका लागि स्वच्छता र दिगोपनको नीति अबलम्बन गर्न आवश्यक छ । विद्यार्थी, शिक्षक र कर्मचारीलाई फोहोर छुट्याउने बानीको विकास गर्न कुहिने र नकुहिने फोहोरका लागि अलग अलग डस्टबिनको व्यवस्था गरिएको छ । फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्न विद्यार्थीलाई सचेतना कार्यक्रममार्फत् वातावरणीय शिक्षामा जोड दिन सकिन्छ । फोहोर मैलाको न्यूनीकरण, वर्गीकरण र निष्कासनमा सचेतता अभियान सञ्चालन गर्ने, फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी असल अभ्यासलाई अपनाउने र सबैको सहभागिता र सहकार्यलाई प्रोत्साहन गर्न सकिन्छ । फोहोरमैला व्यवस्थापन क्याम्पस प्रशासनले मात्र गरेर नहुने हुँदा प्रत्येक विद्यार्थी र सरोकारवालाको कर्तव्य भएकाले सबैलाई सहभागी गराउन सकेमा मात्र फोहोरमैला व्यवस्थापनको दिगो समाधान निकाल्न सकिन्छ । फोहोरमैलाको उत्पादनलाई फोहर उत्पन्न हुने ठाउँमा नै घटाउने र फोहरमैला व्यवस्थापनलाई विद्यार्थीको कर्तव्यका रूपमा लिनसके मात्र क्याम्पसमा फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्न सकिने निष्कर्षका साथ क्याम्पस हातामा सरसफाइ गरेर कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो ।

अवलोकन भ्रमण

क्याम्पसको अवलोकन भ्रमणले क्याम्पसको वास्तविक वातावरण र सुविधाहरूको अनुभव गर्न मद्दत गर्दछ । यसले क्याम्पसको भौतिक संरचना, कक्षाकोठा, पुस्तकालय, प्रयोगशाला, र अन्य सुविधाहरूको बारेमा जानकारी प्राप्त हुन्छ । क्याम्पसका शैक्षिक कार्यक्रमहरू, पाठ्यक्रम र अध्ययनका अवसरहरूको बारेमा जानकारी हुन्छ । यसले प्राध्यापक र विद्यार्थीहरूसँग अन्तरक्रिया गर्न सकिन्छ । अवलोकन भ्रमणबाट क्याम्पसमा भए गरेका विभिन्न गतिविधि, क्याम्पसको वातावरण र सुविधाहरूका बारेमा जानकारी प्राप्त हुन्छ । यसबाट क्याम्पसप्रतिको धारणा बनाउन सकिन्छ । विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले यस क्याम्पसको शैक्षिक गुणस्तरलाई अध्ययन, अध्यापन तथा अनुसन्धानको अवस्था, भौतिक पूर्वाधार, प्रकाशन आदिको आधारमा क्याम्पसलाई गुणस्तर प्रमाणपत्र दिएपश्चात् यस क्याम्पसमा भ्रमण अवलोकन गर्ने क्रम बढेर गएको छ । राष्ट्रिय प्रतिस्पर्धाबाट यस क्याम्पसलाई दोस्रो स्थानमा छनोट गरेकाले राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा यस क्याम्पसको प्रचार प्रसार हुन पुगेको छ । विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले यस क्याम्पसलाई दोस्रो पटक तब्ब प्रदान गरेपश्चात् क्याम्पसमा महत्त्वपूर्ण व्यक्तित्वहरूको भ्रमण गर्ने क्रम बढेर गएको छ । विश्वविद्यालय अनुदान आयोगका पदाधिकारीहरू, विभिन्न विश्वविद्यालयका उपकुलपतिहरू, विभिन्न सङ्काय र विभागीयका प्रमुख, समाजसेवी, राजनीतिज्ञका साथै विभिन्न क्याम्पसबाट अवलोकन भ्रमण भएको छ ।

खेलकुद कार्यक्रम

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसमा खेलकुदका माध्यमबाट विद्यार्थीलाई फुर्तिलो, निरोगी बनाउनुका साथै अनुशासित र समूहमा मिलेर काम गर्न सक्ने बनाउन विभिन्न समयमा खेलकुदमा कार्यक्रम हुँदै आएको छ । खेलकुदले सामूहिक भावनाको विकास गराउनुका साथै आपसी प्रतिस्पर्धाको भावना जगाउँछ । यसले एकातिर प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गराउँछ भने अर्कातिर आपसी सद्भाव जगाउँछ । खेलकुदले विद्यार्थीबिचमा मित्रता बढाउने, एकअर्काबिच सम्मान गर्न उत्प्रेरणा गर्ने, असल र नैतिकवान र अनुशासित बनाउँन सहयोग गर्दछ । यसले विद्यार्थीमा सकारात्मक गुणहरूको विकास गर्न मद्दत गर्दछ । खेलकुदका यी विभिन्न महत्त्वलाई आत्मसात् गर्दै क्याम्पसले प्रत्येक वर्ष खेलकुद सप्ताह आयोजना गर्दै आएको छ ।

गुणस्तर आश्वासन र प्रत्यायन प्रक्रियाको तेस्रो चक्रका लागि आशयपत्र स्वीकृति

विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट गुणस्तर आश्वासन र प्रत्यायन प्रक्रियाको तेस्रो चक्रको लागि आशयपत्र स्वीकृत भएको छ । विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसद्वारा गुणस्तर आश्वासन र प्रत्यायन

TMC

सौगात

-११३-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

प्रक्रियाको आशयपत्र (एलओआई) को नवीकरणका लागि प्रस्तुत आवेदन योग्य ठहरिएको छ भन्ने जानकारी दिएको छ । आशयपत्र स्वीकृत भएपश्चात् क्याम्पसले गुणस्तर आश्वासन र प्रत्यायन प्रक्रियाको तेस्रो चक्रको तयारीका लागि अगाडि बढ्न सक्ने भएको छ । यसका लागि क्याम्पसले एसएसआर प्रतिवेदन तयार गरी विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको ईक्यूएसी सचिवालयमा पेस गर्नुपर्ने हुन्छ ।

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग University Grants Commission

Date: July 1, 2024

The Campus Chief
Tikapur Multiple
Campus Kailali, Nepal

Subject: Acceptance of the Letter of Intent for Third Cycle

It is our pleasure to inform you that the application submitted by your institution for the renewal of Letter of Intent (LOI) in the Quality Assurance and Accreditation process has been found to be eligible. This means the campus can now proceed further in preparing SSR. It is also to inform you that SSR should be submitted in the EQAAC Secretariat within the stipulated time.

If you have any questions or confusion in relation to preparing SSR, please feel free to contact EQAAC Secretariat, University Grants Commission, Nepal.

.....
Samvidha Pathak
Assistant Director, EQAAC Secretariat

TMC

सौगात

-११४-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट क्याम्पस विभिन्न कार्यक्रममा छनोट

विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले देशभरका शैक्षिक क्याम्पसहरूलाई विभिन्न प्रकारका सहयोगहरू प्रदान गर्दै आएको छ । यी सहयोगहरू क्याम्पसहरूको आवश्यकता, उद्देश्य र अनुदान आयोगको प्राथमिकताका आधारमा वितरण गरिन्छ । आयोगले प्रदान गर्ने प्रमुख सहयोगहरूमा शैक्षिक पूर्वाधार निर्माणका लागि अनुदान, अध्ययन अध्यापनका लागि आवश्यक स्रोत र सामग्रीको व्यवस्थापन, कर्मचारीहरूको तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रमहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी पूर्वाधार विकास, डिजिटल शिक्षण प्रणालीको प्रवर्धन र कार्यान्वयन र शैक्षिक कार्यक्रम सुधार गर्न, पाठ्यक्रमको स्तरोन्नति, अनुसन्धान तथा विकास कार्यका लागि वित्तीय तथा अन्य सहयोग, विशेष परियोजनाअन्तर्गत ग्रामीण तथा दुर्गम क्षेत्रका क्याम्पसहरूको विकासका लागि विशेष योजनाहरू, महिला, दलित, आदिवासी तथा जनजातिहरूको शिक्षामा पहुँच बढाउने परियोजनाहरूमा सहयोग गर्दै आएको छ । विश्वविद्यालय अनुदान आयोगमा २०८० / २०८१ मा पेस गरेका प्रस्तावको अध्ययन तथा मूल्याङ्कनका आधारमा देशभरका क्याम्पसबाट निम्नानुसार का कार्यक्रममा टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस छनोट हुन सफल भएको छ ।

S.N.	Program	Remarks
1	Quality Enhancement (QE)	
2	Entrepreneurship Support Program (ESP)	
3	Extended Performance-Based Funding (EPBF)	
4	Equity Grants	
5	Digitalization Performance Grants	

आर्थिक सहयोग

क्याम्पसलाई आर्थिक सहयोग प्रदान गर्न विभिन्न सङ्घ(संस्थाहरूले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलि रहेका छन् । यस क्याम्पसलाई शैक्षिक संस्थाको विकास, पूर्वाधार निर्माण, छात्रवृत्ति कार्यक्रम तथा शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि आर्थिक सहयोग उपलब्ध हुँदै आएको छ । आर्थिक सहयोग निजी क्षेत्र, सरकारी तथा गैरसरकारी संस्था, स्थानीय समुदायको तर्फबाट प्राप्त हुँदै आएको छ । पुस्तकालय निर्माण, प्रयोगशाला उपकरण उपलब्ध गराउने तथा गरिब तथा जेहेन्दार विद्यार्थीहरूका लागि छात्रवृत्ति वितरण गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरूमा सहयोग हुँदै आएको छ । यस प्रकारका सहकार्यले क्याम्पसको शैक्षिक स्तर उकास्न तथा विद्यार्थीहरूको भविष्य निर्माणमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुगेको छ । विश्वविद्यालय अनुदान आयोग र टीकापुर नगरपालिकाले आर्थिक वर्ष २०८० / २०८१ मा टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसलाई निम्नानुसारका शीर्षकमा आर्थिक सहयोग प्रदान गरेका छन् ।

S.N.	Program/ Activities	Supported By	Amounts (Rs.)
1	Quality Enhancement (QE)	UGC, Nepal	10,38,399/-
2	Entrepreneurship Support Program (ESP)	UGC, Nepal	15,00,000/-
3	Equity Grants	UGC, Nepal	8,00,000/-
4	Repair and maintenance of TMC Canteen	Tikapur Municipality	5,00,000/-
Total			38,38,399/-

क्याम्पसमा अग्नि नियन्त्रण यन्त्र जडान

सम्भावित आगलागीबाट सुरक्षित हुन र आपतकालीन व्यवस्थापन गर्न क्याम्पसमा अग्नि नियन्त्रण यन्त्र जडान गरिएको छ। विद्युत उपकरणको प्रयोग, पुस्तकालय र दैनिक क्रियाकलापको चहलपहलका कारणले आगलागीको जोखिम बढ्न सक्ने भएकाले यस्तो परिस्थितिमा अग्नि नियन्त्रण यन्त्र जडान हुनु आवश्यक थियो। यसले आगलागीबाट हुने जोखिमबाट बच्न शिक्षण संस्था, शिक्षक, विद्यार्थी, कर्मचारी र सरोकारवालाका लागि सुरक्षा सुनिश्चित भएको छ। यन्त्र जडान गर्दा क्याम्पसले यन्त्र राख्ने स्थानहरूको छनोट गर्दा मुख्य प्रवेशद्वार, पुस्तकालय, र अन्य जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूमा राखिएको छ। क्याम्पसले यसको नियमित परीक्षण र मर्मतसम्भार गरेर विद्यार्थी र कर्मचारीलाई यन्त्रको सही प्रयोगबारे तालिम दिने योजनासमेत बनाएको छ। यसले आगलागीको सङ्कटका समयमा यन्त्रको प्रभावकारी उपयोग सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्दछ। यस प्रकारको सुरक्षात्मक उपायले क्याम्पसलाई सुरक्षित मात्र बनाउँदैन, संस्थाको जिम्मेवारीबोध र सुरक्षाप्रतिको प्रतिबद्धतालाई पनि उजागर गर्दछ। आगलागीबाट हुने सम्भावित क्षति नियन्त्रणमा यसले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ।

पत्रपत्रिका र सामाजिक सञ्जालमा क्याम्पस गतिविधि

क्याम्पस सरकारी भएपछि
लाभैलाभ

गोरखापत्र अनलाइन

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयको कार्यादेशा,
अवसर र चुनौती विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न

पाठशाला खबर

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

FWU | Far-Western...
Facebook

A GAA Far Western...
YouTube

Tikapur Multiple...
Facebook

FWU | Far-Western...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

The Pride of Tikapur (TMC)
Facebook

क्र.सु.प.वि. कृषि विज्ञान संकाय...
Facebook

Birendra Bidhya Mandir...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Edusanjal

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple...
Facebook

Tikapur Multiple Campus [...]
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

Tikapur Multiple Campus...
YouTube

Tikapur Multiple Campus...
Facebook

सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय
टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस

मानविकी सङ्कायको शैक्षिक अवलोकन भ्रमणको प्रतिवेदन

२०८१

सम्पादन : शिक्षण सहायक श्री चूडामणि वैद्य
संयोजक : रविराज चौधरी तथा भ्रमण समूह सदस्यहरू वी.ए. सातौँ सेमेस्टर

१. पृष्ठभूमि

टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत शैक्षिक सत्र २०८२/०८३ सालदेखि स्नातक तहमा ग्रामीण विकास र समाज शास्त्र विषयको अध्ययन सुरु भएको हो । देशको सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक विकाससँगै देशमा विकासका विभिन्न आयामहरूको आवश्यकतासँगै उच्च शिक्षामा ग्रामीण विकास विषयको अध्ययन अध्यापनको महत्त्व र यसको विस्तार तथा विकास भएको पाइन्छ । अर्कोतर्फ यस ग्रामीण विकासको लागि दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न यस विषयको महत्त्व उत्तिकै रहेको छ । अहिले मुलुकमा सङ्घीयताको मूलमर्म तथा पुनसंरचनाको अवधारणाले भनै यस विषयको अपरिहार्यता भइरहेको बेला स्थानीय सरकार शासन र विकाससँगै सम्बन्धित दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्नु यस विषयको अर्को पक्ष हो ।

ज्ञान विज्ञान अध्ययन र अनुसन्धान विशिष्टीकरण सँगसँगै अध्ययनका विषय वस्तुहरू पनि नयाँनयाँ विकास हुँदै गइरहेको सन्दर्भमा ग्रामीण विकास एक नयाँ अध्ययनको समसामाजिक विषयको रूपमा विकास हुँदै गएको र समयसँगै यस विषयको दायरा पनि बढ्दै जाँदा सो अनुरूप यस विषयको पाठ्यक्रम अझ बढी वैज्ञानिक तथा व्यावहारिक र गुणात्मक बनाउने क्रममा सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयले पाठ्यक्रम थप परिमार्जन गरी ग्रामीण विकासलाई विकास अध्ययनको नामले परिवर्तन गरी स्नातक र स्नातकोत्तर तहका अध्ययन अध्यापन गराइरहेको छ र विद्यार्थीहरूले कक्षाकोठामा प्राप्त गरेका सैद्धान्तिक ज्ञान र अवधारणालाई व्यावहारिक पक्षको जानकारी प्राप्त गर्न ग्रामीण विकास, विकास प्रशासन, स्थानीय शासन, सुशासन र सामुदायिक विकास जस्ता क्षेत्रहरूमा गएर स्थलगत अवलोकन अध्ययन भ्रमण तथा अनुसन्धान गरी व्यावहारिक ज्ञान प्राप्त गर्नु यस विषयको अर्को आवश्यकता हो ।

यसै सन्दर्भमा मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत स्नातक तह चौथो वर्षको सातौँ सेमेस्टर अन्तर्गत Gender Equality and Social inclusiveness BDS-472) / Economy and Society in fan western Nepal अध्ययन भ्रमण कार्य रहेको छ । उक्त कार्य सम्पन्न गर्नका लागि वी.ए. सातौँ सेमेस्टरमा अध्ययनरत विकास अध्ययन समाजशास्त्र अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको समूह वि.स. २०८१ साल मंसिर १६ गतेदेखि २० गतेसम्म विषय शिक्षक प्रतिनिधिको अगुवाइमा ५ दिनको निर्धारित कार्यक्रमसहित विकास क्रममा भएका अभ्यास नेपालमा विभिन्न स्थानहरूमा गई स्थलगत अवलोकन अध्ययन भ्रमण गरी प्रतिवेदन निर्माण गरिएको छ ।

२. भ्रमणका उद्देश्यहरू :

यस ग्रामीण विकासको स्थलगत अवलोकन भ्रमणको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूले कक्षाकोठामा प्राप्त गरेका सैद्धान्तिक ज्ञानलाई पाठ्यक्रमको आवश्यकता र शैक्षिक स्तरलाई गुणात्मक बनाइ व्यावहारिक पक्षको जानकारी प्राप्त

गर्नु हो । साथै विद्यार्थीहरूको ज्ञानको गुणस्तरीय अभिवृद्धि गर्नु पनि हो । समग्रमा यस अवलोकन भ्रमणमा विशिष्ट उद्देश्य रहेका छन् :

- विकास अध्ययनलाई कक्षाकोठाको सैद्धान्तिक ज्ञानमा मात्र सीमित नराखी पाठ्यक्रममा आधारित विषयवस्तुको सम्बन्धित सरोकारवाला पक्षसँग प्रत्यक्ष रूपमा छलफल, अन्तर्वार्ता र अन्तरक्रिया गरेर व्यावहारिक ज्ञान आर्जन गर्नु ,
- स्थानीय तहमा विकासको नमुना अभ्यास भएको स्थानहरूको बारेमा जानकारी तथा सूचना सङ्कलन गर्नु ,
- अवलोकन अध्ययन भ्रमण गरिएको स्थानहरूको धार्मिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक स्रोत साधन र वातावरणीय अवस्थाको जानकारी प्राप्त गर्नु ।

३. भ्रमणको औचित्य

स्थलगत अवलोकन अध्ययन भ्रमणको औचित्य नै कक्षाकोठामा प्राप्त गरेको ज्ञानलाई व्यावहारिक र प्रभावकारी बनाउन रहेको हुन्छ । अध्ययन अध्यापनको सिलसिलामा कतिपय विषयवस्तु यस्ता हुन्छन् जुन विषयसम्बन्धी स्थानको प्रत्यक्ष रूपमा सङ्गमन नभई हुँदैन र पूर्णता प्राप्त गर्न सकिदैन । त्यसैले यस्ता व्यावहारिक पक्षको अध्ययनको लागि स्थलगत अवलोकन अध्ययन भ्रमणमा अन्तर्वार्ता अनुसन्धान, छलफल माध्यमबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । यसरी व्यावहारिक र जीवन उपयोगी ज्ञान प्राप्त गरी व्यावहारिक जीवनमा थप सहयोग प्राप्त गर्नु नै यस स्थलगत अवलोकन अध्ययन भ्रमणको महत्त्व रहेको छ ।

४. अवलोकन भ्रमण विधि

यस स्थलगत अवलोकन अध्ययन भ्रमण कार्यलाई बढी प्रभावकारी बनाउनको लागि विद्यार्थीहरूलाई समूहमा विभाजन गरेर जिम्मेवारी प्रदान गरिएको थियो । सोहीअनुसार सूचना सङ्कलन गर्ने अनुसन्धानका विभिन्न विधिहरूको अवलम्बन गरिएको थियो । स्थलगत अवलोकन अध्ययन भ्रमणका क्रममा विषयवस्तुहरूसँग सम्बन्धित पक्षहरूसँग अन्तर्वार्ता अन्तरक्रिया छलफल श्रव्यदृष्य तथा फोटोग्राफी आदिको प्रयोग गरिएको थियो ।

५. स्थलगत अवलोकन अध्ययन भ्रमण गरिएको स्थानहरू

५.१ पोखरा

पोखरा गण्डकी प्रदेशमा अवस्थित पोखरा एक सुन्दर र पर्यटकीय शहर हो । यो गण्डकी प्रदेश राजधनी र नेपालकै तेस्रो ठुलो शहर मानिन्छ । हिमालको काखमा रहेको हुँदा यसको प्राकृतिक सौन्दर्यका लागि विश्वप्रख्यात रहेको छ । पोखरामा रहेका धार्मिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक, ग्रामीण विकासका निम्न स्थानको अवलोकन गरिएको छ ।

डेभिज फल्स:

यो पोखरा नगरपालिका-१७ छोटेपाटन क्षेत्रमा फेवाताल भन्दा करीब २ कि.मी. दक्षिण पश्चिममा पर्छ । स्थानीय रूपले पाताले छाँगे पनि भनिन्छ । पोखरामा रहेको एक सुन्दर र प्रसिद्ध प्राकृतिक भर्ना हो । यो भरना पोखराको फेवा तालबाट निस्कने पानी सेती खोलामा बग्दै भूमिगत प्रवेश गर्ने क्रममा बगिरहेको छ । सन् १९६१ जुलाई ३१ मा एउटा स्विस् जोडी नुहाउने क्रममा डेभिजकी श्रीमती अचानक खोलामा डुबेर हराइन र खसेर मृत्यु भएपछि यसलाई अहिले डेभिज फल्स पनि नाम दिइएको छ ।

TMC

सौगात

-१९५-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

गुप्तेश्वर गुफा :

यो गुफा पोखराको प्रसिद्ध धार्मिक र पर्यटकीय गन्तव्य मानिन्छ । यो गुफा पाताले छाँगे नजिकै छोरेपाटन क्षेत्रमा अवस्थित छ । धार्मिक महत्त्वका साथै यसले प्राकृतिक सौन्दर्य र अनौठो भूआकृतिका कारण पर्यटकहरूलाई आकर्षित गर्दछ । गुफाभित्र एक प्राकृतिक रूपमा बनेको शिवालिंग छ । जसलाई हिन्दु धर्मावलम्बीहरूले पवित्र मान्दछन् । गुफाभित्रको यात्रा रोमाञ्चक र साहसिक छ । भित्री भाग केही अँध्यारो र चिसो भएकाले टर्च बत्तीको आवश्यकता पर्दछ । गुफाको अन्तिम भागमा पुग्दा डेभिस फल्लसबाट झर्ने पानी गुफाको भित्री भाग देख्न सकिन्छ । गुप्तेश्वर गुफा धार्मिक आस्थाको केन्द्र मात्रै नभई पोखरा प्राकृतिक सौन्दर्य र ऐतिहासिक प्रमाण पनि हो । यहाँको यात्रा धार्मिक र साँस्कृतिक अनुभवको संयोजन मानिन्छ ।

ताल बराही (फेवा ताल) :

फेवा ताल नेपालकै प्रसिद्ध तालहरू मध्ये एक हो । जुन पोखराको मुटु मानिन्छ । यो ताल प्राकृतिक सौन्दर्य, धार्मिक महत्त्व र पर्यटकीय आकर्षणको लागि विश्वभर परिचित छ । यो ताल पोखराको दक्षिण पश्चिम क्षेत्रमा अवस्थित छ । फेवा ताल नेपालकै दोस्रो ठुलो ताल हो । तालको बिचै रहेको तालबराही मन्दिर दुर्गा देवीको हो । यसलाई नेपालको प्रमुख धार्मिक स्थल मानिन्छ । हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको लागि अत्यन्त पवित्र स्थान मानिन्छ । यहाँ पुन डुङ्गाको सहायताले जानुपर्छ । फेवा तालको सतहमा माछापुच्छ्रे हिमाल र अन्नपूर्ण हिमालहरूको स्पष्ट प्रतिविम्ब देख्न सकिन्छ । यो दृश्यले फेवा ताललाई अझै आकर्षक बनाएको छ । यो केवल पोखराको पर्यटकीय आकर्षण मात्र नभई धार्मिक र साँस्कृतिक मूल्यले भरिपूर्ण छ । तालले नेपालको प्राकृतिक सम्पदाको सुन्दरता र पर्यटकहरूसँगको सम्बन्धलाई प्रष्ट रूपमा झल्काउँछ । फेवा ताल पोखरा आउने जो कोहीले अनिवार्य रूपमा भ्रमण गर्नुपर्ने स्थान हो, जसले प्रकृति र संस्कृतिको अनुपम सौन्दर्य प्रदान गर्दछ ।

पुम्डिकोट :

पुम्डिकोट पोखरामा अवस्थित एक धार्मिक साँस्कृतिक र पर्यटकीय गन्तव्य हो जुन विशाल शिव मूर्तिको लागि प्रख्यात छ। यो स्थानले प्राकृतिक सौन्दर्य, धार्मिक महत्त्व र हिमालयको दृश्यावलोकनको उत्कृष्ट संयोजन प्रदान पनि हो। शिवको मूर्ति ५१ फिट अग्लो र १५०० मिटरमाथि रहेको छ। पोखरा बजारबाट करिब १० कि.मी. पश्चिममा रहेको करिब १ घण्टाको बसयात्रा २-३ घण्टाको हाईकिङबाट पुग्न सकिन्छ।

५.२ घान्द्रुक

घान्द्रुक नेपालको गण्डकी प्रदेशको कास्की जिल्लामा अवस्थित एउटा रमाणीय गाउँ हो। विशेषगरी गुरुङ संस्कृतिको केन्द्र र अन्नपूर्ण क्षेत्रको प्रवेशद्वारको रूपमा यसले ऐतिहासिक, साँस्कृतिक र भौगोलिक महत्त्व राख्छ। पोखराबाट करिब ५ घण्टाको दुरी र समुन्द्र सतहदेखि करिब १५४० मिटर उचाइमा अवस्थित छ। यसको सङ्क्षिप्त जानकारी यस प्रकार छ।

प्रारम्भिक बस्ती :

घान्द्रुकमा परम्परागत रूपमा विकसित नेपालको आदिबासी जनजाति मध्येको एक गुरुङहरू समुदायले बसोबास गर्दछन्। आफ्नो समृद्ध परम्परा, अद्वितीय साँस्कृतिक र नेपालको पहिचानमा महत्त्वपूर्ण योगदानका लागि परिचित छ। जबलममबचप लाई A small village of the Gurung community पनि भनिन्छ।

सौन्दर्य :

घान्द्रुकको एक सौन्दर्य पूर्ण बस्तीको रूपमा विकसित भएको छ महत्त्वपूर्ण त भन यहाँबाट बिहनी र साँभको समयमा अन्नपूर्ण हिमाल र माछापुच्छ्रे हिमालको सौन्दर्यलाई अभूत मनमोहक रूपमा अवलोकन गर्न सकिन्छ। यहाँको परम्परागत गुरुङ शैलीका घरहरू ढुङ्गाले पक्की सडकहरू र समृद्ध साँस्कृतिक सम्पदाहरू छन्। यसमा गुरुङ सङ्ग्रहालय जस्ता साँस्कृतिक स्थल जसले गुरुङ जातिको इतिहास र परम्परालाई जोगाउँछ।

अर्थव्यवस्था :

घान्द्रुक एक ऐतिहासिक रूपमा नेपाल र तिब्बतबिच नुन, उन र अन्नजात सामग्रीहरूको आदान प्रदानलाई सहज बनाउँदै व्यापारिक मार्गहरूको रूपमा सेवा गरेको पाइन्छ। घान्द्रुक गोर्खा रेजिनिन्टसँग गहिरो सम्बन्ध छ। यसको धेरै पुरुषहरू ऐतिहासिक रूपमा ब्रिटिस र भारतीय सेनामा भर्ती भएका छन् जसले गाउँको समाजिक तथा आर्थिक गतिशिलतालाई प्रभाव पारेको छ।

TMC

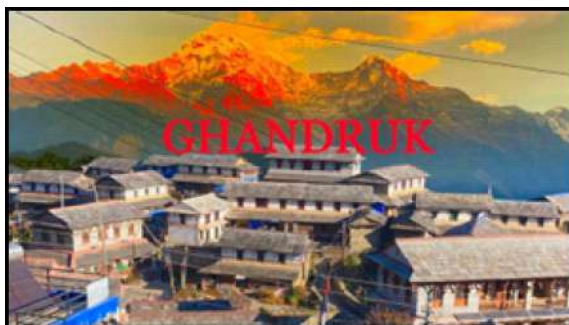
सौगात

-१२१-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

पर्यटन विकास :

सन् १९८६ मा सुरु गरिएको अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र परियोजनामा घान्द्रुक प्रमुख पदयात्रा गन्तव्यको रूपमा चिनिएको थियो । एसीएसी दिगो पर्यटन प्रवर्धन गर्दै प्राकृतिक वातावरणको संरक्षणमा केन्द्रित छ । यससँगै पदयात्रामा जाने स्वदेशी तथा विदेशी पर्यटकहरूको लागि महत्त्वपूर्ण विश्राम स्थलको रूपमा विकास भएको छ । क्रमशः पर्यटकलाई लक्षित गरी त्यस क्षेत्रमा घरहरूलाई होमस्टेको अवधारणाअनुसार साधारण बसाइसँगै स्थानीय परिकारहरूमार्फत् सेवा प्रदान गरी पर्यटन विकासमा अभ्र टेवा पुर्‍याएको छ । यसले नेपालको पर्यटनको विकाससँगै ग्रामीण पर्यटनको एक महत्त्वपूर्ण नमुनाको रूपमा विकास भएको छ । स्थलगत अवलोकनका क्रममा त्यहाँका बासिन्दाहरूले आगन्तुकहरूलाई गर्ने सहिष्णु व्यवहारले अभ्रै पर्यटकहरूको मन जित्न सफल भएका छ । त्यससँगै आफ्नो आर्थिक तथा सामाजिक विकासलाई अभ्रै अगाडि तथा सबल बनाउँदै गएका छन् र उनीहरूको हस्पिटालिटिले अत्यन्तै आकर्षक बनाएको छ । पर्यटन विकाससँगै आफ्नो स्थानलाई शहरी तथा ग्रामीण जुनसुकै स्थानबाट व्यक्तिलाई जोड्न सहज बनाएको छ ।

५.३ वालिङ नगरपालिका (स्याङ्जा)

साविक वालिङ, धनुवासे र पेखुबाघखोर गाउँ विकास समिति मिलाएर नेपाल सरकारबाट मिति २०५३/१०/११ गते वालिङ नगरपालिका घोषणा गरिएको हो । वि. सं. २०७३ सालमा वालिङ नगरपालिकामा साविकको वालिङ नगरपालिका, साविक गा.वि.सहरू माझकोट शिवालय, एलादी, जगत भञ्ज्याङ, सिर्सेकोट र थुमापोखराको सबै वडाहरू तथा छाङछाङ्दीको (१,४-६) वडाहरू, मल्याङकोटको वडा नं. ४ तिनदोबाटोको (२-४) वडाहरू, कालिकाकोटको (१,२,९) वडाहरू, पेलाकोटको (५,६) वडाहरू स्वरेकको (२-४,८) वडाहरू समेटिएको छ । पर्यटकीय नगरी पोखरा र ऐतिहासिक स्थल लुम्बिनी जोड्ने राष्ट्रिय राजमार्ग सिद्धार्थ मार्गले काटेर गएको रणनैतिक सहर मानिन्छ । वालिङ बजार आधुनीखोलाको किनारमा पर्ने मुख्य व्यापारिक केन्द्र हो । १४ वडाहरूमा कूल जनसङ्ख्या करीब ५१००० रहेको छ । प्रदेश सदरमुकाम पोखराबाट ६५ कि.मी. जिल्ला सदरमुकाम पुतलीबजारबाट २७ कि.मी. टाढा रहेको छ । वालिङ नगरपालिका समुद्र सतहबाट ७३१ मी. देखि १५९६ मी. उचाइसम्म रहेको छ । नेपालको सरकारबाट वालिङ नगरपालिकालाई स्मार्ट सिटीको रूपमा घोषणा गरिएको छ ।

वालिङ नगरपालिकाको अवस्था :

यस नगरमा नगर प्रमुखमा पुरुष, नगर उपप्रमुखमा महिला, कार्यपालिका सदस्य ८ जनामध्ये महिला १ जना, पिछाडिएको वर्गबाट १ जना, चुनावमा प्रतिनिधित्व नभएको जातिबाट १ जना महिला सदस्य ५ जना रहेका छन् । नगरपालिकामा अपाङ्गमैत्री बडापत्र, नयाँ बनेका भवनहरू अपाङ्गमैत्री संरचना, पछाडि परेका वर्गलाई स्वरोजगार,

TMC

सौगात

-१२२-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

विउपूँजी र बजार विकास, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई रेफरको व्यवस्था (स्वास्थ्य), विभिन्न तालिमको व्यवस्था, सचेतना कार्यक्रमहरू, अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सहयोगी व्यक्तिको व्यवस्था, निशुल्क विमा, विकास निर्माण कार्यमा महिला संयोजक अनिवार्य, सबै टोल विकास समितिमा महिला अनिवार्य २१२ टोल विकास समिति, महिला तथा पिछडिएका वर्गलाई कानुनी साक्षरता प्रदान र १०१ मेलमिलापकर्ता (प्रत्येक ६ महिनामा संयोजक परिवर्तन) हुने व्यवस्था गरिएको छ ।

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परीक्षण :

गण्डकी प्रदेश प्रशिक्षक प्रतिष्ठान पोखराले वि.स. २०७८ मा वालिङ नगरपालिकाको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परीक्षण गरी प्रतिवेदन दिइको छ । उक्त प्रतिवेदन यस नगरपालिकाको दस्तावेज समीक्षा, लक्षित समूहसँग छलफल र परीक्षण कार्यशाला आयोजना गरी तीन आधारलाई मुख्य सूचक बनाइ प्रतिवेदन तयार गरिएको थियो । स्थानीय सरकारहरूले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन तथा प्राथमिकता कसरी दिएका छन् । यस क्षेत्रमा के कस्ता उपलब्धि भएका छन् र स्थानीय निति र कानूनहरूको प्रयोग र स्थानीकरण के कसरी भएको छ सो को विश्लेषण गरिएको छ । स्थानीय शासनमा लैङ्गिक भेगी संरचना र सहभागिता हेरिनुका साथै लक्षितवर्ग को पहुँच र प्रतिनिधित्वलाई नगरको निति र संरचनाले के कसरी गरेको छ त्यसलाई विश्लेषण गरेर लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परीक्षणमा प्रक्रिया र नतिजालाई मूल आधार बनाउने गरिएको छ । वालिङ नगरपालिकाको नगर पार्श्वभिन्न २०७५ का अनुसार ५ वर्ष माथिका महिला र पुरुषको साक्षरतादर क्रमश ७२.७ प्रतिशत र ८४.३ प्रतिशत रहेको छ । सम्पत्तिमा स्वामित्व (विशेष गरी घर जग्गामा) पुगेको महिला २६ प्रतिशत रहेको छ । संवैधानिक प्रावधान कार्यान्वयनसँगै नगरले निर्णय प्रक्रियामा महिला दलित लगायतको प्रतिनिधित्व विस्तार भएको छ ।

फोहोर व्यवस्थापन वालिङ मोडेल :

सहरको मूल समस्या फोहोर व्यवस्थापन हो । तर वालिङ नगरपालिकाले लागु गरेको फोहोर व्यवस्थापन मोडल मौलिक प्रकृतिको छ । यो अवधारणा ल्यान्डफिल्ड साइडभन्दा फरक छ र जुन स्रोत व्यवस्थापन मोडलमा आधारित छ । नगरपालिकाले हरित सहरको अवधारणालाई लागु गरी फोहरलाई मोहरमा बदल्ने अभ्यास गरेको छ । नगरस्तरीय सरसफाई समितिको क्रियाशिलतामा जोड दिन प्रत्यक्ष जनसहभागिता आधारित फोहार व्यवस्थापन विधि लागु गरिएको छ । नगरका टोल विकास समितिलाई सचेतना कार्यक्रमहरूबाट सरसफाई कार्यलाई थप व्यवस्थित बनाउन सकिएको छ । प्रत्येक घरलाई नगरको फोहोर व्यवस्थापनमा जोड्दै कुहिने र नकुहिने फोहोरहरूलाई घर घरबाट छुट्याउन लगाएको छ । जुन फोहोर व्यवस्थापनमा नागरिको प्रत्यक्ष संलग्नताको अभ्यास हो । नगरले सहरी सौन्दर्यलाई निजी क्षेत्र तथा गैरसरकारी संस्थालाई जिम्मा लगाएर आफू अलग बस्नुभन्दा आफै कुशल नेतृत्वसहित नागरिकलाई साथमा लिएर फोहोर व्यवस्थापन सक्रिय हुनुपर्छ भन्ने रणनीतिक सोचको अवधारण हो ।

कानुन र नीति :

स्थानीय सरकारको सञ्चालन । व्यवस्थापनका लागि विभिन्न ऐन, नियम र कानुन तर्जुमा आवश्यक हुन्छ । नीति विना विकासले न त गति लिन्छ न जनताले सुशासनको अनुभूति प्राप्त हुन्छ । योजनाविनाको र विकासको लक्ष्यविनाको कल्पना नै गर्न सकिदैन । त्यसैले नेपालमै पहिलोपटक वालिङ नगरपालिकाले २० बर्से सोचसहित समय सीमाभित्र आवद्ध भएर स्मार्ट सिटिको बृहत् नगर योजना तथा पाँच वर्ष रणनीति निर्माण गरेको छ ।

TMC

सौगात

-१२३-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

फोहरमैला व्यवस्थापन : मोडेल सहरको मूल समस्या फोहर व्यवस्थापन हो । तर वालिङ नगरपालिकाको लागू गरेको फोहर व्यवस्थापन मौलिक प्रकृतिको छ । हाम्रो फोहर हाम्रो जिम्मेवारी भन्ने धारणा विकास गराउनमा वालिङ नगर पालिका क्रियाशील छ ।

डिजिटल शासन:

वालिङ नगरपालिकाले स्मार्ट वालिङ नगरसहित डिजिटल सिस्टमको सुरुवात गरेको छ । स्मार्ट वालिङ एपको सुरुवात गरी डिजिटल शासनको कार्यान्वयन गरिन्छ । वडामा हुने सिफारिसका काम काजहरू डिजिटल सिस्टमबाट रूपान्तरण गर्नुका साथै भुक्तानी सहितको कार्यहरूलाई डिजिटलाइजेसन गरिएको छ ।

गुलाबी सहरको ब्रान्डिङ : एक गाउँ एक रङ : वालिङ नगरपालिकाका बजार होस् वा गाउँमा घरमा एउटै रङ लगाएर समानता भल्काउँदै अन्ततः समग्रमा वालिङको पहिचानका रूपमा (गुलाबी नगर) बनाउने मुख्य उद्देश्यले गुलाबी रङ छनोट गरिएको थियो ।

५.४ चखौरा थारू सङ्ग्रहालय

थारू सांस्कृतिक संरक्षण (चखौरा दाङ) : हामी थारू सङ्ग्रहालयमा थारूले प्रयोग गरिने पुरातात्विक वस्तुहरू (भाडाँ, कुडाँ, गरगहना) को प्रत्यक्ष अवलोकन गर्नुपर्नेछ । दाङमा दागीराजा (दंगिशरण) लाई त्यो समुदायको मुख्य राजाको रूपमा चिनिन्छ । त्यसैले उहाँको सम्भनामा मूर्ति पद स्थापना गरिएको छ । थारू सङ्ग्रहालयको वातावरणीय तथा सांस्कृतिक परिदृश्य रमणियका साथै यसले पर्यटकहरूलाई आकर्षक गरेको छ । थारू सङ्ग्रहालयभित्र थारूले प्रयोग गरिने (खाट, ढिकी, जाटो, भाडाकुँडा) थारू समुदायको मधौता नाच, भुम्रा नाच, मुड्दरौट्वा नाचको दृश्य देख्न सकिन्छ ।

६. उपलब्धि

सैद्धान्तिक ज्ञान र कक्षाकोठामा सीमित भएको ज्ञानलाई सिक्ने उद्देश्यले स्थलगत अवलोकन भ्रमण सम्पन्न गरिसकेपछि निम्न लिखित उपलब्धि प्राप्त भएको छ ।

- शिक्षक र विद्यार्थीवच सम्बन्ध विस्तार भयो ।
- प्रयोगात्मक शिक्षाको अनुभव प्राप्त भयो ।
- ग्रामीण विकाससम्बन्धी पहाडी हावापानीको अनुभव र अवसर प्राप्त भयो ।
- धार्मिक स्थलहरूको अवलोकन गर्ने अवसर प्राप्त भयो ।
- नयाँ ठाउँको अवलोकनबाट विद्यार्थीहरूलाई मनोरञ्जन प्राप्त भयो ।
- वातावरणीय प्रभावको बारेमा जानकारी प्राप्त भयो ।
- मानवीय क्रियाकलापको वातावरणमा पार्ने प्रत्यक्ष असरको बारेमा अवलोकन गर्ने अवसर प्राप्त भयो ।
- पहाडी क्षेत्रका मानिसहरूको जनजीवनको बारेमा र त्यहाँको विभिन्न स्थलहरूको अवलोकन गर्ने अवसर प्राप्त भयो ।
- विद्यार्थीहरूको प्रस्तावना तथा प्रतिवेदन लेखन र प्रस्तुतीकरण गर्ने सिपको विकास भयो ।

७. सुझाव

लैंगिक समानता तथा समाजिक समावेशीकरण विषयअन्तर्गतको स्थलगत अध्ययन अवलोकन भ्रमणकार्य सेवा सिकाईको विषयमा भएको थियो । हामीले यो अध्ययन अवलोकन भ्रमण गरिसकेपछि केही सुझावहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

- ग्रामीण विकास स्थलगत अवलोकन भ्रमणलाई बढी प्रभावकारी बनाउन विद्यार्थीले सम्बन्धित विषयवस्तुमाथि कक्षामा शिक्षकसँग जानकारी प्राप्त गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
- विद्यार्थीहरूले भ्रमण समूह तयार गर्दा एक महिना अगाडि नै तयारी गर्नु आवश्यक देखिन्छ । जसले गर्दा आर्थिक सहयोग जुटाउन सहयोग पुग्दछ ।
- अवलोकन भ्रमण कार्य गर्दा सम्बन्धित कक्षाका सबै विद्यार्थीहरूको सहभागिता हुनुपर्ने देखिन्छ ।
- क्याम्पसले पनि समयमा नै आर्थिक सहयोग गरी विद्यार्थीहरूको भ्रमण सफल बनाइदिन सहयोग गर्नुपर्दछ ।
- भ्रमणमा गएका विद्यार्थीहरू संयोजकको निर्देशनलाई पालना गरेर समूह विभाजनमा रहेर आआफूना जिम्मेवारी पालना गर्नुपर्दछ ।
- अवलोकन भ्रमणमा जानुभन्दा पहिले भ्रमण गरिने स्थान,उद्देश्य, समय र विषयवस्तुको बारेमा निश्चित भएर मात्र भ्रमण स्थलमा प्रस्थान गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

८. निष्कर्ष

कुनै पनि स्थलगत अध्ययन अवलोकन भ्रमण सफल पार्नका लागि भ्रमणको तयारी अति आवश्यक हुन्छ । स्थलगत अवलोकन भ्रमणबाट कक्षाकोठामा प्राप्त ज्ञानलाई व्यावहारिक रूपमा अनुभव प्राप्त गर्दछ । त्यसैगरी विद्यार्थी तथा शिक्षकहरूबीचको सम्बन्ध बलियो बनाउन सहभागिता मूलक अवलोकन गर्ने कार्यले सहयोग पुऱ्याएको छ । ग्रामीण क्षेत्रमा भएका प्राकृतिक स्रोत साधनको अवस्थाको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्ने उद्देश्यले गरिएको यो स्थलगत अध्ययन अवलोकन भ्रमण एकदमै राम्रो र सफल विषय भएको छ । स्थलगत अध्ययन अवलोकनको क्रममा विभिन्न व्यक्ति तथा सङ्घ संस्थाहरूसँगको अन्तरक्रियाबाट विद्यार्थीहरूको नयाँ ज्ञान सूचना तथा प्रस्तुतीकरण र परिचय दिने सिपको विकास भएको छ । यस स्थलगत अध्ययन अवलोकन भ्रमणले विभिन्न अवलोकन कार्य सामाजिक सिकाईको अभ्यास वातावरणीय अध्ययन तथा मनोरञ्जनात्मक कार्यबाट उपलब्धिमूलक सिकाई तथा अवलोकन भ्रमणबाट व्यावहारिक भएको छ ।

TMC

सौगात

-१२५-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

शिक्षक, कर्मचारी र विद्यार्थीको सहभागिता : शैक्षिक अवलोकन भ्रमणमा निम्नानुसार शिक्षक, कर्मचारी र विद्यार्थी सहभागी रहेका थिए :

भ्रमणमा सहभागी शिक्षक र विद्यार्थीहरूको नामवली			
१.	चुडामणि बैद्य (विषय शिक्षक)	१९.	ममता चौधरी
२.	कृष्ण मगर (कार्यालय सहयोगी)	२०.	सुमिदा चौधरी
३.	रविराज चौधरी (समूह संयोजक)	२१.	सुवास थारू
४.	अनिता डंगौरा थारू	२२.	स्वस्तिका चौधरी
५.	मोतिकला के.सी.	२३.	सरिता चौधरी
६.	समिक्षा शाही	२४.	जगतरानी चौधरी
७.	जानकी चौधरी	२५.	सुस्मिता मगर
८.	जानकी कसारा	२६.	पवित्रा वि.क.
९	सन्दिप चौधरी	२७.	स्तुति चौधरी
१०	सन्तोष चौधरी	२८.	शारदा वि.क.
११.	अनुप चौधरी	२९.	दिपा खत्री
१२.	जिया चौधरी	३०.	रचना चौधरी
१३.	पार्वती साउँद	३१.	गणेश भुल
१४.	राधिका कठायत	३२.	सकिना कठरिया
१५.	क्षितिज बडायक	३३.	शोभा चौधरी
१६.	बविता खत्री	३४.	सर्मिला चौधरी
१७.	सुस्मिता थारू	३५.	रोशनी बुढा
१८.	नन्द वि.क.	३६.	हस्त शाही

शैक्षिक अवलोकन भ्रमणमा निम्नानुसार शीर्षकमा निम्नानुसार आय व्यय भएको थियो :

भ्रमणको आय व्यय विवरण

आय		व्यय	
आय शीर्षक	रकम	खर्च विवरण	रकम
क्याम्पस बाट	१,३५,०००/-	यातायात	१,७९,०००/-
विद्यार्थीबाट	१,७०,०००/-	खाना बास	१,०३,८९०/-
		क्याम्पसको लागि मायाको चिनो	१,०००/-
		प्रतिवेदन प्रिन्ट तथा भिडियो क्लिप, व्यानर, फ्ल्यास फोटो	१,२००/-
		अनुभव आदान प्रदान चिया नास्ता	१,०००/-
		विविध	९,९१०/
		नगद बाँकी	९,०००/-
जम्मा	३,०५,०००/-	जम्मा	३,०५,०००/-

लेखा परीक्षण प्रतिवेदन

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
Office of the Auditor General
शिक्षा तथा विश्वविद्यालय लेखापरीक्षण निर्देशनालय
काठमाडौं

प.सं.: २०८१/८२

मिति : २०८१-९-८

च.न.:

विषय: लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदन ।

श्री कार्यालय प्रमुख ज्यु,
टिकापुर बहुमुखी क्याम्पस, कैलाली,
टिकापुर नगरपालिका, कैलाली

लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ अनुसार त्यस कार्यालयको आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को विनियोजन।राजस्व।धरोटी।अन्य कारोबारको आर्थिक विवरण, आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, एकलकोष खातामा प्रविष्ट शिर्षकगत तथा कारोबारगत भुक्तानीको विश्लेषण समेतका आधारमा तयार गरिएको पाना ८ को प्रारम्भिक प्रतिवेदन यसैसाथ संलग्न छ।

कार्यालयबाट पस भएको आर्थिक विवरणप्रतिको उत्तरदायित्व प्रचलित कानून बमोजिम जिम्मेवार व्यक्तिको हो। लेखापरीक्षणको उत्तरदायित्व नेपाल सरकारी लेखापरीक्षणमान बमोजिम आर्थिक विवरण परीक्षण गरी प्रतिवेदन गर्नु हो। प्रतिवेदनमा उल्लिखित ब्यहोराका सम्बन्धमा आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३७(१) बमोजिम ३५ दिनभित्र फर्स्यौट गरी सम्परीक्षण गराउनु हुनेछ। उक्त समयभित्र फर्स्यौट गरी सम्परीक्षण नगराएमा ऐनको दफा ३७(४) बमोजिम कारबाहीका लागि लेखाउत्तरदायी अधिकृतलाई जानकारी गराइने ब्यहोरा निर्देशानुसार अनुरोध गर्दछु।

बोधार्थ तथा कार्यार्थ:
श्री सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय, महेन्द्रनगर,
कञ्चनपुर, info@fwu.edu.np

रचना प्रधान
निर्देशक

TMC

सौगात

-१२७-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

अनुसूचीहरू

अनुसूची - १

आर्थिक कारोबारको स्थिति

आर्थिक वर्ष: २०८०/८१

कार्यालय र स्थान : टिकापुर बहुमुखी क्याम्पस, कैलाली, टिकापुर नगरपालिका, कैलाली

पद	नाम	कार्यकाल शुरू मिति	कार्यकाल समाप्त मिति
कार्यालय प्रमुख	Dharmendra Rawal	२०७७-४-१	हाल सम्म कार्यरत
लेखा प्रमुख	Pushpa Raj KC	२०७७-४-१	हाल सम्म कार्यरत

बेरुजु वर्गीकरण:

अनुरूप गर्नुपर्ने	उनिचयित भएको	प्रमाणका कारण तथ्य नभएको	जिम्मेवारी नसारेको	सोधपार्ता नलिएको	जम्मा भेली
५५५,१५२	०	०	०	०	०
जम्मा बेरुजु खस					५५५,१५२
लेखापरिक्षणको क्रममा अनुसूची रु					०

वासलात हिसाब :

हुँदो र खर्चेल		सम्पति	
हुँदो	२०,७१,१४,२२४.५९	स्वित्त सम्पति	२०,७१,६७,११४.४८
उरोडा कोष	०	बाह्य सम्पति	२,००,७४,०७८.०९
संश्लित नामा नोक्सान	१,४०,३५,६५.०४	अन्य सम्पति	४४,१३,४६७.०५
दीर्घकालीन कर्जा	०		
बाबु बाबित	१,०५,०४,४६९.९९		
व्यवस्था	०		
जम्मा	२३,१६,५४,६५९.६२	जम्मा	२३,१६,५४,६५९.६२

प्राप्ति र भुक्तानी :

वर्षको सुरु नौपछता		व्यय		०
आय				
बिक्री / सेवा शुल्क	१,२०,९५,५४८.०७	प्रत्यक्ष खर्च		९१,१०,०२३.३५
अनुदान	३,५१,२६,५४९	संचालन खर्च		७,२२,३४३
अन्य आय	५५,४२,९२३.९	कर्मचारी खर्च		४,३९,५१,२८३.५९
		अन्य खर्च		०
जम्मा	५,२७,६५,०२०.९७	जम्मा		५,३७,८३,६५५.९४
		यो वर्षको बचत		-१०,१८,६३४.९७
		वर्षान्तको नौपछता		-१०,१८,६३४.९७

Far Western University
Tikapur Multiple Campus
Accredited by University Grants Commission (UGC) Nepal
(Accreditation Year: 2014 AD)
Tikapur, Kailali

Student Feedback Form for the Academic Year _____
(Filled feedback form)

Name: Course:

Faculty:..... Campus Roll No.....

Years/Semester: (.....) I / II / III / IV

Please give a rating of your course on the following :

9	8	7	6	5	4	3	2	1
Extremely Good	Very Good	Good	Moderately Good	Moderate	Somehow Tolerable	Poor	Very Poor	Extremely Poor

SN	Particulars	Rating
1	Regularity of the Teacher	
2	Seems well-prepared	
3	Explains material clearly	
4	Indicates important points to remember	
5	Shows genuine interest in students	
6	Adjusts pace of class to the students' level of understanding	
7	Stimulates interest in material	
8	Treats students with respect	
9	Is tolerant of different opinions expressed in class	
10	Explains thinking behind statements	
11	Effectively directs and stimulates discussion	
12	Effectively encourages students to ask questions and give answers	
13	Provides helpful comments on papers and exams	
14	Is available outside of class	
15	Is effective, overall, in helping me learn	

What do you think is this instructor's greatest strength?

.....
.....

What suggestions would you give to improve this instructor's teaching?

.....
.....

TMC

सौगात

-१३०-

वर्ष-१६, अङ्क-१५

